

Edicija: Pod lupom

Fond za humanitarno pravo

ROMI

u Srbiji

Izdavanje knjige omogućio je PRESS NOW

Uvod

Izveštaj „Romi u Srbiji“ zasniva se na izjavama žrtava protivpravnog postupanja policije, diskriminacije i napada privatnih grupa i lica na Rome. U periodu od 2000. do 2002. godine FHP je istražio preko 250 incidenata u kojima su Romi, prema vlastitim navodima, bili žrtve policije, rasističkih napada i diskriminacije.

Istraženi slučajevi pokazuju da policija hapsi Rome zbog vršenja krivičnih dela, nezavisno od toga da li dokazi postoje. Romi su neretko „dežurni krivci“. Ne preduzimajući mere da spreči rasističke incidente i kazni prekršioce zakona, policija se ponaša pasivno kada je reč o napadima pripadnika „skinheads“ pokreta, koji okuplja rasistički orijentisane maloletnike. Čistači ulica su veoma često meta napada pripadnika „skinheads“ pokreta. Ni romska naselja nisu zaštićena od napada rasista i nasilnika, koji pod dejstvom alkohola i bez straha od zakona maltretiraju stanovnike.

Romska deca nemaju jednake uslove za obrazovanje. Na osnovu rezultata psiholoških testova koji nisu jezički i sociološki prilagođeni romskoj deci, prosvetne vlasti upisuju romsku decu u „specijalna odeljenja“, čiji je program prilagođen deci sa mentalnim problemima. Veliki problem za ovu decu predstavlja i nedovoljno poznavanje srpskog jezika. Vrlo često i sami roditelji podržavaju upis svoje dece u „specijalna odeljenja“, uglavnom zbog besplatnog doručka koji škola obezbeđuje učenicima ovakvih odeljenja. Romski učenici imaju strah od druge dece, izbegavaju ih, ne druže se sa njima, a događa se i da mirno

gledaju nasilnike koji u školskom dvorištu ili na putu prema školi maltretiraju romske učenike. Romska deca najčešće napuštaju školu pre završetka obaveznog osmogodišnjeg obrazovanja. Prosvetne vlasti ne preduzimaju ništa kako bi ih vratile u školu da završe osnovno obrazovanje koje propisuje zakon.

Romi imaju velike probleme da dobiju bilo kakav posao. Probleme imaju i oni Romi koji imaju određene kvalifikacije ili visoko obrazovanje. Privatni poslodavci odbijaju da zaposle Rome.

Testiranje pristupa javnim mestima, koje FHP redovno sprovodi, pokazuje da vlasnici privatnih diskoteka i sportskih centara ne dozvoljavaju Romima da ih koriste. U praksi se događa da obezbeđenje ovih objekata ne dozvoljava Romima pristup uz obrazloženje da je reč o privatnim zabavama ili da „nema mesta“.

Romima je veoma teško da zakupe stan, bilo da je reč o pojedincima ili o romskim nevladinim organizacijama. Stanodavci najčešće pribegavaju izgovorima da je stan “upravo izdat” ili da će imati problema sa susedima.

Prinudno iseljavanje stanovnika bespravno podignutih naselja ili objekata, koje komunalne vlasti sprovode u skladu sa urbanističkim planom, najviše pogađa Rome. Romi su prinuđeni da napuste svoja naselja, često pod pretnjom policije i sa zahtevom da sami pronađu novi smeštaj. Protesti stanovnika naselja, praćeni jakom podrškom FHP i romskih nevladinih organizacija, istakli su obavezu države da sačini program alternativnog

smeštaja za one Rome koji će biti iseljeni iz bespravno sagrađenih naselja. U toku 2002. godine dogodilo se prvi put da je jedan državni organ, tadašnje Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, prihvatilo obavezu da pronade alternativni smeštaj za raseljene Rome iz jednog naselja. Brzom rešavanju ovog problema doprinela je upornost Roma koji su protestovali, medijsko praćenje romskih zahteva, kao i snažna podrška nevladinih organizacija. Međutim, stanovnici desetina drugih romskih naselja bili su primorani da napuste svoje kartonske kuće i da privremeni smeštaj nađu u romskim naseljima koja još uvek nisu na listi za raseljavanje.

U sastavu ove publikacije nalazi se i izveštaj pod naslovom „Zloupotreba i nasilje nad kosovskim Romima“, koji je FHP sačinio na osnovu istraživanja sprovedenog nakon dolaska međunarodnih snaga na Kosovo. Izveštaj prikazuje kako je srpska policija koristila Rome u vreme NATO bombardovanje za zakopavanje tela ubijenih albanskih civila, za premeštanje tela iz primarnih grobnica na druge lokacije, za utovarivanje tela u kamione koji su ih odvozili u Srbiju, za pljačku i druga dela protivna pravilima rata. Pored toga, izveštaj prikazuje nestanke i bekstvo Roma sa Kosova zbog straha od osвете Albanaca, zbog neposredne ugroženosti i pretnje ubistvom. Izveštaj opisuje postupanje srpske policije koja Romima nije dozvoljavala da pređu u Srbiju.

I FHP izveštaj: Romi u Srbiji (1998–2003)

1. Nasilje policije nad Romima

Na osnovu neposrednog obraćanja žrtava ili saznanja o navodno nezakonitom ponašanju policije FHP je istražio više slučajeva protivpravnog ponašanja policije, prema Romima. U svim tim slučajevima pripadnici policije primenjivali su fizičko nasilje u postupanju prema Romima. Podaci takođe pokazuju da je fizičko nasilje bilo kombinovano postupcima koji su kod žrtava izazivali osećanje srama, poniženosti, gubljenja dostojanstva i inferiornosti ili uništavanje imovine. Romi su fizički maltretirani i zlostavljani šutiranjem, pesničenjem, batinanjem raznim palicama i metalnim šipkama, vezivanjem za radijatore, uskraćivanjem hrane, vode ili obavljanja fizioloških potreba. Podaci pokazuju da su pripadnici policije primenjivali nasilje nad decom, ženama i trudnicama.

1.1. Vredanje ljudskog dostojanstva i ugrožavanje fizičkog integriteta

Istraženi slučajevi pokazuju da su pripadnici policije prilikom obavljanja rutinskih poslova, kao što je provera identiteta, redovno maltretirali i fizički zlostavljali Rome. I u vezi sa drugim zadacima policije, kao što je izvršenje sudskog naloga, FHP je registrovao postupke fizičkog nasilja nad Romima, uključujući i decu. U jednom slučaju FHP je registrovao upotrebu vatrenog oružja samo zbog šale koju su Romi napravili na račun policajčevog psa.

1.1.1. Slučaj prodavca cigareta

Branka Kostića, prodavca cigareta na pijaci „Crveni barjak“ u Kragujevcu, pretukao je policajac SUP-a u Kragujevcu 25. februara 1998. godine samo zbog toga što nije imao ličnu kartu kod sebe.

Tog dana Branko je, kao i pre toga, prodavao cigarete na pijaci. Prišao mu je policajac u civilu Radovan Veličković i zatražio ličnu kartu. Kostić mu je rekao da je nema kod sebe. Policajac je vrlo grubo pretresao Kostića, a zatim je počeo da ga udara. Dalji tok događaja Branko je opisao FHP-u:

Radnik SUP-a je gurao ruke u moje džepove tražeći ličnu kartu. Nekoliko puta me je ošamario i jako me stegao za ruku. Udarao me je pesnicom u predelu bubrega. Zoran Simić, moj poznanik, je pitao policajca zašto me maltretira. Policajac mu je rekao da ćuti jer njega ništa nije pitao. Psovao mi je majku cigansku. Nisam mogao više da trpim maltretiranje i udarce pa sam se oslobodio, ali su džemper i jakna ostali pocepani u njegovim rukama. Pobegao sam prema radnicima SUP-a Kragujevac, koji su dežurali na pijaci. Ove policajce od ranije poznajem. Njima sam rekao da me je tukao policajac Radovan Veličković. Radovan i ja smo dali izjave. Policajci su rekli da oprostim Veličkoviću i da moram da nosim ličnu kartu ili ću platiti kaznu.

Svedok događaja Zoran Simić potvrdio je FHP-u da je policajac Veličković fizički zlostavljao Branka Kostića:

Video sam kako nepoznati čovek Branku gura ruke u džepove. Prišao sam tom gospodinu i pitao ga zašto maltretira Branka. On mi je rekao da to mene ne treba da zanima i da gledam svoja posla. Nepoznati čovek je počeo da udara Branka po glavi.

Udarao ga je pesnicama po bubrezima, šutirao po telu i vukao ga ka policijskoj stanici. Onda sam pozvao policajce koji su bili dežurni na pijaci¹.

Istog dana, Kostić je zbog pretrpljenih povreda zatražio lekarsku pomoć. Prilikom pregleda, konstatovana je kontuzija glave.

Kostić je 31. marta 1998. godine podneo krivičnu prijavu protiv policajca Veličkovića zbog zlostave u službi. Opštinsko javno tužilaštvo u Kragujevcu je tek deset meseci nakon događaja, 22. januara 1999. godine, pokrenulo istragu. Jedanaest meseci posle pokretanja istrage, 21. decembra 1999. godine, javni tužilac je pokrenuo krivični postupak podnošenjem optužnog predloga protiv policajca Veličkovića Opštinskom sudu u Kragujevcu. Nakon pet održanih suđenja na kojima je Kostića zastupao advokat FHP-a, 16. marta 2001. godine, Opštinski sud u Kragujevcu oglasio je krivim policajca Radovana Veličkovića za krivično delo zlostave u službi i osudio ga na kaznu zatvora od tri meseca, uslovno na godinu dana. Presuda je postala pravno-snažna 28. maja 2001. godine.

1.1.2. Slučaj braće Marinković

Braču Miroslava i Masima Marinkovića ranio je vatrenim oružjem policajac u civilu, 25. novembra 1998. godine u Beogradu. Tog dana, sa bratom Zoranom i njegovim prijateljem Zoranom Jovanovićem proslavljali su četvrto mesto koje je najmlađi brat Zoran osvojio na Svetskom juniorskom bokserskom prvenstvu u Argentini. Na trg Slavija došli su oko 3.00 sata

¹ FHP dokumentacija, izjava Zorana Simića, 8. decembar 1999. godine

ujutro. Oba Zorana stala su u red ispred kioska da kupe pljeskavice, dok su ih Masimo i Miroslav čekali nekoliko metara dalje na trolejbuskoj stanici. Pored kioska sa pljeskavicama je prošao muškarac, za kojeg se kasnije ispostavilo da je policajac u civilu, u društvu devojke i psa na povocu. Zoran Marinković se našalio na račun psa, ali je na to policajac reagovao izuzetno grubo, unoseći mu se u lice i izgovarajući bujicu pogrđnih izraza. U nameri da odbrani brata, Miroslav je prišao i uhvatio nepoznatog napadača odnosno policajca za jaknu. Tada je prišao i Masimo, pokušavajući da ih razdvoji. U međuvremenu oba Zorana odmakla su se nekoliko metara. Iznanada, nepoznati muškarac odnosno policajac izvadio je iz jakne pištolj većeg kalibra, podigao ga u vazduh a potom uperio u Miroslavljeve grudi. Uplašen za život brata, Masimo ga je instinktivno povukao u stranu i u tom trenutku pištolj je opalio, pogodivši Miroslava u grudi a Masima u podlakticu.²

U izjavi FHP-u Masimo opisuje šta se događalo neposredno pre nego što su on i Miroslav ranjeni:

Moj brat Miroslav prišao je i rekao policajcu u civilu, ne znajući da je on policajac: „Stani malo, što mi diraš burazera“. Policajac ga je pitao šta je bilo i šta on hoće. Nakon toga je policajac Miroslava povukao za jaknu, izvadio pištolj većeg kalibra, na

² Zakon o unutrašnjim poslovima RS, član 23 predviđa da službeno lice može upotrebiti vatreno oružje samo ako upotrebom drugih sredstava prinude ne može da: zaštiti život ljudi, spreči bekstvo lica zatečenog u vršenju posebno nabrojanih teških krivičnih dela, spreči bekstvo lica za koje je izdat nalog za lišenje slobode u vezi sa izvršenjem krivičnih dela za koja se goni po službenoj dužnosti, da od sebe odbije neposredni napad kojim se ugrožava njegov život, da odbije napad na objekat ili lice koje obezbeđuje.

trenutak ga podigao u vazduh, rekao da je on policajac i pištolj uperio u Miroslavljeve grudi. Miroslav je tad spustio ruke. Dok je vadio pištolj, policajac je Miroslava držao za jaknu. Ja sam tad povukao brata, a pištolj je opalio. Istim metkom smo obojica pogođeni. Miroslav je pogođen u grudi, a meni je metak ušao kroz podlakticu i tu se zadržao.³

Policajac koji je pucao, pružio je prvu pomoć ranjenom Miroslavu, a njegova devojka je pozvala hitnu pomoć. Dežurna patrola je prva stigla na mesto događaja i oba Zorana je odvojila od povređenih držeći ih u policijskom automobilu. Po dolasku interventne jedinice, Zoran Jovanović i Zoran Marinković su prebačeni u njihovo vozilo, gde su ih policajci vređali i udarili nekoliko puta. Ranjeni Miroslav i Masimo su kolima hitne pomoći prevezeni u Urgentni centar gde su zadržani na lečenju, Miroslav pet dana, a Masimo mesec dana.

Drugo opštinsko javno tužilaštvo u Beogradu podnelo je 23. decembra 1998. godine zahtev za pokretanje istrage protiv Miroslava i Masima Marinkovića i Zorana Jovanovića zbog krivičnog dela nasilničkog ponašanja.⁴ Nakon sprovedenog

³ FHP dokumentacija, izjava Masima Marinkovića, 3. decembar 1999. godine

⁴ KZ RS, član 220: „(1) Ko grubim vređanjem ili zlostavljanjem drugoga, vršenjem nasilja prema drugom, izazivanjem tuče, ili drskim i bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo građana ili remeti javni red, a njegov raniji život ukazuje na sklonost za ovakvim ponašanjem, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine. (2) Ako je delo iz stava 1 ovog člana izvršeno u grupi, ili je pri izvršenju dela nekom licu nanesena laka telesna povreda, ili je došlo do teškog ponižavanja građana, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina”.

istražnog postupka u kome su saslušani svi okrivljeni, kao i policajac koji je pucao, istražni sudija je zbog odustanka javnog tužioca od daljeg krivičnog gonjenja 20. oktobra 1999. godine obustavio istragu. Protiv policajca koji je pucao istraga nikada nije pokrenuta.

Kako je policajac u civilu pucao iz službenog pištolja, FHP je u skladu sa odredbom čl. 25 Ustava RS i čl. 200 Zakona o obligacionim odnosima, podneo tužbu protiv Republike Srbije radi naknade štete Masimu Marinkoviću zbog pretrpljenih fizičkih bolova, straha i duševnih bolova zbog smanjene životne aktivnosti.⁵ Prvostepeni postupak u ovoj parnici je u toku.

1.1.3. Slučaj Ratka Mitrovića

Ratka Mitrovića je 30. januara 2000. godine u Ulici narodnog fronta u Beogradu zlostavljala policijska patrola prilikom provere

⁵ Ustav RS, član 25: „(1) Svako ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete koju mu nezakonitim ili nepravilnim radom nanese službeno lice ili državni organ, ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja, u skladu sa zakonom. (2) Štetu je dužna nadoknaditi Republika Srbija ili organizacija koja vrši javna ovlašćenja.”

Zakon o obligacionim odnosima, član 200: „(1) Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, naruženosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica, kao i za strah, sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete, kao i u njenom odsustvu. (2) Prilikom odlučivanja o zahtevu za naknadu nematerijalne štete, kao i o visini njene naknade, sud će voditi računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi ta naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom.”

identiteta. Prema Mitrovićevim rečima, njemu i njegovim poznanicama, Ljubici Đorđević i Ani Ivanović, prišla su dvojica policajaca i zatražila mu ličnu kartu. Mitrović opisuje šta se dalje događalo:

Ja sam imao ličnu kartu i dao sam im je na uvid. Jedan od policajaca mi je rekao da zna da ja dilujem devize i počeo da me šutira nogom i da me udara palicom po leđima. Rekao je: „Ti si samo jedan Ciganin“. Rekao mi je da gledam u nebo i jedem sneg. Drugi mi je rekao „Ovo je opština Stari grad i ne možeš da se šetaš gde ti hoćeš“. Psovali su mi majku cigansku. Tako su me 15 minuta tukli i vređali⁶.

Ljubica Đorđević je od početka prisustvovala događaju:

Policajci su počeli da biju Ratka. Udarali su ga pesnicama u grudi i palicama po vratu i leđima. Vređali su ga. Psovali su mu majku cigansku. Rekli su mu da se u opštini Stari grad ne može da šeta kuda on to hoće.

Iz straha od osвете policajaca, Ratko Mitrović nije podneo krivičnu prijavu.

1.1.4. Rušenje romskog naselja „Antena“

U romskom naselju *Antena* Novom Beogradu je do 8. juna 2000. godine živelo 126 ljudi. Naselje je nastalo sedamdesetih godina. U trenutku rušenja većinu stanovnika su činili Romi, raseljeni sa Kosova. Stanovnici naselja su 6. juna od opštine Novi

⁶ FHP dokumentacija, izjava Ratka Mitrovića, 15. februar 2000. godine

Beograd dobili rešenje o rušenju bespravno izgrađenih kuća i nalog da se isele u roku od jednog dana. Odmah po dobijanju rešenja stanovnici naselja obratili su se opštinskoj administraciji sa molbom da im ostavi duži rok za iseljenje, međutim njihov zahtev nije razmatran.

Dva dana kasnije, 8. juna, policija je srušila kuće i čitavo naselje. Kuće su rušene buldožerima, i tom prilikom mnogim stanovnicima je uništen nameštaj i kućni aparati. Buldožerima je oštećeno i nekoliko automobila.

U svedočenju FHP-u, Bekim Mujoli navodi da su ga policajci u civilu držali u njihovom kombiju oko sat vremena i da su za to vreme rušili kuće:

Osmog juna u 10.00 sati ujutru došla je ekipa policije na čelu sa komandrom policije Bulatovićem. Došlo je njih deset. Ovi policajci u uniformi nisu nas napadali. Neko od njih je rekao: „Cigani, nemate pravo da živite na ovom državnom mestu“. Onda su pozvali ekipu u civilu koja je došla u 10.40 časova. I njih je bilo desetak. Kombijem su krenuli da nas gaze. Nikog nisu tada povredili. Kada su izašli iz kombija, počeli su da tuku. Udarili su me i stavili mi lisice. Posle su me udarali pesnicama po leđima i glavi. Dok su me tukli, psovali su mi majku cigansku i šiptarsku. Držali su me sat vremena u kombiju dok su rušili kuće, a nakon toga su me odveli u policijsku stanicu na Bežanijskoj kosi. Tamo su me zadržali do 13.00 časova.⁷

⁷ FHP dokumentacija, izjava Bekima Mujolija, 12. jun 2000. godine

Batine je dobio i dvanaestogodišnji dečak Ivan Stevanović. FHP-u je rekao:

Jedan policijski kombi je ušao u naselje velikom brzinom. Ja sam bežao da me ne zgazi. Iz kombija je izašlo šestoro ljudi a jedan od njih me je udario rukom po glavi. Ja sam bežao od njega ali mi je ispala igračka pa sam pokušao da je podignem. U tom trenutku policajac me je sustigao i šutnuo nogom u leđa.⁸

Fahri Osmani je svedočio FHP-u o tome da je policija tukla koga je stigla. Molio je policajce da mu ne uništavaju kućne stvari:

Jedan od policajaca u civilu udario je mog brata Besima. Udario ga je pesnicom po levoj ruci dok je Besim u desnoj ruci držao trogodišnje dete. Besim je samo rekao: „Čoveče, zašto me udaraš, vidiš da držim dete u rukama“. Ja sam prišao bratu i rekao mu da beži. Tog trenutka taj policajac koji je udario mog brata šutnuo me je u desnu nogu tako jako da nisam mogao da se pomerim. Posle je krenuo da udari i moju ženu Hatu po leđima. Ona je tada bila u četvrtom mesecu trudnoće. Komšija Iseni Iseni je molio da ne udaraju trudnicu pa je policajac umesto nje udario njega rukom po leđima i šutnuo ga u butinu. Tada smo svi pobjegli. Ja sam hteo da uzmem stvari iz kuće. Neke stvari sam uspeo da iznesem, ali je bager prešao preko njih iako sam molio da ih ne diraju. Retki su ljudi u naselju koji nisu dobili ni jedan šamar od policajaca.⁹

⁸ FHP dokumentacija, izjava Ivana Stevanovića, 12. jun 2000. godine

⁹ FHP dokumentacija, izjava Fahrija Osmanija, 12. jun 2000. godine

U vezi sa tim događajima, FHP je 12. avgusta 2000. godine podneo Četvrtom opštinskom javnom tužilaštvu krivičnu prijavu protiv više N. N. pripadnika MUP-a Srbije zbog nanošenja lakih telesnih povreda i zlostave u službi. Uz krivičnu prijavu, FHP je podneo tužilaštvu i lekarsku dokumentaciju koja dokazuje težinu pretrpljenih povreda žrtava: dvanaestogodišnjeg Ivana Stevanovića i Besima Osmanija, kao i imena svedoka događaja. U maju 2001. godine javni tužilac je odbacio krivičnu prijavu FHP-a, sa obrazloženjem da su „policajci samo pružali pomoć radnicima koji su po nalogu opštine rušili naselje“. Tužilaštvo nije preduzelo ni jednu radnju u cilju utvrđivanja identiteta počinitelaca krivičnog dela, već je samo na osnovu izveštaja OUP-a Novi Beograd o ovom događaju zaključilo da policajci nisu prekoračili službena ovlašćenja.¹⁰ Po odbacivanju krivične prijave, FHP je 21. maja 2001. godine preuzeo gonjenje i podneo predlog za sprovođenje istražnih radnji. Istražni postupak je u toku.

1.1.5. Slučaj Roma iz Malog Idoša

Tomislava Petrovića (29) iz Malog Idoša, Vojvodina, pretukla je policijska patrola 13. marta 2001. godine pred vratima njegove kuće. Tomislav je događaj opisao FHP-u:

Oko 2 sata posle ponoći, vraćao sam se iz kafane. Taman kada sam hteo da uđem u dvorište moje kuće, naišlo je patrolno vozilo sa dva policajca. Policajca koji je sedeo na suvozačkom

¹⁰ KZRS, član 66: „Službeno lice koje u vršenju službe drugog zlostavi, uvredi ili uopšte prema njemu postupi na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.“

sedištu znam od ranije, to je Zoran Žmukić iz policijske stanice u Malom Iđošu. Vozača nisam video. Zoran Žmukić me je iz kola pitao da li znam gde stanuje Šandor Lakatoš, a ja sam mu odgovorio da znam, da mi je to komšija. On je nakon toga zahtevao da ja odem i da pozovem Šandora da izađe. Ja sam rekao da idu sami, pošto neću u pola noći da upadam čoveku u kuću. Tada mi je Zoran rekao: „Šta se mangupiraš, daću ja vama“ i lupio me baterijskom lampom iznad desnog oka. Od tog udarca meni je počela da šiklja krv, zateturao sam se i pao. On je izašao iz kola, udario mi šamar po desnom obrazu i šutnuo me nogom sa desne strane u predelu rebara. Kada je video kako krvarim, on se malo uplašio i rekao mi je da ga odvedem do Šandora i da idem na spavanje. Ja sam krenuo sa njim par metara i pokazao mu Šandorovu kuću, nakon čega sam otišao u svoju kuću, gde mi je moja žena ukazala prvu pomoć. Ja sam te noći popio nekoliko piva, ali nisam bio pijan i ničim nisam izazvao policajce.

Povodom ovog događaja Fond za humanitarno pravo je 30. aprila 2001. godine uputio predstavku načelniku Organa unutrašnjih poslova u Malom Iđošu. Predstavka je sadržala zahtev za pokretanje disciplinskog postupka protiv policajca koji je pretukao Tomislava Petrovića. Dopisom¹¹ od 22. juna 2001. godine Ministarstvo unutrašnjih poslova, Sekretarijat Subotica, obavestilo je FHP da policajac Žmukić nije vređao i omalovažavao Petrovića niti mu je naneo telesne povrede.

¹¹ Dopis SUP-a Subotica od 22. juna 2001. godine, br. AP-07-3-11/01

1.1.6. Teško zlostavljanje romske porodice u Novom Sadu

Dvojica policajaca SUP-a u Novom Sadu su 12. juna 2001. godine, oko 5 sati ujutro, upali u stan porodice raseljenih Roma sa Kosova, u kome su u tom trenutku boravile dve žene i četvoro dece uzrasta od četiri do devet godina. U izjavi za FHP, jedna od žena, B. R. (1966) opisuje događaj:

Probudila me je neka buka. Podigla sam zavesu i videla dva policajca u uniformama kako besomučno lupaju na vrata. Jako sam se uplašila i brzo sam se obukla. Nisam stigla ni da se snađem, a oni su već provalili vrata i ušli u kuću. Nisam znala šta hoće, jer ja ne znam srpski. Rekla sam sestri da ide po komšije koji znaju srpski. Nisu je pustili. Visoki policajac mi je prišao, jednom rukom me je uhvatio za kosu, a drugom mi je zapušio usta. Pošto sam pokušala da se oslobodim, on je počeo da me udara. Udario me je pesnicom u čelo. Tukao me je i po telu. I moju sestru je taj isti policajac vukao za kosu i udarao pesnicom po licu i telu. Ona se otimala a on je tako jako vukao za odeću da joj je pocepao grudnjak. Onaj drugi policajac nas nije tukao. Onda su ušli u sobu i počeli su da pretresaju stvari. Vikali su ime mog muža Š. B. pa sam shvatila da njega traže. On nije bio kod kuće. Otputovao je u Nemačku. Dok su pretresali kuću, probudili su mi decu. Deca su videla da me policajac udara, počeli su da plaču i potrčali su prema meni. Onda je onaj policajac koji nas je tukao otrgao decu od mene i zatvorio ih u drugu sobu. U sobu je zatvorio trojicu mojih sinova koji imaju šest, pet i četiri godine. Moju kćerku, koja ima devet godina, nije uspeo da ugura u sobu pa je uhvatio za kosu i počeo da je vuče. Posle je mene uhvatio za kosu i počeo je da me vuče prema policijskim kolima. Onaj drugi policajac mu nije pomagao pa je on onda na njega vikao. Na kraju su nas sve strpali u kola, ali nas nisu odveli u policiju. Pustili su nas kada su se okupile komšije.

Sestra B. R., A. S. (1977) opisujući postupke policije navodi:

Probudila sam se kada su policajci lupali na naša vrata. Posle su provalili vrata i ušli u kuću. Bilo ih je dvojica u uniformama. U kući smo bile moja sestra Remzija, njena deca i ja. Ja trenutno živim u njenoj kući. Kada su policajci provalili vrata i ušli, počeli su da viču: „Gde je Bajrami?“ Sestra mi je rekla da idem po komšije, ali kada sam pokušala da izađem iz kuće, napao me je jedan od policajaca. Bio je visok, sa kratko ošišanom grguravom kosom. Uhvatio je i vukao za kosu i mene i moju sestru. Prvo je tukao mene. Posle i moju sestru. Udarao nas je pesnicom po licu i telu. Mene je tako jako vukao da mi je pocepao grudnjak. Ja sam molila policajce da me puste da pozovem komšiju koji zna srpski i albanski da nam pomogne jer mi ne znamo srpski. Moja sestra uopšte ne zna srpski, a ja znam slabo.

Onaj visoki policajac je rekao: „Ne trebaju nam nikakve komšije“. Dok sam ga molila, on me je jednom rukom držao za kosu, a drugom me je udario ispod desnog oka i po nosu. Pošla mi je krv na nos. Udario me je tako jako da sam pala na zemlju. Onda me je šutirao nogama. Onaj drugi policajac je rekao: „Pusti je, kako ti nije žao“. Nije ga bilo žao ni dece. Havu je uhvatio i vukao za kosu jer nije htela da se odvoji od majke i da bude sa drugom decom u drugoj sobi. Rekao je Havi: „Ostani ti ovde. Mamu ćemo da odvedemo pa ćemo posle da je vratimo, a tebi ćemo da donesemo čokolade i bombone“. Ali Hava nije htela. Vrištala je i otimala se. On je onda Havu, mene i moju sestru naterao da stanemo u ćošak sobe.

Taj policajac je pitao moju sestru gde joj je muž. Tražio je neki mobilni telefon i rekao je da je taj telefon ukrao njen muž. Psovao joj je majku šiptarsku. I mene je psovao. Ja sam posle

nekako izašla iz kuće i otrčala do komšije Muhameda Hašimija. On je odmah došao i počeo da prevodi.

Jedan od prisutnih Roma, M. H., u svojoj izjavi FHP-u povodom istog događaja, rekao je:

Spavao sam kada me je S. probudila. Plakala je i rekla mi je: „Ustani, ubiše mi sestru!“ Pošao sam za njom. Došao sam s namerom da pomognem oko prevođenja. Video sam policijska kola i dva policajca. Pitao sam ih kako mogu da pomognem. Onaj visoki mi je odgovorio: „Pomozi da ovu ženu stavimo u kola“. Ona nije htela da uđe u kola i rekla je da joj muž nije tu i da je otišao u Nemačku. On je onda nju udario pesnicom u čelo i opsovao joj majku šiptarsku. Posle je i mene pitao da li znam gde je Bajrami. Ja sam potvrdio da je otišao u Nemačku, a on mi je zapretio da ću dobiti batine ako ne kažem gde je Bajrami.

Posle je Remziju naterao da zajedno sa sestrom i decom uđe u kola. Onaj drugi policajac je rekao: „Kako da vodiš ovu голу i bosu decu? Zar te nije žao?“ Okupile su se i komšije. Visoki policajac je počeo da psuje i da viče: „Bežite! Šta gledate?“ Na kraju je sve pustio, a njih dvojica su otišli.

1.1.7. Zlostavljanje zbog romske muzike

U Novom Sadu, u romskom naselju Veliki Rit, 14. septembra 2001. godine policija je prekinula porodično slavlje raseljenog lica sa Kosova Alija Kećaja, po nacionalnosti Aškalije. Ali Kećaj je tog dana udavao ćerku i tim povodom je pozvao oko 150 gostiju. U svojoj izjavi FHP-u Ali Kećaj opisao je šta se dešavalo:

Ja sam 14. septembra 2001. godine udavao svoju ćerku Miliru Kećaj. Mi smo postavili šator ispred kuće i očekivali smo oko 150

gostiju. Ja sam svadbu prijavio predsedniku udruženja Roma Radojku Nikoliću koji mi je izdao potvrdu kojom se odobrava slušanje „žive muzike“ u periodu od 18.00 časova do 3.00 časa. Ja sam ga pitao da li treba da prijavim skup policiji, a on je obećao da će to on uraditi.

Oko 17.00 časova već su se skupili gosti i muzika je počela da svira. Moram da napomenem da mi, Aškalije, pretežno slušamo albansku narodnu muziku, pa se tako i na svadbi uglavnom svirala takva muzika. Ubrzo nakon što je muzika počela sa svirkom stigla je patrola policije, oni su od mene zahtevali da se muzika ugasi i zapretio je da će sve da porazbija ako čuje albansku muziku. Rekao je i da će da dovede sve Srbe koje zna pa da se pobiju sa nama. Jedan od gostiju je rekao policajcu da nas puste jer je ovo ipak samo svadba, međutim, taj policajac se razbesneo i ovog gosta je uhvatio za glavu i gurnuo mu glavu u staklena vrata, od čega je ovaj povređen i krvario je. Ja ne znam ime tog gosta ali znam da je i on Rom i da živi u Velikom Ritu. Nakon toga patrola je otišla, a ja sam otišao kod dežurnog policajca u MUP na Klisi. Dežurnom sam ispričao sve što se desilo i da su mi dva policajca prekinula svadbu. On mi je rekao da možemo da slavimo ali da stišamo muziku. Ipak, iako sam ja zvučnike uneo u šatru i stišao muziku, policijska patrola je dolazila još dva puta jednom u 22.00 časa i drugi put oko ponoći, kada su me naterali da raspustim svatove.

1.1.8. Slučaj Jovice Petrovića

U opštini Sombor u Vojvodini, 26. novembra 2001. godine u naselju Svetozar Miletić, policajci iz Sombora vređali su na

nacionalnoj osnovi i tukli Roma Jovicu Petrovića. Jovica Petrović je u razgovoru sa istraživačem FHP-a izjavio sledeće:

26. novembra 2001. godine u prepodnevним časovima četvorica pripadnika SUP-a Sombor su bez naloga istražnog sudije ušli u moju kuću i pretresli je. Tom prilikom u našoj kući su pronašli 300 DM, koje su nam oduzeli i za taj novac smo dobili potvrdu od SUP-a o privremeno oduzetim stvarima. Nakon što su pronašli taj novac naredili su nam da moja nevenčana supruga Svetlana Jovanović i ja pođemo s njima u policijsku stanicu u Sombor u Istarsku ulicu. U MUP-u su mene i Svetlanu razdvojili, ona je bila u jednoj kancelariji na drugom, a ja na prvom spratu. Mene je saslušavalo više inspektora, mislim da ih je bilo sedmorica ili osmorica, ne mogu da znam tačno pošto su se stalno smenjivali. Oni su me ispitivali odakle nam te pare a ja sam rekao da sam ih pozajmio od mog brata Živka Jovanovića iz Čonoplje. Inspektor je počeo da viče na mene i rekao mi da priznam da sam pare ukrao. Ja sam rekao da nisam. Inače, svi inspektori su mi istovremeno postavljali pitanja, tako da kad ja počnem da odgovaram na jedno još dok ne završim rečenicu već mi postave drugo pitanje. Uglavnom su svi vikali i vređali me da sam Cigan, da Cigani nemaju radne navike pa krađu i slično. Jedan inspektor, kome ne znam ime, počeo me je udarati po vratu, rukama i ramenima pesnicama i šamarima i vikao je „priznaj da ti je žena dala 200 DM“, ja sam se uplašio pa sam rekao da mi je dala, onda je počeo da viče „priznaj da ti je žena dala 300 DM“, pa ja sam onda i to priznao. Svetlana i ja smo pušteni iz policijske stanice nakon 4 ili 5 sati saslušavanja.

1.1.9. Slučaj Nebojše Maljića¹²

Saobraćajni policajci SUP-a Leskovac pretukli su 5. marta 2002. godine Roma Nebojšu Maljića (44) ispred njegovog stana u Leskovcu. Policajci Jovanović Dejan i Stanković Dragan, liscama su vezali ruke Maljiću iza leđa, optužujući ga da ih je ometao u vršenju službene dužnosti, a potom silom pokušavali da ga ugučaju u policijski auto pri čemu ga je jedan od policajaca vređao, psujući: „Jebem ti majku cigansku“. Drugi policajac je udario Maljića dva puta pesnicom u glavu i to na mesto gde je operisan, jer je bolovao od tumora. Od tih udaraca Nebojša Maljić je izgubio svest, a policajci su ga onesvešćenog i vezanih ruku ubacili na zadnje sedište automobila. Na licu mesta se zatekao dr Jovica Vučković, lekar Zdravstvenog centra u Leskovcu, inače Nebojšin komšija, koji je Nebojši izvukao jezik iz grla da se ne bi ugušio. Dr Vučković je zahtevao od policajaca da Nebojšu odvezu u bolnicu, kako bi dobio adekvatnu lekarsku pomoć, ali su to policajci odbili. Kada je došao drugi policijski auto, na zahtev jednog policajca, Nebojši su skinuli „lisice“, nakon čega je dr Vučković odveo Nebojšu u stan i ukazao mu lekarsku pomoć.

Povodom ovog događaja Nebojša Maljić preko Odbora za ljudska prava iz Leskovca podneo je krivičnu prijavu Opštinskom javnom tužilaštvu u Leskovcu protiv policajaca za krivično delo zlostava u službi. Do sada tužilaštvo nije postupalo po ovoj krivičnoj prijavi.

¹² Izvor: Odbor za ljudska prava, Leskovac

Povodom istog događaja po prijavi policije i na zahtev Opštinskog javnog tužilaštva u Leskovcu, istražni sudija Opštinskog suda u Leskovcu pokrenuo je istragu protiv Nebojše Maljića, zbog krivičnog dela ometanje ovlašćenog službenog lica u obavljanju poslova bezbednosti iz čl. 23 st. 2 u vezi sa st. 1 KZRS.

1.1.10. Slučaj Dž. S.

Nekoliko policajaca pretukli su maloletnog Dž. S. (17), po nacionalnosti Aškalija, 19. aprila 2002. godine u Novom Sadu i tom prilikom mu naneli ozbiljnije telesne povrede – podlive u predelu grudnog koša¹³. U izjavi žrtve FHP-u od aprila 2002. godine, navodi se:

Ja sam sa većim društvom iz našeg naselja dana 19. aprila 2002. godine bio u Luna parku u blizini autobuske stanice. Negde oko 20.00 časova u Luna park je došao jedan uniformisani policajac i još trojica ili četvorica u civilu, ja sam za to vreme gledao kako moji drugari igraju video igre u parku. U jednom trenutku svi su počeli da negde beže, a ja uopšte nisam znao šta se dešava. Tada me je neko gurnuo i ja sam se okrenuo. Iza mene je bio taj uniformisani policajac koji me je bez ikakvog pitanja samo zgrabio za revere jakne i gurnuo na pistu autodroma. Taj policajac i još njih nekoliko su me stalno vukli za rukave, kosu, podizali su me i gurali na postolje, ja sam bio u šoku i nisam imao pojma šta se dešava. Jedan od ljudi u civilu je rekao: „Znam ja da je ovaj vođa ciganske bande“, a policajac je

¹³ Lekarsko uverenje od 19. aprila 2002. Odeljenja za urgentnu hirurgiju u Novom Sadu

zajedljivo odgovorio: „Poštuj nacionalne manjine, on nije Ciganin, on je Rom“ i nakon toga mi udario šamar po desnom obrazu. Posle izvesnog vremena uniformisani policajac je počeo da trči za nekim ljudima u parku, a mene su za to vreme ti nepoznati ljudi držali za revere da navodno ne bih pobeo. Ubrzo se uniformisani policajac trčeći vratio i u zaletu me iz sve snage šutnuo u predelu grudi od čega sam pao na pistu i počeo teško da dišem. Ja sam bio jako uplašen, međutim, policajac je još jednom krenuo da me udari rukama ali ga je jedan od ljudi koji su me držali sprečio. Nakon toga policajac je pozvao pojačanje i došli su policajci u maskirnim uniformama i odveli su me do policijskog kombija gde su mi raširili ruke i noge i nakon toga me vezali liscama i gurnuli u gepek kombija. Odvezli su me u policijsku stanicu u Kraljevića Marka gde me je jedan inspektor pitao da mu ispričam šta se desilo, ja sam mu ispričao da ne znam ništa i on me je posle 10 minuta pustio kući. Nakon toga sam ja otišao kući i imao sam jake bolove u predelu grudi. Ruke su mi bile otečene od lisica. Moja majka Adilje je bila uznemirena i odmah je otišla u SUP. Ubrzo se vratila i odvela me najpre u dežurnu medicinsku službu u Njegoševoj ulici, a nakon toga na urgentnu hirurgiju gde su mi konstatovane povrede.

1.1.11. Maltretiranje dece od strane policije

Dvoje maloletnih Roma, Lj. R. (14) i D. S. (13), 29. juna 2002. godine fizički i verbalno maltretirao je jedan policajac u Beogradu. Za vreme dok su se deca nalazila na uglu Ustaničke ulice i Južnog bulevara i prala prozorska stakla na automobilima, zaustavio se policijski auto. Jedan od dvojice policajaca izašao je iz automobila i počeo da viče na decu. Potom je ošamario D. S. i raskrvavio mu usnu.

D. S. u svojoj izjavi FHP-u opisuje kako se policajac ponašao i kako se obratio prisutnim Romima:

„Dokle ja da vas da teram? Jesam li ja majmun za vas?“ i onda me je uhvatio za uvo i udario nadlanicom u usta. Ja sam se odmah okrenuo, obrisao majicom krv sa usta i otišao prema Južnom bulevaru. Obišao sam okolo i vratio se da se nađem sa ostalima koji rade prozore.

Isti policajac je zatim nastavio da vređa drugo dete Lj., koje je u svojoj izjavi navelo:

Policajac mi je rekao: „Jebem li ti mamicu, jesam li ja nešto rekao?“ Udario mi je šamar na levi obraz, a odmah i pesnicom na levi obraz, ali ne jako. Ja sam se onda sklonila, a oni su ostali tu. Kako su mi na tom mestu ostali ključevi od stana u torbi ja sam htela da ih uzmem, a oni su rekli: „Beži, beži“. Udaljila sam se. Posle su mi rekli da mogu da dođem po ključeve i da neće da me biju. Ja sam ih uzela. Tada sam i zapamtila broj značke policajca i registarske tablice auta.

Povodom ovog događaja Fond za humanitarno pravo zatražio je od policije da sprovede brzu i nepristrasnu istragu kako bi se otkrili i kaznili počinioci. U svom odgovoru koji je objavljen u sredstvima javnog informisanja, policija je negirala navode iz saopštenja FHP-a navodeći da je „saobraćajac, Stevo Blagojević, prišao dečaku i devojčici romske nacionalnosti, starosti oko 13-14 godina koji su prali vetrobranska stakla na automobilima i pritom prosili novac, i zatražio od njih da se udalje sa kolovoza jer je njihovo kretanje kolovozom bilo nebezbedno i ometalo normalan protok saobraćaja. Upozorenje je bilo dato glasno, jasno, bez ikakvog vređanja i fizičkog kontakta, što su oni prihvatili uz negodovanje i udaljili se“. Iziritiran takvim saopšte-

njem MUP-a, jedan građanin obratio se FHP-u i potvrdio da je na pomenutom mestu video kako policija maltretira romsku decu, ali se ispostavilo da je u pitanju drugi slučaj.

1.1.12. Maltretiranje u policijskoj stanici u Čačku

Bobana Spasojevića (1975), Roma iz Čačka, vređao je i udario šakama policajac sa službenim brojem 109948 u policijskoj stanici u Čačku, 29. jula 2002. godine. Žrtva je privedena sa rođendanske zabave svog mlađeg brata zbog toga što kod sebe nije imala lična dokumenta. U izjavi¹⁴ FHP-u Boban Spasojević je rekao:

Te večeri pravili smo osamnaesti rođendan mom mlađem bratu Bojanu Spasojeviću u prostorijama udruženja Roma u Ulici Kneza Miloša 59 u Čačku. Policajci su dolazili dva puta i upozorili su nas da smanjimo muziku, što smo mi drugi put učinili. Ali posle dvadesetak minuta policajci su bez upozorenja razvalili ulazna vrata i pitali su ko pravi veselje i ja sam se javio. Tražili su mi ličnu kartu, a pošto nisam imao, rekao sam im da mi je pasoš kod kuće i da mogu da im pokažem pasoš. Oni su me odmah posle toga stavili u maricu i odveli u stanicu policije. U stanici policije odveli su me u sobu na prizemlju. U sobi su bili policajac Popović Vladan, policajac Kuzeljević i komandir-vođa smene. Policajac Popović Vladan bez ikakvog razloga odmah po privođenju prišao mi je i udario jako šamar. Nedugo zatim ponovo je prišao i udario mi dva šamara, prvo levom, a zatim i desnom rukom. Posle toga, ja sam ustao i rekao mu: „Što me udaraš?“, a on mi je prišao i ponovo me udario, ali sada sa dve

¹⁴ FHP dokumentacija, izjava Bobana Spasojevića, 16. avgust 2002. godine

šake odjednom. Tada se drao na mene izgovarajući: „Bagro, stoko nevaspitana“. Onda su uzeli moje lične podatke i pitao sam ga zašto me udara, a on je ćutao, dok su mi policajac Kuzeljević i vođa smene rekli da me niko nije tukao. Onda je policajac Popović skinuo opasač i zvao me da se bijemo u dvorištu SUP-a, jer kada skine uniformu, rekao je „onda može da se bije“. Nisam ništa pričao i ne znam zbog čega se tako ponašao prema meni. Policajac Popović, rekao mi je: „Celog života bićeš moj, ima da te bijem gde god te budem video“, a ja sam mu rekao da ću se potruditi da mu skinem uniformu. U policiji sam proveo više od dva sata, priveden sam posle 01.30h, a pušten sam oko 04.00 h.

Za to vreme rođeni brat Bobana Spasojevića, Boško Spasojević nalazio se ispred policijske stanice, a kako je video kroz prozor šta se unutra dešava, krenuo je zajedno sa svojom suprugom Jasnom Spasojević u zgradu policije. Jasna Spasojević u svojoj izjavi¹⁵ FHP-u opisuje događaj:

Bila sam prisutna sve vreme od dolaska policije na zabavu, do puštanja Bobana iz policije. Pet minuta po privođenju Bobana, došli smo autom pred stanicu policije. Iz kola sam videla kako policajac Bobanu udara šamar. Ušli smo u policijsku stanicu, moj suprug i ja. Moj suprug Boško pokazivao je ličnu kartu na prijavnici, a ja sam otišla do kancelarije u kojoj se nalazio Boban. Pošto sam videla kako policajac udara Bobanu šamar, čim sam ušla u kancelariju, rekla sam: „Kakvo je ovo maltretiranje?“. Tada me je policajac Popović Vladan uhvatio za ruku i izveo u

15 FHP dokumentacija, izjava Jasne Spasojević, 16. avgust 2002. godine

hodnik. Posle toga uhvatio me je za kosu i pri tome rekao: „Izlazi napolje, ti lepa kumo“. Moj suprug ga je uhvatio za ruku i sklonio njegovu ruku sa moje kose. Posle toga smo zahtevali ime policajca i prvo nisu hteli da nam kažu, ali smo bili uporni i dežurni policajac nam je rekao da se policajac zove Popović Vladan i njegov službeni broj je 109948.

Boban Spasojević je ukupno zadržan oko 2 sata u policiji i posle toga je pušten.

1.1.13. Slučaj Jovana Nikolića

Jovan Nikolić (1950), Rom iz sela Dobrinac, opština Ruma, odao se 11. novembra 2002. godine pozivu da dođe na informativni razgovor u stanicu policije u Petrovaradinu koja se nalazi na teritoriji grada Novog Sada. Kada je došao u policijsku stanicu, inspektor koga su kolege oslovljavale imenom Peđa, tražio je od Nikolića da prizna krađu televizora, guma, agregata i još nekih stvari. Pošto je Nikolić odbio da prizna krađu, inspektor je počeo da mu udara šamare, a zatim ga grubo gurnuo prema zidu i rukama mu stiskao glavu u predelu slepoočnica. U međuvremenu je naišao jedan policajac u uniformi koji je počeo da udara Nikolića policijskom palicom po ramenu. U izjavi¹⁶ FHP-u, Nikolić opisuje šta se dalje dešavalo:

Govorili su mi da moram da priznam, a ja sam to odbijao. Molio sam ih da prestanu da me tuku pošto sam teško disao, a nedavno sam preležao upalu pluća. Policajac mi je odgovorio:

¹⁶ FHP dokumentacija, izjava Jovana Nikolića, 18. novembar 2002. godine

„Vi Cigani samo hoćete da se izvlačite, samleo bih te da mogu“.
Posle kraćeg vremena po mene je došla policijska patrola iz Bačkog Petrovca i odvezli su me u Bački Petrovac. U policijskoj stanici me je saslušavao inspektor Miškar, koji se začudio što me vidi, pošto me poznaje kao čestitog čoveka. On je sa mnom razgovarao bez ikakve prisile i ja sam oko 19.00 časova pušten.

Tri dana kasnije, 14. novembra oko 13.00 časova, po Jovana Nikolića u njegovu kuću u Dobrincima, došla je policijska patrola i privela ga u policijsku stanicu u Rumi gde su ga preuzeli policajci OUP-a Petrovaradin. Policajci su ponovo zlostavljali Nikolića, tražeći da prizna krađu. O tome šta se dešavalo u policijskoj stanici u Petrovaradinu, Jovan Nikolić je rekao FHP-u:

Bio sam u jednoj kancelariji u koju je ulazilo i izlazilo više policajaca, neki su bili u civilu a neki ne. Mislim da je bilo dva inspektora u civilu i 4 uniformisana policajca. Među njima sam prepoznao i inspektora Peđu, opet su počeli da me tuku, gurnuli su me licem okrenutom prema zidu, naredili su mi da se rukama oslonim na zid, a policajac u uniformi je uzeo lopatu i njome me četiri puta udario po zadnjici i butinama. Od ovih udraca sam zadobio modrice koje sam kasnije fotografisao. Opet su tražili da priznam krađu.

Nikolić je zatim zapretio policajcima da će ih tužiti i da će odmah otići kod lekara po uverenje o pretrpljenim povredama. Iz tog razloga, posle konsultacije sa sudijom, Nikoliću je određen pritvor¹⁷ u trajanju od 48 sati. Nikolić je u pritvoru bio

¹⁷ Izveštaj o lišenju slobode i sprovođenju od 16. 11. 2002. MUP PS Petrovaradin, posl. br. KU-5911/02

do 16. novembra kada je saslušan pred istražnim sudijom, a potom je pušten na slobodu. Po puštanju iz pritvora, Nikolić je otišao u Dom zdravlja u Rumi, gde je dobio lekarsko uverenje o zadobijenim lakim telesnim povredama¹⁸.

Povodom maltretiranja Jovana Nikolića od strane policajaca, Fond za humanitarno pravo podneo je 10. decembra 2002. godine krivičnu prijavu Opštinskom javnom tužilaštvu u Novom Sadu protiv N. N. policajaca OUP-a Petrovaradin.

1.2. Domaći standardi

Pravo na fizički i psihički integritet ličnosti, uključujući i pravo na lično dostojanstvo, čast i ugled zaštićeni su normama domaćeg zakonodavstva.

a) Ustavne garancije

Ustav SRJ¹⁹ garantovao je nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čoveka, njegove privatnosti i ličnih prava, kao i dostojanstvo i sigurnost čoveka. Ovim članom utvrđena je opšta zabrana mučenja, ponižavajućeg kažnjavanja i postupanja. Ustav SRJ²⁰ zabranjivao je i kažnjavao svako nasilje nad licem

¹⁸ Lekarsko uverenje Zdravstvene ustanove Ruma od 19. 11. 2002.

¹⁹ Ustav SRJ, član 22: „Jamči se nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta čoveka, njegove privatnosti i ličnih prava. Jamči se lično dostojanstvo i sigurnost čoveka.”

²⁰ Ustav SRJ, član 25: „(1) Jamči se poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom i svakom drugom postupku, u slučaju lišenja, odnosno ograničenja slobode, kao i za vreme izvršavanja kazne.

koje je lišeno slobode, svako iznuđivanje priznanja i izjava i podvrgavanje lica mučenju, ponižavajućem kažnjavanju i postupanju. Međutim, ovim odredbama nije bila obuhvaćena zabrana svirepih ili nehumanih postupaka i kazni koja propisuje član 7 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

Transformacijom SRJ u zajednicu Srbija i Crna Gora, Ustav SRJ je zamenjen Ustavnom poveljom čiji je deo i doneta Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama²¹. Povelja garantuje nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta²², a u okviru prava na slobodu i bezbednost garantuje čovečno postupanje prema licu lišenom slobode i pravo na naknadu štete u slučaju nezakonitog lišenja slobode²³. Posebni članovi Povelje

Zabranjeno je i kažnjivo svako nasilje nad licem koje je lišeno slobode, odnosno kojem je sloboda ograničena, kao i svako iznuđivanje priznanja i izjava. (2) Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ponižavajućem kažnjavanju i postupanju. (3) Zabranjeno je vršiti na čoveku, bez njegove dozvole, medicinske i druge ogledе.“

- 21 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama usvojena je i proglašena 4. februara 2003.
- 22 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 12: „(1) Svako ima pravo na nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta. (2) Niko se ne sme podvrgnuti mučenju, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. (3) Niko ne sme biti podvrgnut medicinskim ili naučnim ogledima bez svog slobodno datog pristanka.“
- 23 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 14: „...(6) Svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud po hitnom postupku ispitati zakonitost lišavanja slobode i naložiti puštanje na slobodu, ako je lišavanje slobode nezakonito. (7) Prema licu lišenom slobode postupa se čovečno i sa uvažavanjem dostojanstva njegove ličnosti. Naročito je zabranjeno svako nasilje prema licu lišenom slobode ili iznuđivanje iskaza. (8) Svako ko je bio nezakonito lišen slobode ima pravo na naknadu štete.“

pružaju dodatna²⁴ i posebna²⁵ jamstva u slučaju lišenja slobode. Ove garancije su šire od onih koje je pružao prethodni Ustav SRJ.

Ustav Republike Srbije²⁶ jamči poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva i zabranjuje mučenje, ponižavajuće kažnjavanje ili

- 24 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 15: „ (1) Uhapšenom licu se mora odmah saopštiti da ima pravo da ništa ne izjavljuje i da ima pravo da njegovom saslušanju prisustvuje branilac koga sam izabere. (2) Uhapšeno lice se mora bez odlaganja, a najkasnije u roku od 48 sati izvesti pred nadležni sud. U suprotnom, ono se pušta na slobodu. (3) Lice za koje postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo može se pritvoriti samo odlukom nadležnog suda, ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka. (4) Trajanje pritvora mora se svesti na najkraće nužno vreme u skladu sa zakonom, o čemu se stara nadležni sud.“
- 25 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 15: „ (1) Svako ima pravo da u najkraćem roku, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima optužbe protiv njega, i pravo da mu se sudi bez odugovlačenja. (2) Svako ima pravo na odbranu, uključujući pravo da uzme branioca po svom izboru pred sudom ili drugim organom nadležnim da vodi postupak, da neometano opšti sa svojim braniocem i da ima dovoljno vremena i uslova za pripremu odbrane. (3) Zakonom se određuju slučajevi u kojima interes pravičnosti zahteva da okrivljeni dobije branioca po službenoj dužnosti ako nije u mogućnosti da nadoknadi usluge branioca. (4) Okrivljeni ima pravo na pomoć tumača ako ne razume ili ne govori jezik koji se koristi u postupku. (5) Svako ko je dostižan sudu ili drugom organu nadležnom da vodi postupak, ne može se kazniti ako mu nije bilo omogućeno da bude saslušan i da se brani. (6) Niko ne mora da svedoči protiv samog sebe ili da prizna krivicu.“
- 26 Ustav RS, član 26: „(1) Jamči se poštovanje ljudske ličnosti i dostojanstva u krivičnom i svakom drugom postupku, u slučaju lišenja, odnosno ograničenja slobode, kao i za vreme izvršenja kazne. (2) Niko ne sme biti podvrgnut mučenju, ponižavajućem kažnjavanju ili postupanju. (3) Zabranjeno je vršiti na čoveku, bez njegove dozvole, medicinske i druge naučne ogledе.“

postupanje. Ustav RS takođe propisuje da je „ljudsko dostojanstvo čoveka nepovredivo“²⁷.

b) Krivičnopravni propisi

Krivični zakon Republike Srbije štiti dostojanstvo i integritet pojedinca, kada ga ugrožava službeno lice, i to se smatra krivičnim delom *zlostave u službi*.²⁸ Ono je u grupi krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina. Pod zlostavom u službi se podrazumevaju sve radnje kojima se ugrožava fizički i psihički integritet pojedinca, napada njegova čast i ugled i prouzrokuju telesne ili duševne patnje (psovanje, vređanje, omalovažavanje, šamaranje, čupanje za kosu itd.) Za to krivično delo predviđena je kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

Ako je službeno lice zlostavljanjem nanelo žrtvi telesne povrede, odgovaraće za krivično delo zlostave u službi u sticaju sa krivičnim delom telesne povrede, dakle za oba krivična dela.

U grupi krivičnih dela protiv života i tela, KZ RS razlikuje krivična dela lake, opasne lake,²⁹ obične teške i naročito teške³⁰ telesne

27 Ustav RS, član 18: „Ljudsko dostojanstvo i pravo na privatni život čoveka su nepovredivi.“

28 KZRS, član 66: „Službeno lice koje u vršenju službe drugog zlostavi, uvredi ili opšte prema njemu postupi na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.“

29 KZRS, član 54: „(1) Ko drugog lako telesno povredi ili mu zdravlje lako naruši, kazniće se zatvorom do jedne godine. (2) Ako je takva povreda nanesena oružjem, opasnim oruđem ili drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom

povrede. Laka telesna povreda postoji ako žrtvi nije ugrožen život, odnosno njeno zdravlje nije trajno i teško narušeno. Pod lakom telesnom povredom sudska praksa smatra modrice, oguljotine, ogrebotine, laka iščašenja itd. Predviđena kazna za ovo delo je do jedne godine zatvora. Ukoliko je laka telesna povreda nanesena oružjem, opasnim oruđem ili drugim sličnim sredstvom, počinitelac će se kazniti zatvorom do tri godine.

Pod teškom telesnom povredom podrazumeva se povreda telesnog integriteta ili narušenje zdravlja koje je ozbiljnog intenziteta, ali život žrtve ipak nije doveden u opasnost. Za ovo krivično delo zakon predviđa kaznu zatvora od šest meseci do pet godina.

do tri godine. (3) Sud može učiniocu dela iz stava (2) ovog člana izreći sudska opomenu, ako je učinilac bio izazvan nepristojnim ili grubim ponašanjem oštećenog. (4) Gonjenje za delo iz stava 1 ovog člana preduzima se po privatnoj tužbi.”

- 30 KZRS, član 53: „(1) Ko drugog teško telesno povredi ili mu zdravlje teško naruši, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. (2) Ko drugog telesno povredi ili mu zdravlje naruši tako teško da je usled toga doveden u opasnost život povređenog ili je uništen ili trajno i u znatnoj meri oslabljen koji važan deo njegovog tela ili koji važan organ, ili je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad povređenog, ili trajno i teško narušenje njegovog zdravlja ili unakaženost, kazniće se zatvorom od jedne do deset godina. (3) Ako povređeni umre usled povreda iz st. 1 i 2 ovog člana, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do dvanaest godina. (4) Ko delo iz st. 1 i 2 ovog člana učini iz nehata, kazniće se zatvorom do tri godine. (5) Ko delo iz st. 1-3 ovog člana učini na mah, doveden bez svoje krivice u jaku razdraženost napadom, ili teškim vređanjem od strane povređenog, kazniće se za delo iz stava 1 zatvorom do tri godine, a za delo iz st. 2 i 3 zatvorom od jedne do pet godina.”

Naročito teška telesna povreda postoji kada je doveden u opasnost život žrtve, ako joj je uništen ili oštećen neki vitalni organ, ako joj je prouzrokovana trajna nesposobnost za rad, ako je trajno narušeno zdravlje ili ako je nastupila unakaženost žrtve. Kazna za ovaj oblik dela je od jedne do deset godina zatvora. Najteži oblik dela postoji ukoliko žrtva umre usled pretrpljenih povreda. U ovom slučaju zaprećena kazna je od jedne do dvanaest godina.

c) *Naknada štete*

Građansko-pravna zaštita kršenja osnovnih ljudskih prava, među kojima je i pravo na fizički ili psihički integritet, predviđa naknadu štete od države. Osnov za podnošenje tužbenog zahteva predviđen je članom 14 Povelje o ljudskim i manjinskim pravima, članom 25 Ustava RS, članom 172 stav 2, članom 193-197 i članom 200 Zakona o obligacionim odnosima (ZOO). Član 25 Ustava RS i član 172 stav 2 ZOO uspostavljaju osnov odgovornosti pravnog lica (uključujući i državu), kada njegov organ prouzrokuje štetu trećem licu u vršenju ili u vezi sa vršenjem svojih funkcija. Članovi 193-197 ZOO uređuju novčanu naknadu materijalne štete u slučaju smrti, telesne povrede i oštećenja zdravlja. Član 200 ZOO uređuje pravo na novčanu naknadu nematerijalne štete, kao poseban vid satisfakcije za pretrpljene fizičke bolove ili duševne bolove zbog povrede fizičkog ili psihičkog integriteta.

1.3. Međunarodni standardi

Ustavna povelja Srbije i Crne Gore predviđa da ratifikovani međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog

prava imaju primat³¹ nad pravom Srbije i Crne Gore i pravom država članica, a sličnu odredbu je imao i Ustav SRJ.³² Ustavna povelja predviđa i da se odredbe međunarodnih ugovora o ljudskim i manjinskim pravima koji važe na teritoriji Srbije i Crne Gore primenjuju neposredno³³. Mnogi ratifikovani međunarodni dokumenti ili oni koji deluju snagom preporuka, štite fizički i psihički integritet čoveka od radnji službenih lica, zabranjujući svako mučenje, svirepo, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.³⁴ Precizna uputstva o ponašanju službenih lica prilikom obavljanja službene dužnosti sadrži niz preporuka međunarodnih organizacija. Kodeks UN o postupanju lica odgovornih za primenu zakona u članu 2 propisuje da lica odgovorna za primenu zakona moraju poštovati i štititi ljudsko dostojanstvo i zaštititi osnovna prava svakog lica.³⁵ Preporuke i

31 Ustavna povelja Srbije i Crne Gore, član 10

32 Ustav SRJ, član 16 stav 2

33 Ustavna povelja, član 9 stav 3

34 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 7: „Niko ne može biti podvrgnut mučenju ili svirepim, nehumanim ili ponižavajućim kaznama ili postupcima. Posebno je zabranjeno da se neko lice podvrgne medicinskom ili naučnom eksperimentu bez njegovog slobodnog pristanka.“

Konvencija protiv mučenja i drugih surovih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka, član 2: „(1) Sve države članice preduzimaju delotvorne zakonske, upravne, sudske i druge mere radi sprečavanja torture na čitavoj teritoriji pod njihovom nadležnošću. (2) Isključuje se mogućnost pozivanja na vanredne okolnosti, kao što je ratno stanje, pretnja rata, unutrašnja politička nestabilnost ili bilo koje drugo vanredno stanje, koje bi opravdalo torturu. (3) Naređenje pretpostavljenog ili državnih organa ne može isključiti odgovornost za torturu.“

35 UN su 17. decembra 1979. godine rezolucijom 34/169 usvojile Kodeks o postupanju lica odgovornih za primenu zakona.

pravila međunarodnih tela, iako ne predstavljaju obavezujuće međunarodne instrumente, imaju veliki autoritet kao autentična razrada normi iz međunarodnih konvencija o ljudskim pravima.

1.4. Iznuđivanje iskaza i protivpravno lišenje slobode

Izvršioce krivičnih dela protiv imovine, kao što su krađa i prevara, policija, po pravilu, najpre traži u romskim naseljima. Policija sumnjiči Rome samo zato što su se zatekli u nekom delu grada u vreme izvršenja krivičnog dela. U operativnom radu pripadnici policije hapsili su Rome ne obaveštavajući ih o razlozima lišenja slobode, u retkim slučajevima uručivali su im rešenja o pritvoru, i po pravilu upotrebljavali su silu i pretnje radi priznavanja krivičnog dela. Tokom 2001. godine registrovano je nekoliko slučajeva iznuđivanja iskaza od dece i maloletnika mlađih od 16 godina.

1.4.1. Slučaj Krste Kalinovića

Peti opštinski sud u Beogradu osudio je 8. jula 2002. policajce SUP-a Voždovac Dragana Ninkovića i Gorana Krstića na po tri meseca zatvora, jer su 7. maja 1998. godine pretukli Roma Krstu Kalinovića (1976) i time počinili krivično delo zlostave u službi. Policajci su pokušali da iznude informacije o nekim krivičnim delima koja su se dogodila u kraju grada u kom Kalinović stanuje, tako što su ga više od sat vremena šutirali i tukli palicama i pesnicama nanevši mu brojne povrede u vidu hematoma i otekline. Nakon što su priveli Kalinovića iz njegove kuće u policijsku stanicu na Voždovcu, policajac Ninković mu je naredio da klekne da bi ga vezao liscama za sto, a zatim nekoliko desetina

puta udario palicom po tabanima. Ninković ga je potom odvezao, a onda tukao palicom po kolenima i prstima na rukama. Policajac Krstić udario je Kalinovića stolicom po glavi a zatim je njegovom glavom nekoliko puta udario u zid. Pri tom je Kalinoviću govorio da će ga „smestiti“ šest meseci u zatvor, a da će njegova žena zbog toga morati da se bavi prostitucijom da bi se prehranila. Policajci su mučenje nastavili tako što su Kalinoviću stavili kesu na glavu, a potom ga šutirali u mošnjice i tukli palicom po glavi. Zatim su Kalinovića odveli u samicu odakle su ga pustili narednog dana. FHP je protiv policajaca podneo prijavu još u junu 1998. godine, a presuda je doneta četiri godine kasnije, 2002. Ovo je jedan od retkih slučajeva u kojem su policajci osuđeni za torturu koju su izvršili prema Romima. (videti slučaj 1.1.1.)

1.4.2. Slučaj Stevana Dimića

Policajci novosadskog SUP-a, 23. jula 1998. godine nezakonito su lišili slobode Stevana Dimića (47), Roma iz Novog Sada, zbog sumnje da je silovao petnaestogodišnju devojkicu u selu Lok, inače mestu iz koga Dimić potiče. U stanici policije u Novom Sadu u Ulici Kraljevića Marka, policajci su pokušali da iznude priznanje od Dimića, tako što su ga naterali da legne na pod potrbuške i stavili mu stolicu na leđa. Jedan policajac je seo na stolicu i udario Dimića pendrekom i gvozdnom šipkom po celom telu, dok mu je drugi policajac nogom pritiskao glavu. Sve vreme dok je trajalo saslušanje, Dimiću su bile vezane ruke „liscama“. Policajci su terali Dimića da drži „liscama“ vezane ruke za čiviluk, a za to vreme su ga vređali, terali da raširi noge kako bi ga šutirali u mošnjice i udarali pendrekom po čitavom telu. Policajci su ga pitali da li ima dece, a kad im je Dimić

odgovorio da nema, rekli su mu da ih neće ni imati. Jedan policajac je vređao Dimića rečima: „Cigančino! Debilu! Hoćeš da te ubijemo ili ćeš da priznaš!“ Dok se još nalazio u policijskoj stanici, Dimić je mokrio krv, a istražni sudija pred kojim je Dimić dao iskaz, s obzirom na vidljive povrede, savetovao je Dimića da se obrati lekaru, međutim, po povratku u pritvor nije dobio lekarsku pomoć jer su mu stražari rekli da „lekar ne radi vikendom“, tako da ga je lekar pregledao tek nekoliko dana kasnije. Stevan Dimić preživeo je poniženja i u pritvoru, jer su ga pritvorski stražari vređali na nacionanoj osnovi i ostavljali mu hranu na pod, za razliku od ostalih pritvornika u njegovoj ćeliji koji su hranu dobijali u ruke.

Stevan Dimić je pušten iz pritvora 3. avgusta 1998. godine a posle toga zbog bojkota sredine, morao je da zatvori kafić i prodavnicu koju je držao u selu Lok i imao je brojne neprijatnosti, jer je policija dolazila u njegov stan radi pretresa, što su komšije primetile.

Presudom Opštinskog suda u Novom Sadu od 8. aprila 2000. godine, Dimić je oslobođen optužbe da je počinio krivično delo prinude na obljubu, a Okružni sud potvrdio je oslobađajuću presudu 12. decembra iste godine.

Postupajući po tužbi za naknadu štete zbog neosnovanog lišenja slobode, Opštinski sud u Novom Sadu, presudom od 11. septembra 2002. godine, naložio je Republici Srbiji da Romu Stevanu Dimiću isplati 240.000 dinara na ime naknade štete zbog neosnovanog lišenja slobode i policijskog zlostavljanja koje je preživeo u policijskoj stanici i tokom dvanaestodnevnog pritvora.

1.4.3. Slučaj Dejana Mitrovića

Dejan Mitrović iz Beograda pošao je 25. marta 1999. godine oko dva časa ujutru u obližnju prodavnicu u ulici Grčića Milenka da kupi hleb. Policijska patrola ga je zaustavila, optužila da je lopov i više sati maltretirala i tukla. Dejan je događaj opisao FHP-u:

Pitali su me čime se bavim i da li kradem. Rekao sam da ne kradem već da prodajem na pijaci. Oni su mi rekli da lažem i da treba da priznam da sam krao. Rekli su mi: „Pričaj šta si krao, majku ti jebemo cigansku.“ Ja sam rekao da mogu da proverem kod mene u kući. Povelili su me na mesta na kojima je izvršena krađa te noći. Prvo su me doveli do nekog obijenog kioska u Ulici Maksima Gorkog. Tu su me izveli iz kola. Šamarali su me i tražili da priznam da sam krao. Rekao sam da nisam a oni su me odveli kolima u Južni bulevar ispred obijenog butika. Tu su me izveli iz kola i tražili da priznam da sam ga ja obio. Jedan od njih je govorio: „Pričaj, majku ti jebem cigansku, pričaj šta si sve uradio, šta si sve pokrao i obio.“

Posle otprilike četiri sata policajci su Mitrovića vratili kući. Dok je on bio u kolima, policajci su razgovarali sa njegovim ocem Vladom Simićem:

Pitali su me gde se nalazi Dejan i da li je bio u skloništu, pošto je tada trajalo NATO bombardovanje. Rekao sam da je otišao u prodavnicu po hleb. Onda mi je policajac rekao: „Dejan je u kolima, što ga šaljete da kupi hleb u dva sata ujutru. Imali smo mali razgovor sa njim“. Policajac je rekao da je tukao Dejana i da je Dejan tvrdoglav.

Nakon ovog razgovora policajci su oslobodili Mitrovića, a jedan od policajaca ga je „posavetovao“:

Nemoj više noću da kupuješ hleb, vidiš šta te je snašlo.

Dejan Mitrović nije želeo da podnosi krivičnu prijavu protiv radnika MUP-a plašeći se odmazde.

1.4.4. Batinanje pred ženom i detetom

Dvojica policajca su 10. novembra 1999. godine u Kragujevcu, pretukli Ljubomira Jovanovića u prisustvu žene i dvogodišnjeg deteta.

Popodne tog dana patrola je ušla u dvorište porodice Jovanović tražeći Ljubomirovog sina Dejana. Ljubomiru su rekli da je Dejan ukrao bicikl i pitali gde se on nalazi. Ljubomir je rekao da ne zna. Dalji tok događaja Ljubomir je opisao FHP-u:

Psovali su mi majku cigansku i rekli da ga krijem. Jedan me je udario pesnicom kod desnog uveta. Pao sam. Uvukli su me u kola. Unutra su me udarali pesnicama po glavi i šamarali. Odveli su me u SUP Kragujevac. Dok sam ulazio u zgradu, jedan od njih me je izuzetno jako šutnuo u desnu nogu, od čega mi se pojavila rana.³⁶

Ljubomirova supruga Snežana se nalazila u kući sa detetom, dok su u dvorištu policajci batinali njenog supruga. U izjavi FHP-u ona navodi:

Policajci su pitali Ljubomira gde je naš sin Dejan. Ljubomir je rekao da ne zna. Jedan od policajca je viknuo „Kako ne znaš,

³⁶ FHP dokumentacija, izjava Ljubomira Jovanovića, 5. maj 2000. godine.

majku ti jebem u pičku cigansku“ i udario ga pesnicom po glavi. Pao je. Odvukli su ga prema kolima i odvezli se.³⁷

Ljubomira su pustili iz SUP-a nakon pola sata. Zbog jake glavobolje, povraćanja i dezorijentacije zatražio je lekarsku pomoć. U lekarskom izveštaju konstatovana je „*contusio capitis*“.

FHP je 8. novembra 1999. godine podneo krivičnu prijavu protiv N. N. službenih lica, radnika SUP-a Kragujevac, zbog iznuđivanja iskaza³⁸ i lake telesne povrede³⁹. Opštinsko javno tužilaštvo je 10. maja 2000. godine odbacilo krivičnu prijavu i obavestilo Ljubomira Jovanovića da protiv počinitelaca, policajaca čiji je identitet naknadno utvrdilo, može da preuzme krivično gonjenje podnošenjem optužnog predloga.⁴⁰ FHP je 12. aprila

- 37 FHP dokumentacija, izjava Snežane Jovanović, 5. maj 2000. godine.
- 38 Krivični zakon Republike Srbije (KZ RS) član 65: „(1) Službeno lice koje u vršenju službe upotrebi silu ili pretnju ili drugo nedopušteno sredstvo ili nedopušten način u nameri da iznudi iskaz ili neku drugu izjavu od okrivljenog, svedoka, veštaka ili drugog lica, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina. (2) Ako je iznuđivanje iskaza ili izjave praćeno teškim nasiljem, ili ako su usled iznuđenog iskaza nastupile osobito teške posledice za okrivljenog u krivičnom postupku, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje jednu godinu.“
- 39 KZRS, član 54: „(1) Ko drugog lako telesno povredi ili mu zdravlje lako naruši, kazniće se zatvorom do jedne godine. (2) Ako je takva povreda nanesena oružjem, opasnim oruđem ili drugim sredstvom podobnim da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši, učinilac će se kazniti zatvorom do tri godine. (3) Sud može učiniocu dela iz stava 2 ovog člana izreći sudsku opomenu, ako je učinilac bio izazvan nepristojnim ili grubim ponašanjem oštećenog. (4) Gonjenje za delo iz stava 1 ovog člana preduzima se po privatnoj tužbi.“
- 40 Zakonik o krivičnom postupku (ZKP) član 61: „(1) Kad državni tužilac nađe da nema osnova da preduzme gonjenje za krivično delo za koje se

2000. godine podneo optužni predlog Opštinskom sudu u Kragujevcu protiv okrivljenih policajaca Olivera Rajovića i Žarka Borovićanina zbog krivičnog dela iznuđivanja iskaza iz člana 65 KZRS . Zbog kašnjenja punomoćnika oštećenog na pretres, sud je 19. decembra 2001. godine doneo rešenje o obustavi postupka, na koje su advokati FHP-a podneli predlog za povraćaj u pređašnje stanje. Rešenjem suda od 26. septembra 2002. godine ovaj predlog je odbijen, a advokati FHP-a su izjavili žalbu 7. oktobra 2002. godine.

goni po službenoj dužnosti ili kad nađe da nema osnova da preduzme gonjenje protiv nekog od prijavljenih saučesnika, dužan je da u roku od osam dana o tome obavesti oštećenog i da ga uputi da može sam preduzeti gonjenje. Ovako će postupiti i sud ako je doneo rešenje o obustavi postupka usled odustanka državnog tužioca od gonjenja. (2) Oštećeni ima pravo da preduzme, odnosno nastavi gonjenje u roku od osam dana od kad je primio obaveštenje iz stava 1 ovog člana. (3) Ako je državni tužilac odustao od optužnice, oštećeni može preuzimajući gonjenje ostati pri podignutoj optužnici ili podići novu. (4) Oštećeni koji nije obavešten da državni tužilac nije preduzeo gonjenje ili da je odustao od gonjenja može svoju izjavu da produžuje postupak dati pred nadležnim sudom u roku od tri meseca od dana kada je državni tužilac odbacio prijavu, odnosno od dana kada je doneseno rešenje o obustavi postupka. (5) Kad državni tužilac, odnosno sud obaveštava oštećenog da može preduzeti gonjenje, dostaviće mu i pouku koje radnje može preduzeti radi ostvarenja ovog prava. (6) Ako oštećeni kao tužilac umre u toku trajanja roka za preuzimanje gonjenja ili u toku trajanja postupka, njegov bračni drug, lice sa kojim živi u vanbračnoj ili kakvoj drugoj trajnoj zajednici, deca, roditelji, usvojenici, usvojitelji, braća i sestre mogu u roku od tri meseca od dana njegove smrti preduzeti gonjenje, odnosno dati izjavu da postupak nastavljaju. (7) Rešenje o obustavi postupka zbog odustanka državnog tužioca od gonjenja stupa na pravnu snagu po isteku rokova i st. 2 i 4 ovog člana.

1.4.5. Slučaj Đorđa Točija

Trećeg decembra 1999. godine, oko 11.00 časova, Đorđe Toči je sa ocem popravljao automobil u Ulici Jovana Bjelića u Beogradu. Trojica policajaca u civilu su prišla Đorđu sa pitanjem da li diluje devize:

Jedan od policajaca pozvao me je rečima: „Ti ćelavi, dođi ovamo.“ Pitao sam ga šta mu treba. On je rekao da sam ja dobar i pitao me je koliko je marka. Kazao sam da ne znam. Rekli su da su policajci, pokazali su značku i rekli mi da pođem sa njima u policijsku stanicu. Nisu mi rekli zašto me vode. Moj otac je pošao sa mnom ali oni su mu rekli da se skloni da ne bi priveli i njega. Smirio sam oca i ušao u maricu. Odveli su me zajedno sa još nekoliko mladića. U hodniku su me držali do 12.00 časova. Sa mnom je razgovarao inspektor u civilu, mislim da se zvao Dejan. On me je pitao ko krade po kraju. Ja sam rekao da ne znam. Onda je rekao: „Ako ne znaš, onda tri dana ideš u Centralni zatvor“. U 21,00 čas odveli su me u Centralni zatvor. Tri dana sam držan u samici.⁴¹

Đorđe Toči je pušten na slobodu posle tri dana. Nakon puštanja na slobodu protiv Točija nije pokrenut krivični ni prekršajni postupak. Zbog straha od odmazde Toči nije želeo da pokrene postupak za utvrđivanje odgovornosti službenih lica koja su ga protivpravno lišila slobode.

41 FHP dokumentacija, izjava Đorđa Točija, 23. jun 2000. godine

1.4.6. Zlostavljanje trudnice i njenog muža

Sašu Mustafića su policajci OUP-a Čukarica u Beogradu satima batinali u dva navrata, pokušavajući da mu iznude priznanje da je krao. Policajci su psihički zlostavljali i njegovu suprugu Demiru Gezviru, koja je bila u poodmakloj trudnoći.

Oko podne 3. avgusta 2000. godine, četvorica policajaca u civilu su u beogradskom naselju Banovo brdo na ulici iznenada napali Sašu Mustafića, udarajući ga pesnicama po leđima i stomaku. Iako se nije opirao, stavili su mu lisice i priveli ga u OUP Čukarica. Policajci su zahtevali da prizna da je obio trafikuu u Lješkoj ulici na Banovom brdu i da je odatle uzeo neku torbicu. Saša do tada nikada nije bio privođen. U izjavi FHP-u Mustafić navodi:

U stanici su mi skinuli pertle i odveli me u samicu. Nakon pola sata odveli su me u sobu gde su bili oni policajci koji su me priveli. Pitali su me ko je obio neki stan. Jedan od njih je rekao: „Ajde priznaj mi šta si krao“ i počeli su da me biju. Jedan me je pesnicama udario po rebrima i stomaku. Psovali su mi majku cigansku. Kada sam rekao da ne znam za taj stan, onda su rekli: „Dobro, nije to važno, već ti nama kaži gde je torbica.“ Pominjao je neku torbicu koja je nestala iz trafike „Suncokret“ u Lješkoj ulici. Rekao sam da ne znam ništa o torbici. Jedan od njih je rekao: „Nemoj da lažeš, pička ti materina ciganska. Vi Cigani uvek tako lažete i kunete se u decu. Cigani uvek krađu.“ Tada je drugi policajac počeo da me udara pendrekom po rukama, bubrezima, kičmi i po glavi. Jedan od policajaca je rekao: „Šta se pravi lud, neće da prizna. Daj onu šiptarsku zastavu da ga bijem sa apetitom.“ Pitali su me da li sam obrezan. Rekao sam

da nisam. Onda je jedan policajac rekao: „Hajde, skini se da te obrežem“ i uzeo je klešta i nož. Međutim, tada je zazvonio telefon i izašao je.

Nakon pet sati torture, u 17 časova, Saša Mustafić je pušten iz prostorija OUP-a Čukarica.

Sašina supruga Demira Gezvira opisuje kako je izgledao Saša kada se vratio kući:

Imao je četiri velike modrice po leđima i rukama. Jedna od modrica bila je velika najmanje 5 cm. Leva ruka bila mu je veoma otečena. Na glavi je imao čvorugu. Potiljak mu je bio rascepan. Bio je veoma bled. Rekao je da ga bole grudi. Nije mogao da jede skoro dva dana. Nije išao kod lekara jer se plašio da će ga ponovo voditi u stanicu i tući.

Četiri dana nakon tog događaja, 7. avgusta u 8 časova ujutro, dva policajca su upala u stan porodice Mustafić i privela Sašu i njegovu trudnu suprugu Demiru Gezviru. U SUP-u Čukarica četiri policajca su ponovo primoravali Sašu Mustafića da prizna krađu torbice i tukli ga pendrekom po rukama:

Tražili su da priznam odakle mi 20 maraka. Odgovorio sam da prodajem na buvljaku i da je to moja zarada. Rekli su mi da lažem i da je moja žena priznala da sam ukrao torbicu sa 120 maraka i nekim dokumentima.⁴²

I trudna Demira Gezvira je bila izložena izivljavanju, pretnjama i sadističkom maltretiranju da bi priznala krađu koju nije učinila:

⁴² FHP dokumentacija, izjava Saše Mustafića, 15. avgust 2000. godine

Pitali su me gde sam bacila torbicu. Ja sam plakala i rekla da ne znam ništa o torbici. Pretili su: „Sad ćemo da te bijemo, za 15 minuta ćeš pobaciti to dete“. Rekli su: „Nemoj da vadimo pendrek, bolje priznaj.“ Jedan od policajaca mi je rekao: „Hoćeš da mi pojedješ jaja“, a drugi „Dokle ćemo da se gledamo. Ko ti se sviđa od nas.“ Ja sam ćutala. Stalno su ponavljali: „Kaži kako si ukrala torbicu.“ Držala sam ruke na stomaku, naredili su mi da ih sklonim. Jedan od njih je izvadio pendrek iz fioke i pretio da ću sada da gledam kako tuku Sašu. Tada su doveli Sašu, a mene odmah odveli u samicu. Nakon pola sata ponovo su me vratili u prostoriju u kojoj je bio i Saša. Pred Sašom su me ponovo pitali za torbicu, nakon čega su nas pustili.⁴³

Demira Gezvira i Saša Mustafić pušteni su na slobodu oko 14.00 časova, posle šest sati neprekidnog zlostavljanja.

FHP je 3. januara 2001. godine podneo krivičnu prijavu Prvom opštinskom javnom tužilaštvu u Beogradu u ime oštećenog Saše Mustafića protiv N. N. službenih lica zbog zlostavljanja u službi, iznuđivanja iskaza i lake telesne povrede.

Saša Mustafić i Demira Gezvira dali su izjave istražnom sudiji Drugog opštinskog suda u Beogradu 23. avgusta 2001. godine.

1.4.7. Mučenje Roma iz Vinarca

U akciji navodne potrage za nelegalnim oružjem, koju je policija OUP-a iz Leskovca sprovela u romskom naselju Vinarce kod

⁴³ FHP dokumentacija, izjava Demire Gezvire, 15. avgust 2000. godine

Leskovca 28. i 29. januara 2001. godine, osam Roma, od kojih najstariji ima 76 godina, privedeno je u OUP Leskovac i surovo zlostavljano. Tokom batinanja, koje je sa prekidima trajalo dva dana, Romima nisu davane hrana i voda, bili su vezani liscama, nekima je zabranjivano da idu u toalet.

Daka Zekić (76) odveden je u policiju 27. januara 2001. godine oko 10 sati. U policijskoj zgradi je bio zatvoren bez vode i hrane do 29. januara u 13 sati, kada je oslobođen. Dva dana i dve noći Zekić je bio vezan liscama za metalni orman ili za cev radijatora, a sve vreme inspektori i policajci u uniformi su ga tukli šakama po licu i pesnicama i palicama po leđima, iako ih je molio da prestanu, jer je prilikom nedavnog pada polomio četiri rebra. Šturali su ga po nogama i nisu prestali čak ni kada mu je od jednog udarca potpuno ispao iz ležišta zglob na kolenu.

U ime Dake Zekića, Odbor za ljudska prava iz Leskovca i Jugoslovenski komitet pravnika za ljudska prava podneli su Opštinskom javnom tužilaštvu u Leskovcu krivičnu prijavu⁴⁴ protiv policajaca, zbog krivičnih dela iznuđivanje iskaza i protivpravno lišenje slobode. Po podnetoj krivičnoj prijavi do dana izrade ovog teksta još uvek nije došlo do optuženja.

Trajče Bakić iz Vinarca lišen je slobode na leskovačkoj pijaci 27. januara 2001. godine oko 10.30 sati. U zgradi leskovačkog SUP-a bio je zatvoren do kasnih večernji sati, bez hrane i vode i bez mogućnosti odlaska u toalet. Sve vreme inspektor i još jedan policajac u uniformi su ga tukli, smenjajući se, šakama po glavi,

44 Kt.br.662/01

pesnicama po leđima, palicama po dlanovima i nadlanicama. Kada je od bolova pao na zemlju, šutirali su ga po celom telu. Inspektor mu je govorio: *Majku ti cigansku jebem*, a policajac u uniformi: *Ja sam gori od Hitlera za Cigani i Jevreji*. Pri izlasku iz zgrade policije nije mogao normalno da hoda, pa ga je kući odveo komšija Saša Ramić iz Vinarca.

Advokati Odbora za ljudska prava iz Leskovca i Jugoslovenskog komiteta pravnika za ljudska prava podneli su krivičnu prijavu⁴⁵ Opštinskom javnom tužilaštvu u Leskovcu, u ime Trajčeta Bakića, protiv policajaca zbog krivičnog dela zlostava u službi. Opštinsko javno tužilaštvo je odbacilo ovu krivičnu prijavu, a Odbor za ljudska prava je predao zahtev za sprovođenje istrage istražnom sudiji Opštinskog suda u Leskovcu, međutim, istraga još nije otvorena.

Miroslav Ajdarević iz Vinarca je uhapšen 28. januara oko 8 sati i držan u zgradi OUP-a Leskovac do 29. januara u 11.30 sati. Za to vreme, da bi od njega iznudio priznanje da poseduje oružje, inspektor ga je tukao dok je bio vezan liscama za metalni ormar. Tukao ga je rukama i metalnom palicom udarajući ga po celom telu, u više navrata, od čega je Ajdarević dobio velike hematome na desnoj ruci i na desnom ramenu. U jednom trenutku inspektor mu je stavio u nozdrve oštre vrhove metalnih klješta („klanfe“) za vađenje eksera, duge oko 40 cm, govoreći mu istovremeno da će ga ubiti ako ne prizna da poseduje oružje. Uveče 28. januara inspektor nije dozvolio Miroslavu da pije mineralnu vodu koju mu je doneo brat. Celu noć je proveo vezan

45 Kt.br.385/01

za klupu. Miroslav Ajdarević je jedini zlostavljani Rom iz Vinarca koji je dobio lekarsko uverenje o pretrpljenim povredama. Njemu je, međutim, uverenje izdato sa 20 dana zakašnjenja. Lekari, kojima se obratio, rekli su mu da se boje policije. U uverenju, koje je dobio, piše da je zadobio lakše telesne povrede nanete tupim predmetom. Policija nikada nije pronašla oružje kod Ajdarevića, za koje ga je teretila.

Odbor za ljudska prava iz Leskovca podneo je krivičnu prijavu⁴⁶ Opštinskom javnom tužilaštvu u Leskovcu protiv policajaca koji su zlostavljali Miroslava Ajdarevića zbog krivičnog dela iznudaivanje iskaza. Međutim, još nije došlo do optuženja.

Dana 28. 1. 2001. godine oko 12.00 časova u kuću u kojoj žive Dejan Zekić i Violeta Jašarević u selu Vinarce kod Leskovca došla su trojica policajaca leskovačke policije. Jednog od policajaca Violeta i Dejan poznaju kao Ljubišu Zdravkovića. Policajac Zdravković zatekao je Violetu na terasi i pitao je, da li je Dejan u kući, na šta mu je odgovorila da ne zna. Dejan koji je čuo pitanje koje je policajac uputio Violeti, odmah je izašao iz kuće i predstavio se policajcima. U tom trenutku policajac Zdravković je ošamario Violetu i ona je od siline udarca pala na pod, a Zdravković je od Violete zahtevao da preda pištolj koji navodno poseduje njen suprug. Violeta je negirala da njen muž poseduje pištolj, jer ga je policija već oduzela. Nezadovoljan takvim odgovorom, policajac Zdravković nastavio je da joj udara šamare naočigled prisutne dece i rodbine. Zatim je Zdravković naredio Dejanu Zekiću, koji je po sopstvenom kazivanju

⁴⁶ Kt.br.662/01

sveštenik Hrišćanske evangelističke crkve, njegovoj supruzi Gordani i Violeti Jašarević da uđu u prostoriju gde Dejan vrši službu. Kada su ušli u tu prostoriju, Zdravković je ponovo ošamario Violetu i od Dejana Zekića tražio da mu preda pištolj, a kako je Dejan negirao da poseduje oružje, Zdravković mu je udario šamar. Nakon toga policajci su Dejanu oduzeli pasoš i izveli njega i Violetu iz kuće, a policajac Zdravković ponovo je ošamario Violetu. Na izlazu iz dvorišta pojavio se inspektor policije iz Leskovca koga Dejan zna ga po imenu Saša. Policijski inspektor se tada obratio policajcu Zdravkoviću i rekao mu da vrati isprave Dejanu Zekiću, posle čega su policajci dopustili Violeti i Dejanu da se vrate u kuću. U ovom slučaju policajci nisu imali nalog za pretres niti su izdali potvrdu o pretresu, a u akciji nije pronađeno oružje.

Advokat Jugoslovenskog komiteta pravnika za ljudska prava i Odbora za ljudska prava iz Leskovca podneo je krivičnu prijavu Opštinskom javnom tužilaštvu u Leskovcu protiv policajca Zdravkovića, Kt.br.663/01, za krivično delo zlostava u službi. Po saznanjima podnosioca prijave do danas nije došlo do optuženja policajca Zdravkovića.

Sadrija Kurtić, Rom iz sela Vinarce, došao je 27. januara 2001. godine oko 15.30 u zgradu policije u Leskovcu na poziv svog brata Srđana Kurtića koji se već nalazio u zgradi policije i koji je od strane policajca bio primoran da telefonom pozove svog brata. Po dolasku u stanicu policije, inspektor po imenu Saša, odveo je Sadriju u jednu kancelariju gde se već nalazio Rom iz sela Vinarce Bakić Šerif, kome je policijski inspektor naredio da napusti prostoriju. Inspektor Saša je naredio Sadriji da prizna sve što zna, a kada je Sadrija rekao da je o dolasku u stanicu polici-

je obavestio advokata i da ne želi da daje izjave bez prisustva advokata, inspektor je počeo da ga udara otvorenim šakama po licu i leđima, zahtevajući od njega da kaže gde se nalazi oružje. Kada je Sadrija podigao ruke kako bi se zaštitio od udaraca, inspektor Saša je pozvao dvojicu svojih kolega, koji su „liscama“ vezali Sadriju za nogar metalnog stola. Nakon toga policajci su otišli i pretresli Sadrijinu kuću i pošto nisu našli oružje, pustili su Sadriju oko 21.30 časova.

Advokat Jugoslovenskog komiteta pravnika za ljudska prava i Odbora za ljudska prava iz Leskovca podneo je krivičnu prijavu Opštinskom javnom tužilaštvu u Leskovcu protiv policijskog inspektora za krivična dela iznuđivanje iskaza i protivpravno lišenje slobode. Po saznanju podnosioca krivične prijave do optuženja do danas nije došlo.

U kuću Miodraga Bakterovića, Roma iz Vinarca, 28. januara 2001. godine oko 10.00 časova došla su tri policajca i jedan policijski inspektor po imenu Saša i priveli ga u stanicu policije u Leskovcu bez naredbe za privođenje.

Kada su stigli u stanicu policije, inspektor Saša je odveo Miodraga u jednu kancelariju i „liscama“ mu vezao nogu za metalni sto. Dok je bio vezan, inspektor je Miodraga ispitivao oko tri sata, tražeći od njega da prizna da je kupio pištolj od Roma po imenu Sejda. Nakon toga inspektor je izveo Miodraga u hodnik i ponovo ga vezao „liscama“ za radijator u hodniku, a pet minuta nakon toga policajac Zdravković Ljubiša, odvezao je Miodraga i pustio ga na slobodu. Miodragu Bakteroviću policija nije dala rešenje o lišenju slobode i zadržavanju u policiji. Povodom ovog događaja, advokat Jugoslovenskog komiteta

pravnik za ljudska prava i advokat Odbora za ljudska prava iz Leskovca podneli su krivičnu prijavu⁴⁷ Opštinskom javnom tužilaštvu u Leskovcu protiv policajaca koji su Miodraga Bakterovića lišili slobode i držali ga vezanog u stanici policije, za krivično delo protivpravno lišenje slobode. Prema saznanjima podnosioca krivične prijave postupak do danas nije pokrenut.

1.4.8. Batinanje drvenom motkom

Osamnaestogodišnjeg Roma Miroslava Milića pretukla su 5. marta 2001. godine četvorica policajaca iz OUP-a Zvezdara u Beogradu, pokušavajući da mu iznude priznanje da je ukrao stvari iz stana bivše devojke.

Policajac u civilu došao je oko 12.00 časova u stan Milićevih roditelja i priveo Miroslava u policijsku stanicu na Zvezdari. Milić je sproveden do kancelarije na trećem spratu. Na sledeći način je opisao saslušanje u policiji:

Policajac koji me je priveo odmah je počeo da mi psuje „majku cigansku“. Nakon nekoliko minuta se vratio sa još dvojicom i sva trojica su počeli da me vređaju i prete da moram da priznam da sam ja krao. Pretili su mi da ću u ćeliji ostati mesec dana i da će me poslati u CZ. Prvi je počeo da me bije policajac koji me je priveo. Tukao me je drvenom, dugačkom i debelom motkom. Udarao me je po zadnjici i po nogama. Ja sam sve vreme stajao. Zatim me je naterao da stavim ruke na sto i batinao me po šakama. Druga dva policajca su prvo gledala, a zatim su oni nastavili da me naizmenično tuku tom istom drvenom motkom.

47 Kt.br.661/01

Batiranje motkom je trajalo otprilike dvadeset minuta. Kada sam se sapleo od tolikih udaraca i pao, policajci su nastavili da me šutiraju i udaraju pesnicama u potiljak. Kada su ova trojica prestala da me batinaju, u tu prostoriju je ušao četvrti policajac u civilu i udario me je drškom pištolja u glavu. Sve vreme dok su me tukli psovali su mi „cigansku majku“ i komentarisali da su sve to „ciganska posla“.

Narednog dana Milić je zbog vrtoglavice, mučnine i bolova po celom telu zatražio lekarsku pomoć. U lekarskom nalazu su konstatovane lake telesne povrede. FHP je 9. marta 2001. godine podneo krivičnu prijavu protiv četvorice N. N. policajaca iz OUP-a Zvezdara koji su pretukli Miroslava Milića radi iznuđivanja iskaza. Do kraja oktobra 2002. godine javni tužilac se nije oglasio povodom ove krivične prijave.

1.4.9. Batiranje dvojice Roma u Bačkoj Topoli

Policijska patrola je 7. maja 2001. godine upala u kuće dvojice Roma, Stevana Braničića (1963) i Saše Gojkova (1973) iz Ravnog Sela u Vojvodini i naložila im da se istog dana u 13 časova jave u policijsku stanicu u Vrbasu. Kada su se javili, obojicu su policajci prvo pitali zašto su krali od meštana u selu Bajša. Obojica Roma su prethodnog dana boravili u selu Bajša, gde su kupovali prasiće radi preprodaje. Stevan i Saša su negirali da su bilo šta ukrali. Nakon isleđivanja koje je trajalo dva sata, policajci su ih oko 15.00 časova odveli u policijsku stanicu u Bačkoj Topoli. Stevana Braničića su uveli u kancelariju u kojoj su bili inspektor Josip Fontanji i dvojica policajaca. Fontanji je Stevana Braničića upozorio da mora da prizna da je krao i bez upozorenja počeo da ga tuče:

Dok sam stajao, osetio sam iznenadan udarac pesnicom u stomak i slabine. Fontanji je nakon ovog udarca sa jednim od policajaca napustio kancelariju. Ostali smo sami ja i drugi policajac, čije ime ne znam. Ovaj policajac je počeo iz sve snage da me tuče palicom dužine oko pola metra, mislim da je to žica obmotana kožom ili gumom. Najpre mi je naredio da okrenem dlanove. Par puta me je tom palicom udario po dlanovima. Pokušao sam da pomerim ruke i on me je palicom udario po glavi od čega mi je na temenu ostala ogromna čvoruga. Naredio mi je da se okrenem prema zidu i rukama naslonim na zid. Tada je počeo besomučno da me udara po celom telu, po bubrezima, po ramenima, butinama, zadnjici. Od jednog udarca u butine ja sam pao na kolena a on je nastavio da me šutira po stomaku. Pretio je da nas dvojica nećemo izaći iz policije dok nam ne pođe krv na nos i da ćemo jedan drugog nositi.

Saši Gojkovu inspektor Fontanji je udario desetak šamara, a zatim ga je odveo u jednu kancelariju iz koje je Gojkov jasno mogao da čuje kako u susednoj sobi tuku Braničića. Policajac koji je bio u sobi sa Gojkovom naredio mu je da se okrene prema zidu. Zatim je počeo da ga udara palicom po leđima, nogama i zadnjici uz povike: *Jesi li se predomislio, priznaj, propevaćeš, majku ti cigansku.*

Pošto Stevan Braničić i Saša Gojkov ništa nisu priznali, policajci su ih u 19.00 sati pustili iz stanice. Dok su Gojkov i Braničić odlazili, policajci su im pretili da će ih prebiti ako se ponovo pojave u Bačkoj Topoli ili Bajši.

FHP je u maju 2001. godine podneo krivičnu prijavu Opštinskom javnom tužilaštvu u Bačkoj Topoli protiv Josipa Fontanji

i dvojice N. N. policajaca SUP-a Bačka Topola zbog iznuđivanja iskaza i nanošenja lakih telesnih povreda. Po podnošenju krivične prijave, Gojkov Saša i Brančić Stevan privedeni su 7. juna 2001. godine u stanicu OUP Bačka Topola gde su im okrivljeni inspektor Fontanji Josif i još jedan policajac uputili pretnje zbog podnošenja krivične prijave. U svojoj izjavi FHP-a, oštećeni Stevan Brančić je rekao:

...inspektor Fontanji me je pitao: „Zašto si me tužio?“, ja sam mu odgovorio: „Zato što ste me tukli“, a on mi je preteći rekao: „Izgleda da nećemo mi lako završiti“. U jednom trenutku dok sam ja pisao izjavu, u kancelariju je ušao jedan policajac u civilu i pitao: „Jesu li to oni što su nas tužili? Da si mene tužio, ja bih ti u kuću ušao i ubio bih te, mogu ovde da te ubijem od batina, a to nećeš nikad dokazati.“

Po podnošenju krivične prijave, OJT u Bačkoj Topoli nije pružilo nikakvo objašnjenje za svoje nepostupanje, te je FHP poslao tužilaštvu urgenciju 23. avgusta 2001. godine, na koju je tužilaštvo odgovorilo 6. septembra 2001. godine. Krivična istraga protiv prijavljenih policajaca počela je 11. decembra 2001. godine. Saslušani su oštećeni i svedok.

1.4.10. Batinanje dvanaestogodišnjeg dečaka

Dvanaestogodišnji romski dečak iz Beograda priveden je 21. juna 2001. godine u Gradski SUP u Beogradu. Dečak živi u jednom od brojnih nehigijenskih romskih naselja u Beogradu i bavi se prošnjom. Nema lične dokumente i ne ide u školu. Sadržaj izjave, koju je dečak F. dao FHP-u, ukazuje da je policija, u nameri da od dečaka iznudi priznanje, nad njim izvršila teško nasilje.

Živim sa ćaletom i mamom i sa još troje braće i jednom sestrom. Sestra je najmlađa, ima dve godine. Moj brat K., koji isto ima dvanaest godina, krade, i policajci to znaju. Oni često dolaze kod nas u stan, povodom raznih krađa. Ja ne kradem. Tog dana K. je otvorio gepek jednog „keca“ koji je bio parkiran kod C marketa na „Cvetnom trgu“, i uzeo dve trenerke i dva mala zvučnika za kola. Uveče je kod nas kući došao policajac „Caki“, koji nas inače zna, jer nas stalno viđa na Slaviji i u okolini i odveo me u stanicu milicije u 29. novembra. On me nije tukao dok me je vodio u policijsku stanicu. „Caki“ me je odveo na četvrti sprat u jednu sobu, gde smo bili sami nas dvojica. Prvo me je pitao za ime i prezime i to negde upisao. Posle toga je od mene tražio da vratim stvari koje je moj brat uzeo iz kola. Onda je počeo da me šamara i da me tuče pendrekom po otvorenim dlanovima, po butinama, rukama, leđima i vratu. Ne sećam se koliko me je dugo tukao. Moji ćale i mama su se uplašili kada su me policajci odveli od kuće i čekali su me sve vreme u hodniku u miliciji. Nisu pitali policajca „Cakija“ zašto me je tukao, već su me samo odveli kući.

Bojeći se odmazde policije, roditelji dečaka F. nisu želeli da podnesu krivičnu prijavu protiv policajca. FHP je 30. jula 2001. godine obavestio javnost o ovom slučaju i zatražio od državnih organa da odgovarajuće kazne počinioce. Pukovnik Ivan Đorđević, šef kabineta ministra policije, 11. septembra 2001. godine obavestio je FHP o rezultatima istrage koju je sprovela služba unutrašnje kontrole republičkog SUP-a. Navodeći da u GSUP-u nije evidentirano da je pomenutog dana priveden nijedan romski dečak, pukovnik Đorđević je zaključio da je FHP objavio „neistinite i neproverene podatke“. U odgovoru pukovniku Đorđeviću, FHP je naveo da i dalje čvrsto poklanja po-

verenje dečakovom iskazu, konstatujući da službena lica, delom iz neznanja ljudskih prava a delom zbog ukorenjenih predrasuda, i dalje Rome, uključujući i decu, ne tretiraju kao ljudska bića.

1.4.11. Slučaj Ramona Jesetija

Tokom 2001. godine kraljevački policajci su u više navrata psihički i fizički zlostavljali Ramona Jesetija (1982), Roma iz Kraljeva. Ramon Jeseti zaveden je u policijsku evidenciju pre nekoliko godina zbog izvršenih krađa. Od tada policija redovno dolazi kod njega i traži informacije o počiniocima krivičnih dela koja se dešavaju u Kraljevu. U svojoj izjavi Ramon Jeseti govori o tome šta mu se dešavalo po privođenju u policijsku stanicu u Kraljevu u julu 2001. godine, ali nije mogao da se seti tačnog datuma kada se kritičan događaj desio.

On je između ostalog rekao⁴⁸:

Najgore sam prošao u julu ove godine. Bilo je jutro, oko sedam-osam sati kad su kod mene kući došli dva inspektora u civilu u belom „kecu“. Jedan se zove Perica Vučković, a drugi se zove Dejan „Čarapan“. Rekli su mi da iznesem iz kuće kasetofon od kola i zvučnike i da krenem sa njima. Ja sam taj kasetofon i zvučnike ukrao u gradu iz nekih kola, ušao sam u kuću i izneo to što su tražili. Stavili su mi lisice na ruke i uveli me u auto. Stigli smo u zgradu SUP-a u Kraljevu u sobu 108. Unutra smo bili samo nas trojica i samo što smo ušli, ja sam priznao gde sam uzeo kasetofon i oni su počeli da me pitaju za neke druge kasetofone. Ja sam rekao da ne znam ništa o tome, a Dejan

⁴⁸ FHP dokumentacija, izjava Ramona Jesetija, 22. novembar 2001. godine

„Čarapan“ me je oborio na pod i počeo da me šutira svuda po telu. Perica me je udario pendrekom po leđima, dlanovima i nekoliko puta po glavi i svuda po telu. Psovali su mi majku cigansku, terali me da priznam. Tu je bila flaša rakije i terali su me da pijem rakiju. Oni nisu pili, a ja sam popio jednu čašicu i nisam hteo više. Dejan „Čarapan“ je počeo da mi pali kosu upaljačem i onda je prešao na bradu. Ja sam rukama gasio plamen i bio sam sav osmuđen. To je sve trajalo oko pola sata.

Onda je u sobu ušao inspektor Buco, mali, puniji ima crnu kosu. Samo što je ušao pitao je ko sam ja, izvadio je iz ormara bejzbol palicu i počeo da me udara svuda po telu. U jednom momentu pukla je bejzbol palica i on je nastavio da me udara sa ostatkom. Ubio je dušu u meni i tražio je da priznam šta sam još uradio, za kola, telefone, televizore. Ništa nisam rekao, a da sam nešto znao posle tih batina sve bih priznao. Ulazili su i izlazili i kada neko drugi dođe, opsuje mi mater cigansku, pljune me i ode. Niko od policajaca u uniformi me nije dirao, nego samo ovi u civilu. Bio sam vezan lisicama za radiator, a oko 15.00 Dejan i Perica su otišli, a ja sam bio sam do 17.00. Tada su došli neki mlađi policajci u uniformi i rekli mi da idem brzo kući.

Posle toga sam otišao kući, bio sam krvav i osmuđen. Bio sam kod lekara, dali su mi lekove za bolove i nekoliko dana sam ležao u krevetu i tih dana sam pišao krv. Od kada mi se to desilo više nisam krao i evo gde sam, brljam ovde po đubretu. Oni i dalje dolaze i mene krive za sve, a ja ne mogu da im objasnim da više ne kradem. Ne dolaze uvek isti inspektori, već se menjaju. Tri četiri dana posle toga opet sam bio u SUP-u u sobi 108. Čunga i Dejan „Čarapan“ su mi rekli: „Nemoj više da čujem da

ideš kod lekara ili nekom da se žališ“, jer mi smo za ovo što se desilo rekli Nebojši, predsedniku romskog udruženja. Poslednji put su došli po mene pre deset dana i bio sam u SUP-u u sobi 202. Tamo su bili inspektor Čunga i inspektor Mitre. Opet su tražili da nešto priznam, udarali su mi šamare i udarali su me sa nekim malim pendrekom. Plakao sam i molio ih da me ne diraju. Opet su me pustili i rekli su da idem kući.

Akif Jeseti, stric Ramona Jesetija, govori o tome kako je Ramon izgledao kada se vratio kući iz policijske stanice:

Kad je Ramon došao kući, bio je krvav, osmuđen i imao je podlive krvi. Otišli smo u bolnicu i tamo je vadio krv i mokraću i onda su ga uputili kod hirurga da vidi, ima li unutrašnje krvarenje. Hirurg je rekao da je Ramom imao sreće, jer je mišićav, tako da nije imao unutrašnje krvarenje. Hirurg nas je uputio kod lekara opšte prakse da dobijemo lekarsko uverenje. Pošto je već bilo kasno oko osam sati uveče, rekli su nam da dođemo sutra i da treba da uplatimo 300 dinara za uverenje. Mi nismo imali te pare i na tome je ostalo. Dali su mu neke lekove protiv bolova. Dobili smo neke papire, ali to više ne znamo gde je.⁴⁹

1.4.12. Slomljena ruka

Policijska patrola je 22. septembra 2001. godine surovo pretukla grupu romske dece koja su u centru grada skupljala stari papir iz kontejnera, preteći im da moraju da priznaju da su krali.

⁴⁹ FHP dokumentacija, izjava Akifa Jesetija, 22. novembar 2001. godine

Policajci su dečaka E. M. oborili na zemlju i šurirajući ga, položili mu ruku. Četrnaestogodišnji E. M. svedočio je FHP-u:

U subotu neposredno posle ponoći, ja sam sa još sedmero dece iz Velikog Rita išao u centar grada da skupljamo staru hartiju. Mi smo svi Romi i niko od nas nema više od 16 godina. Oko 2.30h mi smo bili kod MCDonaldsa i iz kontejnera smo vadili staru hartiju, kad su nam prišla dva policajca u uniformi. Jedan od njih nas je pitao šta radimo i mi smo odgovorili da skupljamo papir. Iznenada, taj policajac me je udario po glavi i ja sam počeo da bežim. Video sam i da je i jednu devojčicu iz grupe udario po glavi toki- vokijem, pa je i ona počela da beži. Jedan od policajaca je potrčao za mnom vičući da će da puca ako ne stanem. Ja sam stao i onda je on prišao i počeo da me divljački šutira. Tako jako me je šutirao, da sam pao kao pokošen. Onda je prišao i drugi policajac i on je počeo da me šutira. Šutirali su me po celom telu, a ja sam rukama pokrio glavu, da bih se malo zaštitio. Tada su me tako jako šutnuli u ruku, da su je polomili. Ja sam počeo da plačem, jer me je mnogo zbolelo i oni su prestali da me biju. Mi smo ubrzo krenuli kući. Nisam mogao da spavam od bolova a i ruka mi je toliko otekla da me je sutradan mama vodila kod lekara. Tamo su mi stavili gips.

Bratu pretučenog dečaka M. M. policajci su istom prilikom psovali „šiptarsku majku“:

Ja sam u subotu sa mojim bratom i komšijama iz Velikog Rita oko 2.00 ujutro bio u centru grada i skupljao sam papir. Prišla su nam dva policajca i rekli nam: „Priznajte šta ste krali“. Video sam kada je jedan od policajaca rukom udario po glavi moga brata E. M. a toki - vokijem jednu devojčicu. Ona ima dvanaest godina. Njih dvoje su počeli da beže svako u drugom pravcu. Ja

sam sa ostalima ostao da stojim ispred kontejnera ali sam čuo kako je policajac koji je potrčao za Enisom viknuo: „Stani pucaću“. Onda sam video kako je policajac šutnuo mog brata, koji je pao, a onda su ga obojica šutirala po celom telu. To se sve dešavalo ispred restorana „Atina“. Onda nam je policajac rekao da idemo kući i opsovao nam „mamu šiptarsku“.

Majka dečaka E. M. i M. M. Nafija Mamutovski svedočila je FHP-u o stanju u kome je bio E. M. kada se te noći vratio iz Novog Sada:

U subotu rano ujutro oko 5.00 časova moji sinovi su se vratili iz grada. Oni idu skoro svake večeri u Novi Sad i skupljaju hartiju, pošto mi od toga živimo. Sin mi je odmah ispričao šta se desilo i legao je da spava. On od bolova nije mogao da zaspi cele noći. Ujutro sam videla da mu je ruka otečena. Oko 7.00 sati sam ga odvela kod lekara koji mu je stavio gips. Lekar mi je rekao da mu je slomljena ruka.

U odgovoru Ministarstva unutrašnjih poslova od 4. 12. 2001. godine na predstavku Fonda za humanitarno pravo da se ispita-ju navodi o ovom događaju, između ostalog se navodi: „da na osnovu izvršenih provera nije se moglo pouzdano utvrditi da li su povrede maloletnom E. M. naneli pripadnici policije, odnosno kako je ona nastupila, niti su identifikovani izvršio-oci ovog krivičnog dela, zbog čega Sekretarijat u Novom Sadu nastavlja rad na razjašnjavanju svih okolnosti ovog događaja“.

1.4.13. Slučaj Danijela Jovanovića

Dvojica policajaca iz Kraljeva pretukli su 5. juna 2002. godine Danijela Jovanovića (1983), Roma iz Kraljeva, zbog ukradenog

bicikla koji su policajci pronašli kod žrtve. Uniformisani policajci ispitivali su Danijela Jovanovića u vezi sa ukradenim biciklom, a kako im nije ništa rekao, pozvali su dvojicu kolega u civilu. U izjavi⁵⁰ FHP-u Jovanović je opisao šta se dalje dešavalo:

Došla su dva policajca, jedan sa ožiljkom na glavi od vrha čela do temena glave, crn, mlađi, srednje mršav (za koga sam kasnije saznao da se zove Vučićević Draško zvani Vučko) , a drugi srednjg rasta, popunjen, sa kratkom crnom kosom, malim bubuljicama po licu, mlađi.

Obojca su bili u civilu i sa civilnim kolima. Odvezli su me u atar sela Drakčići na mesto zvano Ratarska kapija. Dok su me vozili, drugi policajac se izuo i nogama-tabanima me je udarao. Kad smo stigli do Ratarske kapije, izveli su me iz kola i počeli da me tuku pesnicama, rukama i nogama, Vučko me je udarao po leđima-duž cele kičme. Sve vreme su me terali da saradujem sa policijom što znači da prijavljujem krađe i sl. kao i izvođače istih. Kako sam ja negirao da imam takva saznanja, oni su me tukli pesnicama, rukama i nogama. Drugi policajac mi je u jednom trenutku rekao da sam tvrd orah. Tukli su me oko 30 minuta pa su napravili pauzu. Potom me je Vučko uhvatio za kragnu i odveo u obližnji šumarak. Izvadio je pištolj, repetirao ga i pitao me je: „Da li hoćeš da te ubijem?“ Takođe mi je rekao da ako ne budem pričao da će mi pucati u koleno i da izaberem u koje koleno da mi puca. Onda se iznervirao i počeo je da me udara pištoljem po glavi. Kako sam se zaklanjao rukama, tako me je na jednom mestu udario pištoljem po ruci i to sam posle morao da ušivam. Onda me je vratio nazad do kola i tu su nastavili da me tuku pesnicama i šutiranju nogama, istovremeno tražeći da

50 FHP dokumentacija, izjava Danijela Jovanovića, 1. oktobar 2002. godine

sarađujem sa njima u smislu prijavljivanja. Vučko mi je rekao: „Ti si tvrd orah“. Dok su me tukli, jedan policajac me je tukao, a drugi držao. To je sve trajalo oko 30 min.

Kada su završili sa batinama, odvezli su me do česme da se operem, te su me vratili na mesto gde su me pokupili, na Ratarsku kapiji. Mene su roditelji odveli kod lekara. Lekari su rekli da taj slučaj mora da prijave policiji.

Dok je bio kod lekara došao je jedan policajac koji je od Danijela uzeo izjavu. Posle toga je , sa roditeljima, otišao kod načelnika gde je opisao policajce i dao izjavu. Načelnik ga je pitao:

„Je l' moraš da ih tužiš?“

Posle 2-3 dana išli smo kod adv. Sakića iz Kraljeva da napiše krivičnu prijavu. Ne znam da li ju je napisao. Kod njega su svi spisi kao i lekarska dokumentacija o nanetim mi povredama.

Milenković Dragan, stric žrtve, u izjavi⁵¹ FHP-u opisuje kako je Jovanović Danijel izgledao dva dana pošto je pretučen: „Ja sam video Danijela dva dana posle kritičnog događaja. Imao je plave modrice po celom telu, kao i čvorugu na glavi. Najviše modrica je imao duž kičme.“

1.5. Domaći standardi

a) Protivpravno lišenje slobode

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama zabranjuje nezakonito lišenje slobode. Takvu odredbu je

⁵¹ FHP dokumentacija, izjava Dragana Milenkovića, 1. oktobar 2002. godine

imao i raniji Ustav SRJ. Nezakonito je svako lišenje slobode koje nije sprovedeno u slučajevima i na način predviđenim zakonom državne zajednice ili zakonima država članica. Lice lišeno slobode mora da bude na svom jeziku obavješteno o razlozima lišenja slobode i mora mu se dopustiti da o lišenju slobode obavesti porodicu i branioca po izboru. Svako nezakonito lišenje slobode je kažnjivo. Povelja o ljudskim i manjinskim pravima pruža jemstva za pokretanje hitnog postupka o ispitivanju zakonitosti lišavanja slobode.⁵²

Lica za koje se osnovano sumnja da su počinioci krivičnih dela mogu biti pritvorena i zadržana u pritvoru samo na osnovu odluke nadležnog suda i ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka.⁵³ Slične odredbe sadrži i Ustav Republike Srbije.⁵⁴

52 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 14: „(6) Svako ko je lišen slobode ima pravo da pokrene postupak u kome će sud po hitnom postupku ispitati zakonitost lišavanja slobode i naložiti puštanje na slobodu, ako je lišavanje slobode nezakonito.“

53 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 15 stav 3.

54 Ustav RS, član 15: „(1) Sloboda čoveka je neprikosnoven. (2) Niko ne može biti lišen slobode, osim u slučajevima i u postupku koji su utvrđeni zakonom. Ustav RS, član 16: (1) Lice za koje postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo može, na osnovu odluke nadležnog suda, biti pritvoreno i zadržano u pritvoru, samo ako je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka ili bezbednosti ljudi. (2) Trajanje pritvora mora biti svedeno na najkraće nužno vreme. (3) Pritvor može trajati po odluci prvostepenog suda najduže tri meseca od dana pritvaranja. Ovaj rok se može odlukom Vrhovnog suda produžiti za još tri meseca. Ako se do isteka tih rokova ne podigne optužnica, okrivljeni se pušta na slobodu. Ustav RS, čl. 26, vidi gore 21.

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima sadrži obavezu da se uhapšeno lice najkasnije u roku od 48 sati mora izvesti pred sud.⁵⁵ Ustav RS sadrži odredbe o dužini pritvora, koji mora trajati „najkraće nužno vreme“.

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i Ustav RS⁵⁶ daju pravo licima nezakonito lišenim slobode na rehabilitaciju, naknadu materijalne i nematerijalne štete, kao i na druga prava utvrđena zakonom (npr. prava iz radnog odnosa itd). Štetu je dužna da nadoknadi Republika Srbija.

U decembru 2001. godine donet je novi Zakonik o krivičnom postupku⁵⁷, a stupio je na snagu 28. marta 2002. godine. Zakonik sadrži izvesna poboljšanja u odnosu na rešenja koja je sadržao njegov prethodnik Zakon o krivičnom postupku⁵⁸. Novine koje se tiču rada policije u pretkrivičnom postupku odnose se na: obavezu policije da lice lišeno slobode bez odluke

55 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 15 stav 2.

56 Ustav RS, član 23: „(1) Niko ne može biti kažnjen za delo koje, pre nego što je učinjeno, nije bilo predviđeno zakonom ili propisom zasnovanim na zakonu kao kažnjivo delo, niti mu se može izreći kazna koja za to delo nije bila predviđena. (2) Krivična dela i sankcije za učinioce mogu se odrediti samo zakonom. (3) Niko ne može biti smatran krivim za krivično delo dok to ne bude utvrđeno pravnosnažnom odlukom suda. (4) Lice koje je neopravdano osuđeno za krivično delo ili je bez osnova bilo lišeno slobode ima pravo na rehabilitaciju, na naknadu štete iz javnih prihoda, kao i druga prava utvrđena zakonom.“

57 „Sl. list SRJ“, br. 70/2001

58 Zakon o krivičnom postupku prestao je da važi 28. marta 2002. godine, stupanjem na snagu Zakonika o krivičnom postupku.

suda mora odmah da sprovede istražnom sudiji i da obavesti lice lišeno slobode da ima pravo da uzme branioca već prilikom prvog saslušanja⁵⁹, kada policija poziva građane radi prikupljanja obaveštenja; pozivi moraju biti u pismenoj formi i razgovori („informativni razgovor“) mogu trajati najduže 4 časa itd.⁶⁰

U slučaju osnovane sumnje da je neko lice počinitelj krivičnog dela, Zakonik o krivičnom postupku⁶¹ daje ovlašćenje policiji da

⁵⁹ Član 5 st. 2 ZKP: (1) Lice lišeno slobode mora biti odmah obavješteno, na svom jeziku ili na jeziku koji razume, o razlozima lišenja slobode i istovremeno upoznato da nije dužno ništa da izjavi, da ima pravo da uzme branioca koga samo izabere i zahtevati da se o lišenju slobode obaveste njegovi najbliži. (2) Lice koje je lišeno slobode bez odluke suda, mora biti odmah sprovedeno nadležnom istražnom sudiji.

⁶⁰ Videti član 226 Zakonika o krivičnom postupku.

⁶¹ Zakonik o krivičnom postupku, čl. 142: (1) Pritvor će se odrediti: 1) protiv lica za koje postoji osnovana sumnja da je izvršilo krivično delo za koje je po zakonu propisana kazna zatvora od dvadeset godina ili teža kazna. Ako okolnosti ukazuju da se radi o slučaju za koji zakon propisuje mogućnost izricanja blaže kazne (član 42 tačka 1 KZ SRJ), pritvor se ne mora odrediti. 2) protiv optuženog kome je presudom prvostepenog suda izrečena kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, ako se optuženi već ne nalazi u pritvoru, a to je opravdano zbog načina izvršenja ili drugih posebno teških okolnosti krivičnog dela (2) Ako postoji osnovana sumnja da je određeno lice učinilo krivično delo, a ne postoje uslovi za obavezni pritvor, pritvor se protiv tog lica može odrediti: 1) ako se krije ili ako se ne može utvrditi njegova istovetnost, ili ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bekstva; 2) ako postoji osnovana bojazan da će uništiti tragove krivičnog dela ili ako osobite okolnosti ukazuju da će ometati istragu uticanjem na svedoke, saučesnike ili prikrivače; 3) ako osobite okolnosti opravdavaju bojazan da će ponoviti krivično delo ili da će dovršiti pokušano krivično delo, ili da će učiniti krivično delo kojim preti; 4) ako uredno pozvani optuženi izbegava da dođe na glavni pretres (3) ako je u pitanju krivično delo za koje se po zakonu može izreći kazna deset godina zatvora ili teža kazna, a usled načina izvršenja, posledica ili

to lice liši slobode i da ga bez odlaganja, a najkasnije u roku od 24 sata od lišenja slobode sprovede istražnom sudiji. Primenom ove odredbe, policija može da lice liši slobode ali nema ovlašćenje da odredi pritvor i da izdaje rešenje o pritvoru, već to čini istražni sudija, kada mu lice bude sprovedeno. Policija je do 7. decembra 2000. godine, kada je doneta odluka Saveznog ustavnog suda, kojom su njena ovlašćenja sužena, mogla nekog lišiti slobode u sledećim slučajevima: ako postoji osnovana sumnja da je lice izvršilo krivično delo za koje je propisana smrtna

drugih okolnosti dela došlo je ili bi moglo da dođe do takvog uznemirenja građana da je radi nesmetanog vođenja krivičnog postupka ili bezbednosti ljudi neophodno određivanje pritvora. (3) U slučaju iz tačke 1 stav 2 ovog člana, pritvor koji je određen samo zbog toga što se ne može utvrditi istovetnost lica traje dok se ova istovetnost ne utvrdi. U slučaju iz tačke 2 stav 2 ovog člana, pritvor će se ukinuti čim se obezbede dokazi zbog kojih je pritvor određen. (4) Lice zatečeno na izvršenju krivičnog dela za koje se goni po službenoj dužnosti može svako lišiti slobode. Lice lišeno slobode mora se odmah predati istražnom sudiji ili organu unutrašnjih poslova, a ako se to ne može učiniti, mora se odmah obavestiti jedan od tih organa. Organ unutrašnjih poslova postupiće po članu 195 ovog zakona.”

ZKP, član 195: „(1) Ovlašćena službena lica organa unutrašnjih poslova mogu neko lice lišiti slobode ako postoji ma koji razlog predviđen u članu 191 ovog zakona, ali su dužna da takvo lice bez odlaganja sprovedu nadležnom istražnom sudiji ili istražnom sudiji nižeg suda na čijem je području učinjeno krivično delo, ako se do sedišta tog suda može brže doći. Prilikom dovođenja, ovlašćeno službeno lice organa unutrašnjih poslova će obavestiti istražnog sudiju o razlozima i o vremenu lišenja slobode. (2) Ako zbog neotklonjivih smetnji nije bilo moguće da se ni u roku od 24 sata lice lišeno slobode sprovede istražnom sudiji, službeno lice je dužno ovakvo zakašnjenje posebno da obrazloži. Obrazloženje zakašnjenja je nužno i kada je sprovođenje izvršeno na zahtev istražnog sudije. (3) Ako zbog zakašnjenja u sprovođenju istražni sudija nije u mogućnosti da u roku iz člana 192 stav 3 ovog zakona donese rešenje o pritvoru, dužan je da o pritvoru odluči kad mu lice lišeno slobode bude sprovedeno.”

kazna, ako postoji opasnost da će lice pobeći ili da će uništiti materijalne dokaze ili uticati na svedoke, saučesnike ili prikrivače, ako okolnosti ukazuju da će ponoviti krivično delo, da će dovršiti započeto krivično delo ili učiniti krivično delo kojim preti ili ako postoji osnovana sumnja da je učinjeno krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju od deset ili više godina a moglo bi da dođe do uznemirenja građana koje bi ugrozilo vođenje postupka.

Pored ovlašćenja da nekog liši slobode, Zakon o krivičnom postupku je do donošenja odluke Saveznog ustavnog suda od 7. decembra 2000. godine, davao ovlašćenje policiji da samostalno rešenjem odredi pritvor u trajanju od 72 časa. Policija je imala ovlašćenje da rešenjem odredi pritvor: kada je učinjeno krivično delo za koje je propisana smrtna kazna, ako postoji opasnost od bekstva, ako postoji bojazan da će osumnjičeni uništiti tragove krivičnog dela, ako okolnosti ukazuju da će ponoviti krivično delo, da će dovršiti započeto krivično delo ili učiniti krivično delo kojim preti.

Savezni ustavni sud je 7. decembra 2000. godine odlučivao o ustavnosti člana 191 tada važećeg ZKP-a (Zakona o krivičnom postupku) u kome su dati razlozi za lišenje slobode, odnosno određivanje pritvora.⁶² Sud je utvrdio da su odredbe tog člana

⁶² Savezni ustavni sud je, između ostalog, ocenjivao ustavnost odredbe člana 191 stav 2 tačka 3 i 4 ZKP-a. Odredba člana 191 uređuje opšte osnove (razloge) za određivanje pritvora od strane istražnog sudije i organa unutrašnjih poslova. Član 195 koji policiji daje ovlašćenja da lice liši slobode poziva se na član 191 u pogledu razloga za lišenje slobode, te je Savezni ustavni sud, smanjujući broj razloga za pritvor iz člana 191 indirektno smanjio i broj razloga za lišenje slobode od strane policije iz člana 195, iako nije ocenjivao ustavnost odredbe člana 195.

suviše široko postavljene. Sud smatra da su odredbe ZKP-a o lišenju slobode odnosno određivanju pritvora u sledećim slučajevima: ako postoji bojazan da će krivično delo biti ponovljeno, da će biti dovršeno započeto izvršenje krivičnog dela, da će počinitelj učiniti krivično delo kojim preti, kao ili ako je učinjeno krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora u trajanju od deset godina ili više a moglo bi da dođe do uznemirenja građana u suprotnosti sa tadašnjim saveznim Ustavom. Sud je zauzeo stav da lišenje slobode, odnosno određivanje pritvora u ovim slučajevima nije neophodno radi vođenja krivičnog postupka, te da zato ovi razlozi nemaju procesni, već vanprocesni karakter. Osporenim razlozima se, po mišljenju Suda, štite ciljevi koji nemaju direktne veze sa krivičnim postupkom (sprečava se uznemirenje građana i otklanja opasnost po bezbednost ljudi). Stavljanjem van snage navedenih odredbi, osnovi za lišenje slobode od strane policije odnosno određivanje pritvora od strane istražnog sudije u ZKP-u su bitno suženi.

Istom odlukom Saveznog ustavnog suda utvrđeno je da je odredba člana 196 ZKP-a, kojom je policiji dozvoljeno da rešenjem odredi pritvor do 72 časa, neustavna, jer je tadašnji Ustav SRJ ovlašćenje za izricanje mere pritvora davao isključivo sudovima.

KZRS predviđa krivično delo protivpravnog lišenja slobode⁶³. Ovo delo nalazi se u grupi krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina. Ovo krivično delo može učiniti bilo koje lice,

⁶³ KZRS, član 63: „(1) Ko drugog protivpravno zatvori, drži zatvorenog ili mu na drugi način oduzme slobodu kretanja, kazniće se zatvorom do jedne godine. (2) Za pokušaj će se kazniti. (3) Ako protivpravno lišenje slobode učini službeno lice zloupotrebom svog položaja ili ovlašćenja,

koje oduzme slobodu kretanja nekom drugom licu. Teži (kvalifikovani) oblik ovog krivičnog dela postoji kada je izvršilac službeno lice koje je delo izvršilo zloupotrebom službenog položaja ili ovlašćenja. Za ovaj oblik predviđena je kazna zatvora od tri meseca do pet godina. Ako je lišenje slobode trajalo duže od trideset dana, ako je izvršeno na svirep način ili ako je oštećenom teško narušeno zdravlje ili su nastupile druge teške posledice, propisana kazna zatvora je od jedne do osam godina, a ako lice lišeno slobode umre, propisana kazna je najmanje tri godine.

b) Iznuđivanje iskaza

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama obavezuje osobe zadužene za sprovođenje zakona da poštuju dostojanstvo lica koja su lišena slobode. Povelja naročito zabranjuje svako nasilje nad licima lišenim slobode. Zabranjeni su i postupci kojima se iznuđuju iskazi.⁶⁴

Krivični zakon Srbije inkriminiše sve postupke službenih lica kojima se iznuđuju priznanja i izjave.⁶⁵ Krivično delo iznuđivanje

kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina. (4) Ako je protivpravno lišenje trajalo duže od trideset dana, ili je vršeno na svirep način, ili je lice koje je protivpravno lišeno slobode usled toga teško narušeno zdravlje ili su nastupile druge teške posledice, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. (4) Ako je lice koje je protivpravno lišeno slobode usled toga izgubilo život, učinilac će se kazniti zatvorom od najmanje tri godine.”

64 Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 14 stav 7.

65 KZRS, član 65: „(1) Službeno lice koje u vršenju službe upotrebi silu ili pretnju ili drugo nedopušteno sredstvo ili nedopušten način u nameri da

iskaza smešteno je u grupu krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina. Radnja krivičnog dela sastoji se u upotrebi sile ili pretnje ili u upotrebi drugog nedopuštenog sredstva ili načina sa ciljem da se iznudi priznanje od učesnika u postupku. Teži (kvalifikovani) oblik ovog dela postoji kada učinilac primeni teško nasilje, ili ako su usled iznuđenog iskaza nastupile osobito teške posledice za okrivljenog u krivičnom postupku. Za osnovni oblik ovog krivičnog dela propisana je kazna zatvora od tri meseca do pet godina, a za teži oblik kazna zatvora od najmanje godinu dana, što znači da je za ovaj oblik moguće izreći i kaznu zatvora od petnaest godina.

c) Naknada štete

ZKP predviđa pravo na naknadu štete svim licima koja su bila u nezakonitom ili neopravdanom pritvoru. Pod nezakonitim pritvorom se podrazumeva pritvor koji je određen bez postojanja osnova za pritvor predviđenih u zakonu, bez rešenja propisanog postupkom ili koji je trajao preko najdužeg vremena određenog u zakonu. Pritvor je neopravdan (iako može biti zakonit) s obzirom na konačan ishod postupka – ako nije došlo do presude kojom se okrivljeni oglašava krivim.⁶⁶ Sva lica koja su

iznudi iskaz ili neku drugu izjavu od okrivljenog, svedoka, veštaka ili drugog lica, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina. (2) Ako je iznuđivanje iskaza ili izjave praćeno teškim nasiljem, ili ako su usled iznuđenog iskaza nastupile osobito teške posledice za okrivljenog u krivičnom postupku, učinilac će se kazniti zatvorom najmanje jednu godinu.”

⁶⁶ Vasiljević, prof. dr Tihomir i Grubač, prof. dr Momčilo, *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, „Službeni glasnik”, Beograd, 1999. str. 879.

usled greške ili nezakonitog rada državnog organa lišena slobode van zakonskog osnova, zadržana duže vreme u pritvoru, bila u pritvoru a protiv njih nije pokrenut krivični postupak ili bila u pritvoru a postupak protiv njih je pravnosnažno obustavljen imaju pravo na naknadu štete od Republike Srbije.⁶⁷ Zahtev za naknadu štete se upućuje Ministarstvu pravde Republike Srbije, koje ima rok od tri meseca da se izjasni o njegovoj osnovanosti. Ukoliko Ministarstvo pravde RS odbije zahtev za naknadu štete, ili ne odgovori u roku od tri meseca, nezakonito ili neopravdano pritvoreno lice ima pravo da pokrene parnični postupak za naknadu štete od države pred nadležnim sudom.

U slučaju nezakonitog ili neopravdanog lišenja slobode ili zlostavljanja, žrtva ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete od Republike Srbije zbog povrede fizičkog i psihičkog integriteta. Ova zaštita je detaljnije opisana u Odeljku 1.2. c) ovog izveštaja.

1.6. Međunarodni standardi

Srbiju i Crnu Goru obavezuje korpus međunarodnih dokumenata kojima se štiti fizički i psihički integritet pojedinca i zabranjuje mučenje, kao i drugo surovo i nehumano postupanje. Po-

⁶⁷ Član 560 Zakonika o krivičnom postupku: „(1) Pravo na naknadu štete pripada i licu: 1) koje je bilo u pritvoru a nije došlo do pokretanja krivičnog postupka, ili je postupak obustavljen pravosnažnim rešenjem, ili je pravosnažnom presudom oslobođeno od optužbe ili je optužba odbijena; (...) 3) koje je usled greške ili nezakonitog rada organa neosnovano lišeno slobode ili je zadržano u pritvoru ili ustanovi za izdržavanje kazne ili mere (...)“

seban značaj u ovom domenu ima Konvencija protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka koju je bivša SFRJ potpisala i ratifikovala⁶⁸ i posebnom izjavom priznala pravo na podnošenje pojedinačnih predstavki Komitetu protiv torture⁶⁹.

68 Konvencija je usvojena i otvorena za potpis, ratifikaciju i pristupanje rezolucijom Generalne skupštine UN br. 39/46 od 10. decembra 1984. godine. Stupila je na snagu 26. juna 1987. godine. Jugoslavija je ratifikovala Konvenciju 10.10. 1991. godine.

69 Konvencija protiv torture, član 22: „(1) Sve države potpisnice ove Konvencije mogu, u svakom momentu, u skladu sa ovim članom, da izjave da priznaju nadležnost Komiteta da prima i preispituje saopštenja podneta od strane ili u ime pojedinaca, koji se nalaze u njihovoj nadležnosti, a koji tvrde da su žrtve kršenja odredaba ove Konvencije od strane neke države potpisnice. Komitet ne prima nikakva saopštenja koja se odnose na države potpisnice, koje nisu dale pomenutu izjavu. (2) Komitet proglašava neprihvatljivim sva saopštenja podneta u skladu sa ovim članom ako su anonimna ili ako smatra da predstavljaju zloupotrebu prava da se podnose takva saopštenja, ili ako nisu u skladu sa odredbama ove Konvencije. (3) Sa izuzetkom odredbi iz stava 2 ovog člana, Komitet podnosi sva saopštenja koja su mu predata u skladu sa ovim članom, na uvid državi potpisnici ove Konvencije, koja je dala izjavu u skladu sa stavom 1 i koja je navodno prekršila neku od odredaba ove Konvencije. U roku od šest meseci, dotična država podnosi Komitetu, u pisanoj formi, objašnjenja i izjave koje rasvetljavaju navedeno pitanje, i navodi mere, koje je eventualno preduzela da bi popravila to stanje. (4) Komitet preispituje saopštenja primljena u skladu sa ovim članom, vodeći računa o svim informacijama koje su mu date od strane ili u ime pojedinca ili zainteresovane države potpisnice. (5) Komitet neće pristupiti ispitivanju ni jednog saopštenja podnetog od strane pojedinca, u skladu sa ovim članom, dok se prethodno ne uveri u sledeće: a) da se isto pitanje ne preispituje u tom trenutku od strane neke druge međunarodne instance za istragu ili rešavanje takvih pitanja; b) da je pojedinac iscrpeo sve raspoložive domaće pravne lekove; ovo pravilo se ne primenjuje ako postupci po pravnim lekovima prevazilaze razumne rokove ili je malo

Konvencija obavezuje države potpisnice da podnose periodične izveštaje Komitetu protiv torture o poštovanju Konvencije.⁷⁰ U Godišnjem izveštaju o ostvarivanju obaveza iz Konvencije, koji se odnosi na stanje u nekadašnjoj SRJ⁷¹, Komitet protiv torture

verovatno da će pružiti odgovarajuću pravnu zaštitu pojedincu koji je žrtva kršenja ove Konvencije. (6) Komitet preispituje saopštenja predviđena ovim članom na zatvorenim sednicama. (7) Komitet saopštava svoje konstatacije zainteresovanoj državi potpisnici i pojedincu. (8) Odredbe ovog člana stupiće na snagu kada pet država potpisnica ove Konvencije daju izjavu predviđenu stavom 1 ovog člana. Tu izjavu država potpisnica daje generalnom sekretaru OUN, koji prosleđuje njenu kopiju ostalim državama potpisnicama. Ta izjava može se povući u svakom trenutku putem službenog obaveštenja, koje se upućuje generalnom sekretaru. Povlačenje izjave nema uticaja na preispitivanje pitanja koja su već u postupku pred Komitetom u skladu sa ovim članom; nikakvo drugo saopštenje podneto od strane ili u ime nekog pojedinca neće biti prihvaćeno u skladu sa ovim članom nakon što generalni sekretar dobije službeno obaveštenje o povlačenju izjave, osim ako zainteresovana država potpisnica ponovo ne da izjavu.”

70 Konvencija protiv torture, član 19: (1) Države potpisnice podnose, preko generalnog sekretara OUN, izveštaje Komitetu o merama koje su preduzele da bi ostvarile obaveze proistekle iz ove Konvencije, i to u roku od jedne godine od dana kada ova Konvencija stupi na snagu za svaku od njih. Države potpisnice zatim svake četvrte godine podnose dopunske izveštaje o svim novim preduzetim merama, kao i sve ostale izveštaje koje Komitet traži. (2) Generalni sekretar OUN prosleđuje te izveštaje svim državama potpisnicama. (3) Komitet proučava svaki izveštaj i može u vezi sa njim da daje opšte komentare, koje smatra umesnim i koje saopštava dotičnoj državi potpisnici. Ta država kao odgovor može da uputi Komitetu sve primedbe koje smatra korisnim. (4) Komitet može, po sopstvenom nahođenju, da odlučuje o tome da li će u godišnji izveštaj koji piše u skladu sa članom 24 uneti sve komentare koje je dao u skladu sa stavom 3 ovog člana, praćene primedbama koje je u vezi sa tim dobio od država potpisnica. Ako dotična država članica to zahteva, Komitet može da navede i njen izveštaj podnet u skladu sa stavom 1 ovog člana.”

71 Concluding Observations of the Committee against Torture: Yugoslavia (Zaključne konstatacije Komiteta protiv torture) 21. zasedanje, 9-20. novembar 1998. godine

je konstatovao da je „zabrinut nepostojanjem krivičnog dela torture u KZ SRJ, a u skladu sa članom 1 Konvencije.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima zabranjuje mučenje, svirepo, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje.⁷² Pakt takođe predviđa proceduralne garancije koje sprečavaju samovoljno i nezakonito lišenje slobode, obavezujući državu da precizno definiše slučajeve u kojima je lišenje slobode opravdano, kao i da predvidi sudsku kontrolu zakonitosti lišenja slobode.⁷³ U članu 9 stav 5 Pakta, predviđeno je pravo lica koja su nezakonito lišena slobode na naknadu štete.

Osnovni principi za postupanje sa licima lišenim slobode, koji su usvojeni od strane UN, predviđaju da se sva lica lišena slobode moraju tretirati sa poštovanjem njihovog dostojanstva kao ljudskih bića.⁷⁴ Ovim principima je određeno da u postupanju sa licima lišenim slobode ne sme biti diskriminacije na osnovu rase ili nacionalnosti.

1.7. Predstavke Komitetu protiv torture

Zbog nepoštovanja odredbi Konvencije protiv torture od strane Srbije i Crne Gore (SRJ), FHP i Evropski centar za prava Roma (ERRC) uputili su tri predstavke Komitetu protiv torture gde su

⁷² Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 7.

⁷³ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, član 9.

⁷⁴ Osnovni principi za postupanje sa licima lišenim slobode usvojeni su od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija rezolucijom UN 45/111, 14 decembra 1990. godine.

žrtve torture Romi i to u ime: Jovice Dimitrova iz Novog Sada, Danila Dimitrijevića iz Novog Sada i Dragana Dimitrijevića iz Kragujevca.

1.7.1. Slučaj Jovice Dimitrova

Jovica Dimitrov pretučen je u stanici policije u Novom Sadu 5. februara 1996. godine, tako što mu je policajac najpre verbalno pretio, a potom ga više puta udario bejzbol palicom, rukama i nogama po čitavom telu. U lekarskom izveštaju je konstatovano postojanje više modrica, krvnih podliva u obliku pruga po rukama, ramenima, butinama i kolenima. Dimitrov je podneo krivičnu prijavu 7. novembra 1996. godine a Opštinsko javno tužilaštvo je tek 17. septembra 1999. godine naložilo istražnom sudiji da preduzme određene istražne radnje.

FHP je podneo predstavku 29. avgusta 2000. godine, tražeći da Komitet utvrdi da su nadležni organi, iako su imali saznanja da je Dimitrov bio izložen mučenju, propustili da u najkraćem mogućem roku pristupe nepristrasnoj istrazi, kao i da je oštećenom takvim postupanjem uskraćena mogućnost da ostvari pravo na odštetu.

1.7.2. Slučaj Danila Dimitrijevića

Danilo Dimitrijević pretučen je 14. novembra 1997. godine u stanici policije u Novom Sadu, tako što je N. N. policajac udario vezanog Dimitrijevića dugom palicom po telu, naročito u predelu bubrega i leđa. Dimitrijević je 24. novembra 1997. godine podneo krivičnu prijavu Opštinskom javnom tužilaštvu protiv

N. N. službenog lica zbog iznuđivanja iskaza. Iako je Dimitrijević više puta dopisom i usmeno urgirao, javni tužilac nikada nije postupio po krivičnoj prijavi. FHP je u ime Danila Dimitrijevića podneo predstavku Komitetu protiv torture 7. avgusta 2000. godine.

1.7.3 Slučaj Dragana Dimitrijevića

Dragan Dimitrijević je 27. oktobra 1999. godine sa rođacima slavio porodičnu slavu Svetu Petku u svojoj kući u Kragujevcu. Oko podneva dva radnika SUP-a Kragujevac su upala u kuću i privela Dragana. U prostorijama SUP-a Kragujevac, policajci su od Dimitrijevića zahtevali da prizna da je krao. Dragan Dimitrijević opisuje dešavanja u policijskoj stanici:

Vežali su me za radijator i udarali pendrekom po leđima i rukama i šutirali. Tražili su da priznam da sam krao. Njih nekoliko me je tuklo. Policajac Mića Crnogorac je rekao da prestanu da me biju, ali ga nisu slušali. Jedan je uzeo metalnu šipku i udario me po leđima i rukama. Odvezali su me sa radijatora i vezali za bicikl. Tako vezanog su me udarali rukama, palicama i šipkom svuda po telu. Najgore je bilo kada su me tukli metalnom šipkom po glavi, krv mi je krenula iz ušiju. Oko 16.30 su me pustili. Pošto nisam bio u stanju da hodam, brat Veroljub me je sačekao ispred zgrade SUP-Kragujevac, pa me je odveo kući.⁷⁵

Draganov brat Veroljub opisuje kako je izgledao Dragan nakon izlaska iz zgrade SUP-a:

⁷⁵ FHP dokumentacija, izjava Dragana Dimitrijevića, 17. decembar 2000. godine

Nije mogao da hoda, bolele su ga ruke i noge. Glava mu je krvarila. Kapilari ispod očiju su mu popucali. Dva, tri dana je ležao. Nekoliko dana su mu uši krvarile. Obe noge i desna ruka su bile u modricama.⁷⁶

Dragan Dimitrijević je 31. januara 2000. godine podneo krivičnu prijavu protiv N. N. službenih lica zbog nanošenja lakih telesnih povreda i zlostave u službi. FHP je u periodu od 26. jula 2000. godine do 26. jula 2001. godine poslao četiri urgencije OJT-u u Kragujevcu, ali do juna 2002. godine po krivičnoj prijavi nije postupljeno. FHP i Evropski centar za prava Roma (European Roma Rights Center - ERRC) uputili su 20. decembra 2001. godine predstavku Komitetu protiv torture zbog nepoštovanja odredbi Konvencije protiv torture, jer iako formalno nisu iscrpljeni svi domaći pravni lekovi, očigledno je da pravosudni organi nisu pružili pravnu zaštitu žrtvi kršenja ove Konvencije.

⁷⁶ FHP dokumentacija, izjava Veroljuba Dimitrijevića, 17. decembar 2000. godine

2. Nasilje privatnih lica nad Romima

Duboko ukorenjene predrasude prema Romima često su jedini motiv za fizičko nasilje i verbalnu agresiju prema njima. Nasilnici su najčešće mlađi muškarci koji pripadaju marginalnim subkulturnim grupama sa izrazitim nacionalističkim ili rasističkim obeležjima (skinhedsi, navijači itd). Nasilje se sastoji u sistematskom maltretiranju, pretnjama, vređanju, ponižavanju, fizičkim napadima, uništavanju imovine. Nasilju su izložena i romska deca.

2.1. Nasilje „skinhedsa“ nad Romima

U periodu kojim se bavi izveštaj, povećao se broj napada „skinhedsa“ na Rome. Najizloženiji nasilju su ulični čistači.⁷⁷ Zbog učestalih napada na radnike JKP „Gradska čistoća“, uprava tog komunalnog preduzeća pozvala je 15. novembra 1999. godine policiju da preduzme delotvorne mere zaštite njenih radnika od „skinhedsa“. Prema izjavi Dragana Obradovića, direktora „Gradske čistoće“ na meti „skinhedsa“ gotovo uvek su radnici romske nacionalnosti.⁷⁸ Podrška vlasti Romima povodom ovih incidenata bila je uglavnom deklarativna. Romska kongresna

⁷⁷ Čistači Romi na meti „skinhedsa“, BLIC, 16. novembar 1999. godine

⁷⁸ isto

partija je 9. novembra 1999. godine izdala saopštenje u kome zahteva reagovanje državnih organa na povećan broj napada „skinhedsa“ na Rome.

2.1.1. Batinanje čistača ulica

Grupa „skinhedsa“ pretukla je radnike Gradske čistoće Zlatka Stankovića i Slobodana Stankovića 30. novembra 1999. godine oko 13.30 časova u najužem centru Beograda, kod hotela „Moskva“ i u prisustvu mnogobrojnih prolaznika.

Tog dana su se tri muškarca i jedna žena, radnici Gradske čistoće, odmarali ispred barake preduzeća, koja se nalazi u parku kod hotela „Moskva“. Grupa mladića sedela je nekoliko metara dalje i pušila marihuanu. Jedan od pretučenih radnika, Zlatko Stanković opisuje FHP-u šta se tada dogodilo:

Trojica navijača „Partizana“ sa klupskim šalovima sedela su preko puta nas. Jedan od njih je verovatno bio pripadnik „skinhedsa“. Bio je kratko podšišan i nosio je zelenu spittfajer jaknu, cokule i vojničke pantalone. „Skinheds“ je ustao i počeo da piša kraj drveta neposredno do nas. Moj kolega Đorđe Marković ga je upozorio da sa nama sedi žena i da nije u redu da u njenom prisustvu to radi. Mladić se pravio da ne shvata u čemu je problem. Ja sam ponovio da je sa nama žena. Tada mi je prišao i počeo da me gura i udara. Ostala dvojica su se pridružila i udarcima me oborila na zemlju. Šutirali su me svuda po telu. Naš poslovođa Jasin Meleči je tada dotrčao i viknuo da je pozvao policiju. Jedan od mladića je rekao ostalima da beže, a „skinheds“ je predložio ostalima da me ubiju, zato što sam mu iscepao rukav. Udaljili su se prema hotelu „Balkan“. Odmah

potom naišla je horda od pedesetak navijača „Partizana“. Tada sam pobjegao.⁷⁹

Poslovođa Jasin Meleči opisuje šta se dešavalo nakon dolaska veće grupe navijača u park:

Navijači „Partizana“ su odjednom počeli da pristižu iz pravca Terazijske česme. Moji radnici su počeli da beže. Uхватili su Slobodana Stankovića, oborili ga udarcima na zemlju i šutirali ga. Ja sam vikao i zvao u pomoć. Šutirali su ga nekoliko minuta, a onda se on oslobodio i pobjegao.⁸⁰

FHP je 18. januara 2000. godine podneo krivičnu prijavu Opštinskom javnom tužilaštvu protiv N. N. lica zbog lake telesne povrede nanete Slobodanu Stankoviću. Opštinsko javno tužilaštvo do sada nije obavestilo podnosioca prijave da li je utvrdilo identitet počinitelaca ni da li će preduzeti krivično gonjenje.

2.1.2. Batinanje dečaka na ulici

Petnaestogodišnjeg Dragišu Ajdarevića pretukla je grupa „skinhedsa“ uveče 8. aprila 2000. godine u Nišu, dok je sa drugom išao ka obližnjoj prodavnici. Dragiša Ajdarević opisuje događaj:

Petnaestak „skinhedsa“ je stajalo ispred dragstora „Lembi“. Nosili su zelene spitfajer jakne, vojničke cipele, većina je bila

⁷⁹ FHP dokumentacija, izjava Slobodana Stankovića, 9. novembar 1999. godine

⁸⁰ FHP dokumentacija, izjava Jasina Melečija, 9. novembar 1999. godine

kratko podšišana i imali su oko 19-20 godina. Potrčali su ka nama vičući „Cigani“. Moj drug Miloš je rekao da on nije Ciganin i pobjegao je. Mene su uhvatili i tukli me pesnicama po glavi i stomaku. Od udaraca sam pao na zemlju. Počeli su da me šutiraju.⁸¹

Miloš je obavestio Dragišine roditelje da im nepoznati mladići tuku sina. Roditelji su dotrčali do dragstora i videli sina na zemlji, okruženog „skinhedsima“, polunagog i oblivenog krvlju. Nebojša, Dragišin otac, pokušao je da odbrani sina:

Prišao sam im praznih ruku. Jedan od njih je rekao da ovo nije zemlja za Cigane i pokušao da me napadne flašom. Udario sam ga. Počeli smo da se tučemo. Jedna grupa „skinhedsa“ je tada počela flašama da juri Dragišu, a druga se uputila ka mojoj supruzi. Jedna devojka je gađala kamenjem i flašama moju suprugu. Pogodila ju je u ruku. Htela je flašom da udari i Dragišu. Ja sam kamenom pogodio jednog od njih.

Niko od prolaznika nije reagovao. Nebojša Ajdarević je pozvao policiju, koja ga je privela u stanicu. Policija je privela i neke od „skinhedsa“, koji su učestvovali u tuči. Tamo je Nebojša saznao da se devojka, koja je učestvovala u napadu na njegovog sina i surugu, zove Nataša Marković. Pitao ju je zašto mrzi Rome:

Nataša mi je rekla da oduvek mrzi Cigane i da Cigani treba da se sele iz Srbije. Policajci su se smejali. Odveli su me u drugu sobu. Rekli su mi da skinem pertle, da im predam sat i da izvučem sve iz džepova. Odveli su me u ćeliju. Bio sam zatvoren od 5.00 do 9.00 sati ujutro. Prilikom puštanja, jedan od policaj-

81 FHP dokumentacija, izjava Dragiše Ajdarevića, 28. april 2000. godine

*jaca mi je rekao da Nataša ima veze svuda po gradu jer joj je otac direktor hotela „Ambasador“.*⁸²

Protiv Nebojše Ajdarevića i dvojice „skinhedsa“ Olivera Mirkovića i maloletnog A. K. pokrenut je prekršajni postupak. Nebojša Ajdarević je oslobođen odgovornosti a dvojica „skinhedsa“ su kažnjena novčanom kaznom od 600 dinara.

FHP je 25. maja 2000. godine podneo krivičnu prijavu protiv Nataše Marković, Olivera Mirkovića i maloletnog A. K. zbog izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti⁸³. Presudom Okružnog suda u Nišu od 16. maja 2001. godine dva pripadnika „skinheds“ pokreta su osuđeni za krivično delo izazivanje nacionalne i rasne mržnje i netrpeljivosti i kažnjeni kaznom zatvora u trajanju od 6 meseci uslovno na dve godine. To je prvi slučaj da je napad na pripadnike manjinskih grupa sud okvalifikovao kao krivično delo izazivanja rasne, verske ili nacionalne mržnje.

82 FHP dokumentacija, izjava Dragiše Ajdarevića, 28. april 2000. godine

83 Krivični zakon SRJ, član 134: (1) Ko izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, razdor ili netrpeljivost među narodima i nacionalnim manjinama koje žive u SRJ, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina. (2) Ako je delo iz stava 1 ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen – obeležja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. (3) Ko delo iz st. 1 i 2 ovog člana vrši zloupotrebom položaja ili ovlašćenja ili ako je usled tih dela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda i nacionalnih manjina koje žive u SRJ, kazniće se za delo iz stava 1 ovog člana zatvorom od jedne do osam godina, a za delo iz stava 2 – zatvorom od jedne do deset godina.

2.1.3. Slučaj Gordane Jovanović

Trinaestogodišnju devojčicu Gordanu Jovanović napali su maloletni „skinhedsi“ ispred škole u beogradskom naselju Bežanijska kosa 10. maja 2000. godine. Devojčici je naneto 17 posekotina nožem. U OŠ „Milan Rakić“ i ranije su se često događali incidenti u kojima su žrtve bile romska deca. Romska deca su izolovana i druže se samo među sobom.

Za vreme školskog odmora toga dana, grupa maloletnika je pretila Gordani Jovanović i njenoj drugarici Đ. V. silovanjem. Ta grupa je ponavljala pretnje Gordani nekoliko meseci. Nakon završetka nastave, Gordanu Jovanović je presrela grupa maloletnika sa maskama na licu. Oborili su je na zemlju i sekli nožem po grudima i butinama:

Jedan me je nožem sekao po grudima. Razmazao mi je krv nožem po licu, lizao krv sa noža i pretio da će se ciganska krv prolivati svuda po svetu. Pretio je da će pobiti sve Cigane. Drugi me je svlačio. Onaj koji je naređivao bio je ćelav, kratko podšišan, nosio je farmerice sa tregerima i cokule martinke. Rekao je da će „skinsi“ pobiti sve Cigane.

Nakon jednočasovnog izivljavanja, tek kada su videli da prilazi grupa Roma, pustili su devojčicu. Prolaznici nisu reagovali. Jedan Rom je Gordanu odveo kući.

Gordana je odmah zatražila lekarsku pomoć. Pored brojnih fizičkih povreda, konstatovana je i ozbiljna depresija izazvana traumatskim događajem.

Direktor škole Miodrag Kuburović je narednog dana prijavio slučaj policiji. Devojčica je 13. maja 2000. godine pozvana u SUP Novi Beograd. U policiji su Gordanu i njenu stariju sestru Natašu zadržali 9 sati, od 9.00 izjutra do 18.00 časova uveče. Policija je pretila da će uhapsiti Gordanine roditelje.

Stalno su me pitali da li pričam istinu. Pretili su da će uhapsiti moje roditelje. Inspektor me je pozvao u jednu sobu, a Nataši nisu dozvolili da ide sa mnom.

Inspektor me je uveo u kancelariju i rekao da treba da pokažem ko me je napao. U sobu su uveli neke mladiće. Stajali su odmah do mene. Nisam prepoznala ni jednog. U toj sobi je bilo pet policajaca. Pitali su me da li imam dečka i da li imam polne odnose. Optuživali su me da lažem. Pitali su me zašto sam ostala u školi do poslednjeg časa. Rekla sam da ne bežim sa časova. Jedan mi je pretio da će uhapsiti celu moju porodicu ako lažem. Uplašila sam se i rekla da sam se sama isekla.⁸⁴

Po krivičnoj prijavi organa unutrašnjih poslova pokrenut je istražni postupak protiv maloletnika za koje se osnovano sumnja da su napali i povredili Gordanu Jovanović.

Službenim dopisom od 7. avgusta 2001. godine Prvi opštinski sud u Beogradu je obavestio punomoćnika oštećene Gordane Jovanović da je maloletnom Ž. M. iz Beograda izrečena vaspitna mera, kao i da je prema njemu nakon izricanja vaspitne mere obustavljen krivični postupak.

84 FHP dokumentacija, izjava Gordane Jovanović, 12. maj 2000 godine

2.1.4. Napad „skinhedsa“ na kondukterku u javnom prevozu

Romkinja iz Beograda Radmila Marinković, zaposlena kao kondukterka, napadnuta je 12. juna 2002. godine u trolejbusu na liniji 28 dok je naplaćivala prevozne karte. Tom prilikom pripadnik „skinhed“ pokreta je na Radmilu Marinković bezrazložno fizički nasrnuo, pljunuo je i vređao na nacionalnoj osnovi, naočigled svih putnika koji nisu reagovali. Radmila napad opisuje sledećim rečima:

Tretirao me je kao životinju i prvo je počeo da me pljuje i sve vreme se drao, da su Cigani zagadili grad, da smrde, smetaju i da nas treba istrebiti. Zatim je počeo da me šutira po nogama i po kukovima, ali je onda ka njemu krenuo moj muž koji se nalazio u autobusu i on (napadač prim. aut.) je izašao na prvoj stanici.

Nekoliko dana kasnije Informativna služba gradskog SUP-a Beograd saopštila je da je istražnom sudiji priveden Darko Trivunović (21) iz Beograda zbog sumnje da je 12. juna u trolejbusu Gradskog saobraćajnog preduzeća Beograd pretukao kondukterku Radmilu Marinković. Centar za prava manjina, nevladina organizacija iz Beograda, podneo je 19. juna 2002. godine krivičnu prijavu protiv napadača Darka Trifunovića iz Beograda zbog izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje.

2.1.5. Nasilje od strane „skinhedsa“ u Novom Sadu

Grupa navijača FK „Vojvodina“ pretukla je 9. novembra 2002. godine u Novom Sadu Ištvana Žigu (1962), Roma iz Novog Sada, isključivo zbog njegove nacionalne pripadnosti, tako što

su ga oborili na zemlju i udarali nogama u glavu. Tom prilikom lštvan Žiga zadobio je lake telesne povrede u vidu modrica i krvnih podliva na licu o čemu poseduje lekarsko uverenje.

Oko 14.00 časova lštvan Žiga kretao se Ulicom Vase Stajića i video je tri mladića na suprotnoj strani ulice. U izjavi⁸⁵ FHP-u Žiga je opisao ovaj susret i šta mu se posle toga desilo:

Dok sam prolazio naspram njih jedan je doviknuo: „Ej ti Cigane, dođi ovamo“. Ja sam odgovorio: „Pusti ti mene, brate, nemam ja sa vama ništa“. Počeo sam da bežim, ali su me ona dvojica presrela i počela da tuku. Jedan od njih se udaljio, tako da su ostala samo dvojica. Oborili su me na zemlju i tukli cokulama po glavi, a najviše onaj ćelavac. Sve je to trajalo 6-7 minuta. Primetio sam kako sa prozora jedne od zgrada u toj ulici jedna žena i jedan momak sve to gledaju. Oni su ovaj slučaj i prijavili policiji koja je ubrzo stigla, kao i kola hitne pomoći.

Ubrzo posle ovog incidenta, policija je uhvatila napadače i posle prepoznavanja od strane žrtve, napadače i lštvana Žigu, policija je odvela u policijsku stanicu u Radničku ulicu u Novom Sadu. lštvan Žiga opisao je ponovni susret sa jednim od napadača u policijskoj stanici:

Tamo su nas, mene i njega, ispitivali oko sat vremena. Tek kada je stigao izvesni komandir Adamović naredio je da se sačini zapisnik i da se i ja i ovaj što me je tukao pustimo kući. Ovaj što me je tukao je izjavljivao kako je bio sam i kako sam ja navodno nešto dobacio uvredljivo pa je to bio razlog što me je tukao. To je potpuna neistina jer je u policijskoj stanici osoba što me je

85 FHP dokumentacija, izjava lštvana Žige, 28. novembar 2002. godine

tukla izjavila da je pripadnik „skinheds“ pokreta „Krv i čast“ i da je registrovan kao njihov član. Ne mogu da shvatim što ga je policija pustila i što mu nije odredila pritvor, kada se zna da je to lice ranije već više puta činio slične stvari i nasilnički se ponašao prema Romima.

SUP Novi Sad posle ovog incidenta izdao je saopštenje za javnost u kome se kaže da je policija podnela krivičnu prijavu protiv Gorana Stojkovića (1982) iz Novog Sada, jer je pretukao lštvana Žigu i zbog postojanja osnovane sumnje da je izvršio krivično delo nasilničkog ponašanja.

Fond za humanitarno pravo podneo je 23. decembra 2002. godine Okružnom javnom tužilaštvu u Novom Sadu krivičnu pijavu protiv Gorana Stojkovića i dvojice N. N. „skinheda“, jer su motivisani mržnjom prema Romima pretukli lštvana Žigu i time su počinili krivično delo izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti.⁸⁶

2.1.6. Napad na romsko naselje u Beogradu

U Novom Beogradu u Bloku 45, živi oko 200 Roma raseljenih sa Kosova, koji su posle NATO bombardovanja 1999. godine sagradili kuće na livadi pored bloka stambenih zgrada u Ulici dr Ivana Ribara. Ne-romsko stanovništvo od početka nije prihvatilo Rome kao susede, gađajući romske kuće kamenjem, upućivajući im verbalne pretnje da su nepoželjni i da treba da se isele. Netrpeljivost lokalnog stanovništva prema Romima kulminirala je 24. novembra 2002. godine kada je grupa od tri maloletna

86 Član 134 KZSRJ

mladića upala sa nožem i pištoljem u romsko naselje. Tom prilikom napadači su pretukli osmogodišnje dete, polomili prozore na kući Sali Gašija, koji se posle ovog napada sa svojom porodicom iselio u nepoznatom pravcu, a jedan od napadača, povredio je Romkinju Gaši Neđmije (35), raseljeno lice iz Kosovske Mitrovice, tako što joj je zario oštricu noža u mišiću desne ruke. Ceo incident počeo je tako što su trojica napadača na samom ulazu u romsko naselje pretukli osmogodišnjeg romskog dečaka Fidana Gašija. U svojoj izjavi⁸⁷ FHP-u Fidan je rekao:

Igrao sam se loptom na ulici i prišla su mi trojica mladića, dvojica svetlije kose i jedan crne kose, visok, mršav i rekli su mi: „Šta je, šta je“, ja sam rekao: „Ništa“. Odjednom su počeli da me šutiraju i pritom su mi psovali majku cigansku. Jedan od njih, izvadio je pištolj i stavio mi na čelo, a onda su me oborili na travu i otišli su ka našim kućama.

Otac pretučenog Fidana, Hasani Gzin (34) nije znao da mu je sin pretučen kada je video trojicu mladića kako se šetaju kroz naselje. U izjavi⁸⁸ FHP-u, Hasani Gzin opisao je demoliranje kuća i napad na njega i njegovu suprugu:

U nedelju 24. novembra oko 15.00 časova bio sam u dvorištu i video sam trojicu maloletnih muškaraca kako idu pored moje kuće ka kući Sali Gašija. Lomili su tarabe i prozore na kući Salija Gašija i vikali su. Dvojica su imali svetliju, plavu kosu, dok je jedan imao crnu kosu, bio je viši i kratko podšišan. Posle toga došli su pred moju kuću, ušli su u dvorište. Taj visoki crni mi je rekao: „Jebem li vam majku cigansku, ovde ima da budu samo

87 FHP dokumentacija, izjava Fidana Gašija, 26. novembar 2002. godine

88 FHP dokumentacija, izjava Hasanija Gzina, 26. novembar 2002. godine

Srbi". Mladić svetlije kose uperio je pištolj u mene. Moja žena Nedmije izašla je iz kuće i vukla me unutra, a kada sam ušao unutra čuo sam da su ta trojica pretukla mog sina Gaši Fidana i da mu je jedan od njih koji je imao svetliju kosu stavljao pištolj na glavu. Onda sam uzeo šipku i krenuo sam za njima, počeli smo da se guramo i ja sam uhvatio oko vrata onog plavog koji je imao pištolj i počeo da se rvem sa njim, ali ova druga dvojica koja su bila sa njim počeli su da me šutiraju. Plavokosi mi je stavio pištolj na slepoočnicu i rekao: „Jebaću vam majku cigansku, selite se odavde“. Tada je prišla moja žena Nedmije i udarila je jednog od njih motkom po leđima, a onda je crnokosi mladić izvadio nož i ubodom u predelu ruke povredio moju ženu, tako da joj je jedan deo oštrice izašao na drugu stranu ruke. Onda su pobegli i rekli su da će doći ponovo.

Gaši Nemđije koju je jedan od napadača povredio oštricom noža rekla je FHP-u:

Sedeli smo u kući i pili čaj, ušla je ćerka i rekla da su trojica mladića pretukli mog sina Fidana. Muž je bio ispred i videla sam da se ta trojica nalaze ispred naše kuće i prete, psovali su: „Jebem vam majku cigansku, nećete vi živeti ovde“. Izašla sam i povukla sam muža unutra. Posle toga muž je izašao napolje, kada je saznao da su pretukli našeg sina. Oni su se „zakačili“ i videla sam da je jedan od njih uperio pištolj u mog muža. Ja sam imala motku u ruci i prišla sam, ali se više ne sećam šta se dešavalo, jer sam imala prekid, samo sam osetila da mi ide krv iz ruke. Posle toga sam otišla u bolnicu ovde i tamo su mi previli ranu.

Policija je brzo došla na lice mesta i za kratko vreme pronašla dvojicu od tri napadača. Posle prepoznavanja od strane

stanovnika romskog naselja, policija je odvela napadače u policijsku stanicu.

2.2. Nasilje drugih privatnih lica nad Romima

U slučajevima nasilja privatnih lica nad Romima, posebno zabrinjava postupanje policije. Policija na prijave nasilja nad Romima ne reaguje, obrazlažući svoju pasivnost tvrdnjom da su Romi nečim izazvali napadače, te da su za posledice sami krivi.

2.2.1. Nasilje nad Romima u Ulici Vilovskog

U zajedničkom dvorištu u Ulici Vilovskog u Beogradu živi nekoliko romskih porodica. Grupa mladića ih sistematski zlostavlja već nekoliko godina, bez ikakvih posledica. Policija nikada ne reaguje na prijave nasilja nad Romima u Ulici Vilovskog.

Jedan od stanara dvorišta, Dragan Petrović, opisuje skoro svakodnevnu situaciju:

Oko 21,30 časova 11. avgusta 1999. godine opet su bacali cigle i kamenje u dvorište. Izašao sam i pitao ih šta to rade. Psovali su mi cigansku majku. Komšija Dalibor Gašić ih je zamolio da nas više ne gađaju, jer u dvorištu ima male dece. Pretili su mu lopatom, psovali majku cigansku i rekli da će nas sve iseliti. Mene su udarili lopatom u rame.⁸⁹

⁸⁹ FHP dokumentacija, izjava Dragana Petrovića, 30. novembar 1999. godine

Istog dana su nasilnici u kraju oko Ulice Vilovskog napali šestogodišnju romsku devojčicu Milenu. Majka Danijela Vujičić kaže:

Moja šestogodišnja kćerka Milena Glišić je 11. avgusta 1999. godine pošla u prodavnicu. Ispred radnje su je sačekala trojica muškaraca i udarili po ruci. Niko od onih koji su se u tom trenutku zatekli u radnji nije ni pokušao da zaštiti dete. Otišla sam kasnije sa ostalom decom do radnje, da vidim šta se dogodilo i da pronađem te mladiće. Trojica su stajala ispred. Jedan me je uhvatio za ruku, drugi za kosu. Tada sam bila trudna. Pobegla sam.⁹⁰

Gluvonema žena Ljiljana Petrović i njen komšija Cvetko Glišić, stanovnici zajedničkog dvorišta u Ulici Vilovskog, brutalno su napadnuti na ulici u oktobru 1999. godine:

Cvetko i ja smo išli prema kući. Na uglu Ulice Vilovskog i Celjske ulice stajala je grupa mladića. Prepoznala sam Branka Blagojevića. Cvetko im se javio. Samo što smo ih mimoišli, dvojica su nam se približila s leđa. Počeli su da nas tuku šipkom. Cvetko je pobegao a mene su udarcima oborili na zemlju. Udarali su me šipkom i vukli po zemlji.⁹¹

Haziri Jakup je 29. novembra 1999. godine uveče brutalno pretučen. Zadobio je teške telesne povrede. U izjavi FHP-u on navodi:

⁹⁰ FHP dokumentacija, izjava Danijele Vujičić, 30. novembar 1999. godine

⁹¹ FHP dokumentacija, izjava Ljiljane Petrović, 30. novembar 1999. godine

Iz kola su izleteli njih devetorica i počeli da me besomučno udaraju. Psovali su mi majku cigansku i pretili da će me ubiti. Udarali su me bejzbol palicama.⁹²

Uviđajući da moraju da se sami odbrane, Romi iz ove ulice su organizovali noćne straže. Milorad Jeftić objašnjava:

Moramo da organizujemo noćne straže kako bismo se zaštitili. Vidiš, sada stalno ispod jakne nosim motku. Uvek mogu da napadnu, moram da se branim.⁹³

FHP podneo je krivičnu prijavu protiv N. N. lica zbog nanošenja teških telesnih povreda Haziriju Jakupu. Do danas javni tužilac nije utvrdio identitet počinitelaca, radi pokretanja krivičnog postupka.

2.2.2. Batinanje trudnice u gradskom autobusu

Šestorica mladića napali su i pretukli, 12. marta 2000. godine u Nišu, trudnicu Dragicu Vasić, njenog muža Irvana Useinovića i Irvanovu sestru Ivanu Useinović.

Tog dana Irvan je vodio trudnu suprugu na redovni lekarski pregled u Gradsku bolnicu. Sa njima je bila i Irvanova sestra Ivana. Nakon pregleda, oko 16 časova krenuli su kući gradskim autobusom. U autobusu im je prišla grupa od šestorice mladića. Irvan opisuje kako su ih napali:

92 FHP dokumentacija, izjava Jakupa Hazirija, 30. novembar 1999. godine

93 FHP dokumentacija, izjava Milorada Jeftića, 30. novembar 1999. godine

Trojica su bili ošišani do glave, a trojica su imala kratku kosu. Bili su u trenerkama i patikama. Jedan je prišao Dragici i udario je snažno u stomak. Rekao sam mu da je moja šena trudna i da udari mene umesto nje. On ju je tada udario pesnicom u grudi. Mojjoj sestri je udario šamar. Obe žene su od udaraca pale. Psovao nas je i kazao da mrzi Cigane. Kada smo izašli iz autobusa, mladići su pošli za nama. Videli smo dvojicu policajaca i od njih zatražili zaštitu. Mladići su pobjegli. Policajcima sam ispričao šta nam se desilo, a oni su rekli da ne žele ništa da preduzmu. Jedan je napomenuo da mi Cigani volimo da se potkačimo.⁹⁴

Zbog straha od eventualne odmazde Irvan Useinović nije podneo krivičnu prijavu protiv N. N. počinitelaca.

2.2.3. Nasilje nad Romima u Požeškoj ulici

U beogradskom naselju Banovo Brdo, nekoliko romskih porodica koje žive u zajedničkom dvorištu u Požeškoj ulici su već dve godine izložene nasilju grupe mladića. Nasilnici dolaze uvek vikendom noću, bacaju kamenice i druge predmete u dvorište, vređaju i prete. Blagoje Mustafić, stanovnik dvorišta, opisuje napade:

U zajedničkom dvorištu pored naše, žive još tri porodice sa ukupno osmoro dece. Već dve godine dolaze crvenim fordovom noću neki mladići. Uglavnom napadaju vikendom uveče - petkom, subotom i nedeljom. Gađaju nas kamenicama, psuju

⁹⁴ FHP dokumentacija, izjava Irvana Useinovića, 14. mart 2000. godine

nam majku cigansku, prete da treba da se selimo, ili će nas zapaliti žive u kućama. Čelavi su i krupni. Prozori na kući moje sestre Ljubinke Davkić su ka ulici. Razbili su joj prozor kamenom koji je težak najmanje 6 kg. Razbijali su i naše prozore, kamenje je uletalo u sobe gde su spavala deca. Mogli su decu da pobiju.

Organizovali smo noćne straže. Kada su bili poslednji put, zvali smo policiju. Rekli su da ne mogu da dođu i da smo verovatno mi te mladiće izazvali, čim nas napadaju. I ranije smo zvali policiju. Ponekada su i dolazili. Uzimali su naše izjave i rekli da zapišemo registarski broj automobila.⁹⁵

2.2.4. Izolovanost Roma u Beočinu

U opštini Beočin u Vojvodini žive Romi koji su uglavnom islamske veroispovesti. Većina Roma u beočinu živi u izdvojenom naselju „Šljivik“, koje ima osnovnu infrastrukturu i uređene kuće za stanovanje, ali i pored toga Romi nisu prihvaćeni od strane neroma. U izjavi FHP-u, predsednik udruženja Roma iz Beočina Ramiz Selimi govori o problemima u obrazovanju Roma:

Deca se upisuju u osnovne škole, ali često ne završe ni svih 8 razreda. Neznatan je broj srednjoškolaca, a samo jedno naše dete trenutno studira na višu školu. Trenutno osnovnu školu pohađa 150 Roma od čega 90 ide u specijalna odeljenja za decu ometenu u razvoju. Problem je nepoznavanje srpskog jezika

⁹⁵ FHP dokumentacija, izjave Blagoja Mustafića, Dragana Dimića, Trajka Mustafića, Milentija Stanojevića i Etemi Imerom, 17. avgust 2000. godine

ka. Iz toga razloga naše udruženje pravi jednu kampanju kako bi se što više dece upisalo u predškolske ustanove, zbog bolje pripreme za školu i učenje srpskog jezika. I mi smo u našem udruženju organizovali dopunsku nastavu za decu koja imaju problema sa učenjem.

Takođe posle NATO bombardovanja, zbog imena i prezimena Roma koja se razlikuju od srpskih kao i zbog muslimanske veroispovesti, izražena je etnička distanca prema Romima, a o tome Razim Selimi kaže:

Od počeka sukoba na Kosovu naš položaj je bivao sve gori. Većina stanovništva Beočina misli da smo mi Albanci i zbog toga smo imali problema, naročito za vreme bombardovanja.

Tada je čak i predsednik opštinskog odbora SPS izjavio u listu „Dnevnik“ da smo mi Albanci i da smo došli iz Albanije. Za vreme bombardovanja mnogi radnici romske nacionalnosti bili su otpušteni, u komunalnom preduzeću „16. oktobar“ čak 13 Roma je dobilo otkaz. Takođe, sve češće su izbivale tuče sa neromskim stanovništvom gde su Romi vređani da su Šiptari i izdajnici. Atomsko sklonište za vreme bombardovanja bilo je podeljeno, u jednom delu su bili Romi, a u drugom svi ostali. Jedna starija Romkinja došla je u sklonište u šalvarama pa nisu hteli da je puste iako je bila vazдушna opasnost. Do početka ratova na teritoriji bivše SFRJ mi smo živeli ravnopravno sa ostalim stanovništvom, mešali smo se njima, česti su bili i mešoviti brakovi, sada je stanje mnogo lošije i mi za razliku od današnje omladine mnogo bolje govorimo srpski jezik. Sada je takva situacija da mi našu decu ne smemo da pustimo da idu u centar grada, ne smeju da idu ni u jedan kafić ni u diskoteku.

Ukoliko se neko usudi da ide sam u centar, velika je verovatnoća da će dobiti batina. Bilo je mnogo slučajeva premlaćivanja od stane skinheda ali, iako se zna ko su „skinheda“ u Beočinu, nijedan od njih nije ni krivično ni prekršajno odgovarao. U Beočin je nakon rata na Kosovu došlo još oko 20 romskih porodica. Ni njih lokalno stanovništvo nije prihvatilo, čak su neke od njih gađali i kamenicama i terali ih da se vrate na Kosovo.

Muharem Diljaj (1975), Rom iz Beočina, u svojoj izjavi⁹⁶ FHP-u govori o problemima romske omladine:

Ja najčešće prevozim robu iz Beočinske fabrike cementa. Tokom bombardovanja jedan poslovođa fabrike me je isterao i rekao da „neće više nijedan Cigan prevoziti za nas“. Česti su slučajevi fizičkih obračuna između nas i Srba, vređaju nas da smo Šiptari, Cigani i sl. Negde tokom 1998. godine u Beočinskoj diskoteci izbila je tuča između jednog Srbina i jednog Roma, zbog toga incidenta policija je zabranila nama Romima da odlazimo u diskoteku i u kafiće u centru. Iako je prošlo dosta vremena od tada, svi se još sećaju ovog događaja i Romi više ne odlaze u kafiće u centru.

Romski dečak E. D. (1988) zbog svoje veroispovesti u školi je izložen porugama dece. U svojoj izjavi⁹⁷ FHP-u on o tome kaže:

Ja idem u 7 razred OŠ „Jovan Grčić Milenko“ u Beočinu. Krajem decembra 2001. godine ja sam u školi dobio batine od veće grupe učenika osmog razreda. Oni su me tukli i vređali što sam Rom, i pogrdno me nazivaju Bin Laden zbog moje veroispovesti.

⁹⁶ FHP dokumentacija, izjava Muharema Diljaja, 8. februar 2002. godine

⁹⁷ FHP dokumentacija, izjava E.D., 8. februar 2002. godine

Moj otac je prijavio ovu tuču i vređanje direktoru škole i policiji. Još uvek niko nije kažnjen zbog ovog incidenta.

O nekažnjavanju nasilja koje se vrši nad Romima u Beočinu, Hamdija Sabedin (1980), Rom iz Beočina, rekao je⁹⁸:

Negde u oktobru 1999. godine bio sam na pijaci kada su me napali Aranović Žarko i Doknić Jovica. Počeli su da šutiraju moj auto i psovali su me nazivajući me Ciganom i Šiptarom. Dobio sam i par udaraca u glavu, zbog čega sam bio zadržan na lečenju. Toga istog dana Aranović i Doknić su sa pijace oterali sve Rome. Ja sam preko našeg Udruženja prijavio ovaj incident policiji, dao sam izjavu i tražio sam da se krivci krivično gone. Ipak protiv ovih lica nikada nije pokrenut nikakav postupak, a od moga advokata sam saznao da je čak nestao i zapisnik iz SUP-a. Koliko je meni poznato, iako su bili česti napadi na nas Rome, još nijedan učinilac nije kažnjen.

2.2.5. Elektronska pošta kao svedočenje

Vladan Kecman iz Pančeva uputio je 21. aprila 2002. godine putem elektronske pošte pismo FHP-u sledeće sadržine:

Dragi prijatelji,

Javljam se jednim tužnim povodom, zgranut onim što sam danas vidio svojim očima u sred Pančeva. Večeras oko 19 sati dok sam sa svojom suprugom i jednoipogodišnjim detetom bio u centralnom gradskom parku, preko puta TV Pančeva u betonskom krugu namjenjenom kao igralište za decu i imao sam pri-

⁹⁸ FHP dokumentacija, izjava Hamdije Sabedina, 8. februar 2002. godine

liku da vidim najgori primjer nacizma u ovom društvu koji se na žalost desio od strane desetogodišnje djece. Dok su mu roditelji zarađivali „koru hljeba“ prodavajući balone nedaleko od pomenutog mjesta, mali dečak Rom, ne stariji od desetak godina, došao je u pomenuti krug očito željan igre sa drugom djecom - kao i svako djete naišao je, umjesto na dobrodošlicu, na psovke dvojice svojih vršnjaka koji su ga počeli tjerati govoreći: „Šta ti ovde ima da tražiš, Cigane jedan, ovo nije mjesto za Cigane, ...bem ti majku cigansku i otac i majka su ti Cigani“, a potom počeli da ga udaraju . Kao i svaki brižni roditelj i majka od ovog malog dečaka se stvorila u mjestu i odbranila svoje djete od ovih malih užasno odgojenih nasilnika. Ne znam da li ovo moje pismo može išta promjeniti ali osjećam moralnu obavezu da Vam prijavim ovaj slučaj užasnog nacističkog divljanja, koje dolazi na žalost od djece kojima je u njihovoj desetoj (pretpostavljam) godini već usađena takva odvratna predstava o životu i ljudima.

2.2.6. Slučaj Staniše Simića

U selu Zaovine na Tari, opština Bajina Bašta, 8. maja 2000. godine, raseljeno lice sa Kosova Staniša Simić (1973), po nacionalnosti Rom, pio je pivo ispred prodavnice sa poznanikom Bobanom Bobićem. Pored njih, stajali su i pili pivo meštani Nikodin, Milovan i Dragoslav Jelisavčić. U jednom trenutku, Nikodin je rekao Milovanu: „Teraj ovog Ciganina odavde“, na šta je Milovan uhvatio za gušu Stanišu Simića i počeo da ga gura uz psovke: „Beži odavde, nije ti ovde mesto, idi u pičku materinu cigansku!“ Staniša Simić uzeo je kamen sa zemlje kojim je pogodio Milovana Jelisavčića u glavu, a zatim pobegao u izbeglički

kamp gde je bio smešten. Posle pola sata, za Simićem su kolima krenuli Nikodin i Dragoslav Jelisavčić. Ispred kampa su se ponovo sukobili sa Simićem, ali i sa ostalim raseljenim Romima. U tuči je Staniša Simić udario Dragoslava Jelisavčića letvom po licu. Nikodin i Dragoslav Jelisavčić otišli su iz kampa preteći Romima:

„Jebaćemo vam majku cigansku! Nećete živeti ovde dok smo mi živi!“

U strahu od osвете meštana, Simić je sa porodicom napustio izbeglički kamp na Tari. Kada je 10. maja davao službenu izjavu u policiji, Staniši Simiću je rečeno da će protiv njega biti pokrenut krivični postupak. Opštinsko javno tužilaštvo u Bajinoj Bašti pokrenulo je krivični postupak protiv Staniše Simića zbog nanošenja lakih telesnih povreda u tuči sa lokalnim Srbima koji su ga vređali i napali na rasnoj osnovi. Pred Opštinskim sudom u Bajinoj Bašti, okrivljenog Stanišu Simića zastupali su advokati Fonda za humanitarno pravo. Posle tri sudska pretresa, nakon što su saslušani učesnici i svedoci događaja, opštinski javni tužilac odustao je u septembru 2002. godine od krivičnog gonjenja Staniše Simića.

Slučaj Staniše Simića ilustruje diskriminatorski odnos policije i pravosudnih organa prema Romima. U javnim tužilaštvima u Srbiji nalaze se brojne krivične prijave u kojima su dokumentovani teški slučajevi nasilja, torture i diskriminacije prema Romima, a da se tužilaštva o njima uopšte ne izjašnjavaju. S druge strane, policija i tužilaštva veoma lako pokreću postupke protiv Roma, i u slučajevima kada su veoma sumnjivi dokazi o počinjenom krivičnom delu.

2.2.7. Rasizam opštinskih funkcionera u Titelu

Slobodan Stojković, po nacionalnosti Rom, član je Izvršnog odbora Skupštine opštine Titel i predsednik udruženja Roma u ovom gradu. U maju 2002. godine, prvi put je primetio da je zbog svoje nacionalne pripadnosti nepoželjan na radnom mestu. Lazar Paunić, potpredsednik Izvršnog odbora opštine Titel, sa kojim je delio istu kancelariju, izbacio je Stojkovićev radni sto i stolicu kako ne bi više sedeo sa njim u istoj kancelariji.

Ovakav odnos prema Stojkoviću se nastavio i posle ovog incidenta, a Lazar Paunić je u razgovoru sa opštinskim odbornicima isticao da ne može da podnese to što Romi dolaze za pomoć i savete kod Slobodana Stojkovića i da je to razlog zašto ga je izbacio iz kancelarije.

Nedugo zatim, na vrata Stojkovićeve kancelarije neko je zalepio plakat na kome je rukom bilo napisano: „Cigani napolje“. Pored Lazara Paunića, potpredsednika Izvršnog odbora, rasističke stavove prema Stojkoviću iznosio je i Marijanov Stevan, predsednik Izvršnog odbora. Njih dvojica su pred opštinskim odbornicima govorili da je Stojković „kriv što je opština puna Cigana“ a za svoje stavove su tražili podršku predsednika opštine Titel Milivoja Petrovića.

U izjavi FHP-u Milivoje Petrović, predsednik Skupštine opštine Titel, je rekao:

Mene su početkom maja 2002. godine pozvali odbornici Marko Simić i Milenko Gajić pred kancelariju Slobodana Stojkovića. Ja sam video da je na vratima njegove kancelarije bio zalepljen

plakat na kome je velikim slovima pisalo „Cigani napolje“. Mi smo taj plakat skinuli i stavili smo ga Marijanov Stevanu na radni sto, pošto smo bili sigurni da je on to napisao. Marijanov Stevan i Paunić Lazar su više puta i pre i posle ovog događaja vređali Stojkovića zato što je Rom. Naime, dan pre nego što se pojavio ovaj plakat, Paunić je izbacio iz svoje kancelarije sve Stojkovićeve stvari, smetalo mu je što Romi dolaze kod Stojkovića za savete i pomoć. Mnogo puta pre toga Paunić i Marijanov su govorili da nam je „opština puna Cigana“ pa su čak i od mene tražili da to pitanje rešim.⁹⁹

Kako nisu dobili podršku od predsednika opštine da Stojkovića izbace sa radnog mesta, Marijanov i Paunić su podneli u januaru 2003. zahtev za njegovu smenu sa mesta člana Izvršnog odbora, a svoj čin su u razgovorima sa odbornicima objašnjavali time da „Ciganin mora napolje“.

U februaru 2003. godine Fond za humanitarno pravo i Udruženje Roma - Titel podneli su krivičnu prijavu Okružnom tužilaštvu u Novom Sadu protiv dvojice funkcionera SO Titel, jer su motivisani mržnjom prema Romima vređali i omalovažavali kolegu na poslu, čime su počinili krivično delo izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje¹⁰⁰.

2.2.8. Nasilje nad Romima u Čačku

Nepoznati napadač(i) u Čačku kamenovali su kuće Roma u julu 2002. godine i tom prilikom razbili su stakla na romskim kuća-

⁹⁹ FHP dokumentacija, izjava Milivoja Petrovića, 3. februar 2003.

¹⁰⁰ Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, član 134

ma. Iste večeri kamenovane su dve romske kuće (20. jula 2002. godine), a sedam dana kasnije (27. jula 2002. godine) ponovljeno je kamenovanje jedne od tih kuća. Mitrović Mileša (1924), Romkinja, čija je kuća u dva navrata kamenovana, izjavila je da se oseća nesigurno i da živi u stalnom strahu, kao i da je prijatelji i rodbina čuvaju od napada jer policija nije otkrila počiniocce. U svojoj izjavi¹⁰¹ FHP-u Mitrović Mileša opisala je napade na svoju kuću:

U subotu 20. jula bila sam sama u kući sa mojom unukom Zoranom. Uveče negde oko 02.10, ja sam bila još budna i čula sam da je nešto udarilo. Mislila sam da je to na ulici, ali nedugo zatim začuo se drugi udarac i ja sam pomislila da je eksplodirala bomba. Nisam smela da izlazim napolje, a kada sam ujutru izašla videla sam kamen na pragu i još uvek nisam verovala da nas je neko napao. Međutim, unuka je usisavala kuću i videla je kamen koji je proleteo kroz prozor i našao se u dnevnom boravku. Pozvala sam policiju i oni su došli i ispričala sam im šta se desilo, oni su zapisali i nisu pravili fotografije. Pitali su me da li sumnjam na nekoga, a ja nisam znala ništa da im kažem, jer živim ovde od 1939. godine i nikada ranije nisam imala probleme.

Drugi napad desio se sedam dana kasnije isto u subotu, pored mene u kući su bili unuka Zorana i unuk Marko. Isto posle ponoći, čuo se prasak i tada sam znala da nas ponovo napadaju. Sutradan smo izašli i videli da je razbijeno vakumirano staklo, ali cigla nije uletela u sobu, jer su na prozorima rešetke. Od udarca rešetke su se iskrivile. Ujutru oko 10.00 ponovo je došla

¹⁰¹ FHP dokumentacija, izjava Mitrović Milese, 15. avgust 2002. godine

policija i samo su pogledali, zapisali i nisu ulazili unutra. Do danas nemam nikakve informacije iz SUP-a da li su pronašli napadače i živim u stalnom strahu. S vremena na vreme dolaze rođaci da me čuvaju preko noći, a sin Miroslav čuvao me je sedam večeri i od tada me ne napadaju.

2.2.9. Netrpeljivost prema Romima u Subotici

Odnos lokalnog neromskog stanovništva u Subotici prema Romima ilustruju pisma koja su građani Subotice uputili Nikoli Peručiću, šefu Kancelarije za pritužbe, žalbe i predstave građana. U jednom od takvih pisama, a čiji su potpisnici grupa građana Mesne zajednice „Mali Bajmok“, između ostalog stoji:

„Molimo Vas da ovo pitanje ne shvatite kao nacionalnu mržnju, što bismo najmanje želeli, jer Roma je uvek bilo i biće ih. Ali zamislite Vi ovu situaciju. U Osnovnoj školi „Matko Vuković“ od 22 učenika jednog odeljenja 10 je Roma, uzrasta od 7-11 godina. Da li se ovde može govoriti o uslovima rada za dobru, prosečnu ili natprosečnu decu? Da pogledamo 10 godina u budućnost, tih 10 Roma će za 10 godina imati 100 dece (jer nam je svima poznato kako su njihove porodice brojne). To je njihova računica, a naša budućnost.

...Možemo ovo verovati, ali i ne moramo, ali je istina da učiteljice Osnovne škole „Matko Vuković“ već par godina ne mogu održati časove fizičkog vaspitanja, pogotovu u poslepodnevnim časovima, jer terene i igrališta zaposednu Cigani. Kada god su pozvale policiju da izađu i rasteraju Cigane, najčešće nisu izašli ili kada izađu, nastave da igraju fudbal sa Ciganima.

2.3. Nasilje nad Romima u školama

Romska deca rano napuštaju školovanje i zbog osećanja lične nesigurnosti i uverenja da u školi nisu prihvaćena. Druga deca ne žele sa njima da se druže, smatraju ih prljavim, kradljivcima, vređaju ih i tuku. Posledica je masovna getoizacija romske dece u školama. Školski sistem nije prilagođen deci iz različitih kulturnih i socijalnih sredina. Školski sadržaji su ostali isti kao i proteklih desetak godina, opterećeni su srpskim nacionalizmom i ignorišu postojanje književnog, istorijskog i kulturnog nasleđa Roma u Srbiji.¹⁰²

2.3.1. Slučaj Safeta i Zaima Beriše

Ljubica Stanković, majka osnovaca Safeta i Zaima Beriše, navodi da njeni sinovi redovno dolaze iz škole sa modricama. U septembru 1999. godine, grupa dečaka napala je Safeta i Zaima nožem. Safet Beriša opisuje događaj:

Na železničkoj stanici su nam prišla petorica dečaka. Trojicu sam prepoznao iz škole. Jedan od nepoznatih dečaka imao je nož. Psovali su nam majku cigansku i tukli me nogama i pesnicama. Moj brat Zaim je pobegao. Komšinica Milica Stanković, koja se slučajno zatekla na stanici, mi je pomogla. Stala je ispred mene i rekla im da se sklone.¹⁰³

¹⁰² Kao da ih je pisao Milošević, GLAS JAVNOSTI, 1. april 2001. godine

¹⁰³ FHP dokumentacija, izjava Safeta Beriše, 8. septembar 2000. godine

Zaim Beriša opisuje kako se prema njemu ponašaju ostali učenici:

U mom razredu mi deca kažu da sam Ciganin i psuju mi cigansku majku. Jedan Peđa iz mog razreda me ponekad udari. Za vreme školskog odmora mnoga deca me zovu Ciganinom, a ponekad me šutnu ili udare. Žalio sam se nastavnici Biljani Vuković. Obećala je da će upozoriti decu, ali oni to i dalje rade.

Posle jednog od brojnih incidenata, kada je Zaim došao kući sa modricama po glavi i sa razbijenim nosom, majka dečaka je zatražila pomoć i zaštitu od direktora škole, Ratka Jokića. I pored obećanja direktora da će škola preduzeti mere kako bi zaštitila učenike Rome, ostali učenici su nastavili da maltretiraju romsku decu kao i do tada. Safet i Zaim Beriša su napustili školu. Da bi zaštitila decu, Ljubica je odlučila da deci promeni prezime u Stanković¹⁰⁴.

2.3.2. Slučaj male pesnikinje

Dvanaestogodišnja Ljiljana Burić je učenica 6. razreda OŠ „Desanka Maksimović“ u Beogradu. U izjavi FHP-u majka Anđelka navodi da joj se kćerka nekoliko puta žalila da je druga deca vređaju i psuju joj cigansku majku. O onome šta joj se dešava svaki dan, devojčica je napisala pesmu:¹⁰⁵

¹⁰⁴ Prezime Beriša ukazuje na albansko poreklo ili muslimansku veroispovest.

¹⁰⁵ FHP dokumentacija, izjava Anđelke i Ljiljane Burić, 12. jula. 2000. godine

Kažu mi

*Kažu mi, kažu
Da sam Ciganka mala
i da nisam njihovo društvo
a šta je to, ja nisam znala
i šta je to u njihove glave ušlo.*

*Zar moja haljina i
Nije kao njena
i zar moj osmeh nije isti
Znaju li oni, znaju li svi oni
da smo mi Cigani
u duši iskreni i čisti*

*I ja imam mamu kao i ona
i kuća mi je velika i čista
i u mom oku, kao i njenom
zračak sunca zablista.*

*Kažu mi, kažu da sam
Ciganka mala
a ne znaju ni sami šta to znači
u kući mojoj slavi se slava
i srce moje ljubavlju zrači.*

2.3.3. Slučaj Kristine Stanojević

Kristina Stanojević je učenica petog razreda OŠ „Banović Strahinja“. Opisuje maltretiranje od strane ostale dece:

Do prošle godine deca su me stalno vređala. U razredu su govorili: „Cigu ligu, jebem ti majku cigansku, prljava Ciganko i slično“. Petorica dečaka su me stalno vređali. Jedan započne, pa se svi pridruže. I neke devojčice su to činile. Bilo nas je troje romske nacionalnosti u razredu. Sve su nas vređali na isti način. Jedan dečak me je u maju ove godine, šutnuo i rekao: „Ajde, Ciganko, idi odavde, vidi kakva si“ Drugi dečak me je udario lopatom u lice. Optužio me je da sam mu ukrala novčić. Jedna devojčica iz razreda me je stalno udarala, vređala i gurala. Žalila sam se učiteljici. Ona je opominjala ostalu decu i govorila da ne treba da se delimo. Ali deca su nastavljala da me diraju i vređaju. Sada sam peti razred, promenila sam odeljenje i deca me za sada više ne vređaju. U školi srpska deca ne žele da se druže sa romskom. Družim se sa sestrom Jelenom i drugaricama koje su Romkinje. Samo se jedna devojčica koja je neromkinja druži sa nama. Ona se zove Nataša i solidan je učenik. Nikada nas nije vređala i govorila da smo Cigani.¹⁰⁶

¹⁰⁶ FHP dokumentacija, izjava Kristine Stanojević, 27. septembar 2000. godine

2.4. Domaći standardi

a) Ustavne garancije

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama zabranjuje svako izazivanje i podsticanje nacionalne, rasne, verske ili druge neravnopravnosti, kao i izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne, verske i druge mržnje i netrpeljivosti.¹⁰⁷

b) Krivičnopravni propisi

Krivični zakon SRJ¹⁰⁸ inkriminiše rasizam i diskriminaciju prema rasnim, nacionalnim i verskim grupama u SRJ krivičnim delom *Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti*.¹⁰⁹ Ovo delo nalazi se u grupi krivičnih dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti SRJ. Posledica izvršenja ovog dela može biti izazivanje do tada nepostojeće mržnje, razdora ili

¹⁰⁷ Član 51.

¹⁰⁸ Krivično zakonodavstvo nije u nadležnosti nove državne zajednice Srbije i Crne Gore, pa se KZSRJ primenjuje kao zakon države članice, sve dok ne bude ukinut.

¹⁰⁹ KZSRJ, član 134: „(1) Ko izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, razdor ili netrpeljivost među narodima i nacionalnim manjinama koji žive u SRJ, kazniće se zatvorom od jedne do pet godina. (2) Ako je delo iz stava 1 ovog člana učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruži nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen – obeležja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. (3) Ko delo iz st. 1 i 2 ovog člana vrši zloupotrebom položaja ili ovlašćenja, ili ako je usled tih dela došlo do nereda, nasilja, ili drugih teških posledica za zajednički život naroda i nacionalnih manjina koje žive u SRJ, kazniće se za delo iz stava 1 ovog člana zatvorom od jedne do osam godina, a za delo iz stava 2 zatvorom od jedne do deset godina“.

netrpeljivosti ili raspirivanje postojećih osećanja i njihovo dalje produbljivanje i razvijanje. Ovo krivično delo se može izvršiti vređanjem, ismevanjem ili potcenjivanjem nacionalnih, rasnih ili verskih osećanja, izlaganjem poruzi ili nipodaštavanjem istorijskih, etničkih ili kulturnih vrednosti. Ono može da se sastoji i u uskraćivanju nekog od zakonskih prava, ukoliko je motiv uskraćivanja izazivanje ili raspirivanje mržnje, razdora ili netrpeljivosti. Za osnovni oblik ovog dela predviđena je kazna zatvora od jedne do pet godina. KZSRJ predviđa nekoliko težih oblika ovog dela. Ako je delo učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, sknavljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Ako se ovo delo vrši zloupotrebom položaja ili ovlašćenja, ili ako je usled dela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina. Najteži oblik postoji kada je počinilac dela službeno lice, a delo je izvršeno zloupotrebom službenog položaja ili ovlašćenja, ili ako je usled izvršenja došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život. Propisana kazna za ovaj oblik dela je od jedne do deset godina zatvora.

Krivičnim zakonom RS, inkriminisano je ugrožavanje sigurnosti, zaštićena je lična sigurnost i pravo čoveka da živi u miru i spokojstvu.¹¹⁰ To krivično delo se nalazi u grupi krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina. Krivično delo se sastoji u

¹¹⁰ KZRS, član 67: „(1) Ko ugrozi sigurnost nekog lica ozbiljnom pretnjom da će napasti na život ili telo tog lica ili njemu bliskog lica, kazniće se

ugrožavanju sigurnosti nekog lica ozbiljnom pretnjom da će se napasti na njegov život ili telo, ili na život i telo njemu bliskih lica. Pretnja je „ozbiljna“ ako je, po objektivnom kriterijumu, kod žrtve mogla da izazove osećaj straha ili lične nesigurnosti. Za ovaj oblik propisana je novčana kazna ili kazna zatvora do šest meseci. Teži oblik dela postoji ako je delo učinjeno prema više lica, ako je izazvalo uznemirenost građana ili teške posledice. Propisana kazna za ovaj oblik dela je od tri meseca do pet godina zatvora.

c) Naknada štete

U slučaju povrede fizičkog i psihičkog integriteta, žrtva ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete. Građansko-pravna zaštita usled povrede fizičkog i psihičkog integriteta je detaljnije opisana u Odeljku 1.2. c) ovog izveštaja. Odredbe ZOO o naknadi štete primenjuju se i kada je počinilac fizičko lice u privatnom svojstvu.

2.5. Međunarodni standardi

Mnogi međunarodni standardi u oblasti prava na život i fizički integritet i prava na lično dostojanstvo uključuju obavezu i dužnost države da zaštiti ova dobra kada ih ugrožavaju pojedinci u privatnom svojstvu.

novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci. (2) Ko delo iz stava 1 ovog člana učini prema više lica, ili ako ovo delo izazove uznemirenost građana, ili ako je delo izazvalo teške posledice, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina. (3) Gonjenje za delo iz stava 1 ovog člana priznaje se po privatnoj tužbi.”

Komitet Ujedinjenih nacija¹¹¹ za ljudska prava smatra da delokrug zaštite koju država mora da obezbedi pojedincu obuhvata i zaštitu od mučenja, ili drugih okrutnih, nečovečnih ili ponižavajućih postupanja ili kažnjavanja koja počinje ljudi u privatnom svojstvu.¹¹² Komitet zauzima stav da „država ugovornica ima dužnost da svakom pruži zaštitu kroz zakonske i sve druge neophodne mere protiv dela zabranjenih članom 7 MPGP, bilo da su ih počinili ljudi koji su delovali u svom službenom svojstvu, izvan službenog svojstva ili u privatnom svojstvu.¹¹³

Komitet Ujedinjenih nacija za ljudska prava proširuje odgovornost države za akte trećih lica i u tumačenju odredbe člana 5 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Prema tumačenju Komiteta, svaki pojedinac ima pravo na ličnu bezbednost koje državama nameće obavezu da preduzmu „razumne i odgovarajuće“ mere da zaštite lični integritet čoveka od povreda koje mu drugi mogu naneti.¹¹⁴

111 Komitet za ljudska prava postupa na osnovu Prvog fakultativnog protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i on je autentični tumač odredbi Pakta. Komitet tumači Pakt a) izdavanjem opštih komentara; b) razmatranjem periodičnih izveštaja država potpisnica; c) donošenjem odluka u pojedinačnim slučajevima podnetim Komitetu na osnovu odredbi Prvog fakultativnog protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Komitet donosi opšte komentare konsensusom (usaglašavanjem). Komentari nemaju obavezujuću prirodu, već deluju snagom preporuka.

112 Komitet za ljudska prava, Opšti komentar, četrdeset četvrto zasedanje, 1992, član 7.

113 Komitet za ljudska prava, *ibidem*

114 Vidi slučaj Delgado Paez protiv Kolumbije, br. 195/1985, st.5.5.

3. Diskriminacija Roma

Među predrasudama i stereotipima o Romima dominiraju stavovi da su Romi manje vredna ljudska bića i da su bez ličnog dostojanstva. Među običnim ljudima uvreženo je uverenje da i drugačija boja kože govori o tome da Romi nisu kao ostali. Generalno negativan odnos je dodatno pojačan prema Romima koji imaju albanska imena.

3.1. Diskriminacija u obrazovanju

Romska deca uglavnom ne završavaju osnovnu školu. Do naglog osipanja romske dece dolazi u trećem i četvrtom razredu. Najveći broj romske dece živi u teškim materijalnim i stambenim uslovima. Veliki broj Roma živi u improvizovanim kućama, bez vode, struje i kanalizacije. Posebno su materijalno ugrožena raseljena deca sa Kosova. Najveći broj raseljene romske dece sa Kosova koja su do 1999. godine pohađala nastavu na albanskom jeziku nije upisao škole u Srbiji. Ova deca ne znaju srpski jezik, a prosvetne vlasti u Srbiji nisu im organizovale nastavu na albanskom jeziku. Deca koja su se upisala u školu u Srbiji, zbog slabog znanja jezika i neadekvatnih uslova stanovanja, pokazuju slabije rezultate nego na Kosovu. U Srbiji nema škola sa nastavom na romskom jeziku. Romi se školuju na srpskom jeziku ili na jeziku neke od nacionalnih manjina. Zakon o osnovnim školama za decu predškolskog uzrasta, predviđa mogućnost organizovanja pripremne nastave za sticanje ele-

mentarnog znanja iz srpskog jezika.¹¹⁵ U praksi se ovo retko sprovodi. Usled ovih okolnosti romska deca polaze u školu bez ikakvog ili bez dovoljnog znanja jezika na kojem se izvodi nastava.

Jedan od posebnih problema u obrazovanju Roma su tzv. „specijalne škole“ za decu ometenu u razvoju. Romi čine oko 80% od ukupnog broja učenika u tim školama. Ovako visok broj romske dece u školama za decu ometenu u razvoju, posledica je primene neprilagođenih testova, koji služe za svrstavanje dece ometene u razvoju. Prilikom testiranja ove dece ne uzima se u obzir da romska deca dolaze iz izuzetno ugroženog socijalnog okruženja i da ne poznaju srpski jezik, na kome se vrši testiranje. Takva deca, mada psihički zdrava, postaju dodatno obeležena kao mentalno ometena u razvoju. U društvu punom predrasuda, romska deca koja su završila specijalne škole nemaju nikakve mogućnosti za dalje školovanje i zapošljavanje.

Prema zakonu, mišljenje o mentalnom zdravlju deteta daje lekarska komisija, koja testira dete i daje predlog kategorije mentalne ometenosti. Na osnovu predloga komisije, organ opštinske uprave donosi rešenje o vrsti i stepenu ometenosti u razvoju¹¹⁶. Protiv rešenja opštinske uprave roditelj može da uputi žalbu nadležnom ministarstvu. Neki romski roditelji prihvataju ovakvo svrstavanje zdravog deteta zbog pogodnosti koje dobijaju upisivanjem dece u „specijalne škole“. Ovakva deca

¹¹⁵ Zakon o osnovnoj školi, član 25.

¹¹⁶ Zakon o osnovnoj školi, član 85.

imaju pravo na dečiji dodatak, na tuđu pomoć i negu, na celodnevni boravak u školama sa obezbeđenom besplatnom ishranom i medicinskom zaštitom. U retkim slučajevima roditelji koji su svesni pratećih hendikepa ne žele da prihvate specijalno obrazovanje za svoju decu, ali se ne žale na rešenje opštinske uprave zbog nepoznavanja svojih prava.

Psiholog Mirjana Petrović, zaposlena u Specijalnoj osnovnoj školi „Novi Beograd“, u kojoj su od 104 učenika 80 romska deca, smatra da su neadekvatni testovi glavni razlog što romska deca čine većinu učenika specijalnih škola :

U Specijalnoj osnovnoj školi „Novi Beograd“ zvanično nema dece koja su prosečnih intelektualnih sposobnosti. Problem romske dece je problem cele romske populacije. Problem je i odnos nas „belih“ prema romskoj populaciji. Mi psiholozi rezultate testova inteligencije romske dece, između sebe tj. interno zovemo „ciganski IQ“. To znači da oni na našim belim testovima pokazuju retardiranost. Ali to takođe znači da testovi nisu prilagođeni romskoj populaciji. Suština problema je da zahtevi redovne škole nisu prilagođeni romskoj populaciji, pa tako ni testovi nisu prilagođeni njima.

Mi u stvari pomažemo romskoj deci jer ih slanjem u specijalne škole izvlačimo iz redovne škole gde oni ne mogu da savladaju težak nastavni program. Romska populacija jeste ta koja po broju dece ima veći broj pseudo-mentalno retardiranih osoba. Razlog je već dobro poznat, a to je siromaštvo i neobrazovanost roditelja. Problem su i nastavni plan i program u redovnim školama koji su teški i za decu koja su normalnog intelektualnog razvoja. Kada bi školovanje bilo bolje, manji broj Roma bi bio u specijalnim školama.

Ja sam pred zakonom pokrivena kada je u pitanju koeficijent inteligencije romske dece. Na testovima oni ne mogu da postignu veći zbir od 70, što ih svrstava u grupu lako retardiranih. Kako romsko dete može na testu da mi uradi projekciju nekog stripa kad nikada u životu nije videlo strip? Ali to ne znači da su oni neinteligentni. Baš pre neki dan smo unosili neki ormar. Dva majstora su pokušavala da ga unesu u sobu i nikako im nije polazilo za rukom. Onda je došao jedan Rom koji pohađa osmi razred i rekao im kako da okrenu ormar da bi ga uneli u prostoriju.

U ovoj školi se romska deca osećaju superiorno u odnosu na belu decu. I oni su sami svesni toga, jer mnogo lakše savladavaju nastavni plan i program. Ovu školu uglavnom pohađaju bela deca koja su umereno retardirana i naravno da ne mogu da se porede sa romskom decom koja su mnogo inteligentnija od njih.

Psiholog Dragana Đakić je zaposlena u Specijalnoj osnovnoj školi „Sirogojno“ u Zemunu, u kojoj od 250 učenika 70% čine romska deca. Dragana Đakić navodi sledeće:

Romska deca su pedagoški zapuštena. Njima su pitanja sa testova nejasna. Romi nemaju radne navike. Roditelji Roma nisu zainteresovani da im deca idu u školu. Prave su bajke da romska deca koja su edukativno zapuštena mogu da se integrišu u redovnu školu. Na kraju dobijemo frustriranu, neurotizovanu decu.

Kada testiram romsku decu, primećujem da imaju problem sa apstraktnim pojmovima. To ima veze sa romskim jezikom koji je prilično siromašan rečima. Oni na primer nemaju reč dosto-

janstvo, tako da romsko dete ne ume da mi opiše značenje tog pojma zato što nikad za njega nije čulo. Ne može da ga shvati.

Ili na primer, ja pitam dete na testu šta će uraditi kada vidi da izlazi dim iz neke kuće. Pravilan odgovor bi bio da će pozvati vatrogasce, ili pozvati nekog starijeg da ga obavesti da je u kući izbio požar. Romsko dete po pravilu odgovara da treba dobro očistiti peć na loženje ili bolje namestiti čunak da ne dimi mnogo. Onda ja moram tom detetu da dam nula poena na testu. Postavim pitanje da li bi pre dali novac Crvenom krstu ili prosjaku na ulici. Romska deca odgovaraju da bi dali Crvenom krstu. To je pravilan odgovor, ali kada ih pitam zašto, oni odgovaraju zato jer dobijaju pomoć od Crvenog krsta. To je nepravilan odgovor. Ili, na primer, pitam šta je zajedničko za jabuku i krušku. Romska deca znaju da je to voće. Međutim, kada idem dalje u apstrakciju i pitam po čemu su slični, oni odgovore na primer: imaju peteljku. To nije dobar odgovor.

Mnogi roditelji naših učenika su takođe završili ovu školu i onda po inerciji upisuju decu u specijalnu školu. Znaju da je lakše završiti ovu školu a teže mogu da zadrže dete u redovnoj školi zato što je nastavni program teži. Zatim, Romi znaju da im deca ovde imaju besplatnu užinu, ručak, udžbenike, često dobijaju humanitarnu pomoć. Za njih je karakteristično da idu linijom manjeg otpora.¹¹⁷

¹¹⁷ FHP dokumentacija, izjava psihologa Dragane Đakić, 24. februar 1999. godine

Dr Smiljka Polomčić, neuropsihijatar, zaposlena u Komisiji za razvrstavanje pri Institutu za mentalno zdravlje u Domu zdravlja u Novom Beogradu, ukazala je na probleme školovanja romskih devojčica:

Kada su u pitanju deca koja pripadaju raznim subkulturama, ona su edukativno zapuštena, ne znaju jezik a na testovima postižu slabe rezultate. Ta deca ne samo da ne znaju dobro srpski jezik već ne znaju ni maternji jezik. Roditelji su im obično nepismeni, a odnos roditelja prema sticanju znanja je ravan nuli. Takva deca na testu na pitanje odakle se dobija hleb, odgovaraju „Iz kontejnera“ ili na pitanje odakle se dobija mleko kažu „Iz radnje“. Najveći problem je dete koje polazi u prvi razred sa 9, 10 ili 12 godina. Šta raditi sa takvim detetom. Ja ne mogu devojčicu od 12 godina, koja je fizički dobro razvijena i po njihovom običaju već treba da rodi dete, da stavim u prvi razred sa decom od sedam godina. Tu onda pribegavamo vanrednom školovanju ako dete nije mnogo intelektualno zapušteno. Ako jeste, onda pokušamo sa specijalnom školom.¹¹⁸

Defektolog Tatjana Trajković, zaposlena u Osnovnoj školi „Milan Rakić“, koja ima pripremno odeljenje za romsku decu, govori o svojim iskustvima:

Testovi inteligencije nisu prilagođeni romskoj populaciji, pre svega zbog njihove edukativne zapuštenosti. Romska deca dolaze u školu skoro bez ikakvog predznanja. Iz pripremnog odeljenja je do sada izašla jedna generacija romske dece koja

¹¹⁸ FHP dokumentacija, izjava neuropsihijatra dr Smiljke Polomčić, 1. mart 1999. godine

sada pohađaju redovnu nastavu i lepo su se uklopili. Trenutno dvanaestoro dece pohađa pripremni razred.

Deca koja su pohađala pripremnu nastavu su se bolje uklopila u školu od ostale romske dece. Bolje su prošli čak i u poređenju sa decom iz materijalno boljestojećih romskih porodica, koje su, smatrajući svoju decu adaptiranom, odbile da se uključe u program.

Tokom rada sa romskom decom, primetili smo da je glavni problem nepoznavanje jezika. Mi u našem timu, pored defektologa, imamo psihologa, učiteljicu i jednog studenta Roma koji nam je prevodilac. Deca uče i romski i srpski jezik. Pored velikog posvećivanja pažnje jeziku, radimo i na reedukaciji psihomotorike, pospešivanju preoperativnog i operativnog mišljenja, radimo na socijalizaciji dece. Veoma su zastupljene i posete kulturnim mestima. Vodimo ih u pozorišta gde se održavaju predstave za decu kako na romskom tako i na srpskom jeziku i vodimo ih u zoo vrt.¹¹⁹

U Školi za decu sa specijalnim potrebama „Vidovdan“ u Boru od 272 učenika oko 80% su Romi. Direktorka škole Nada Todorović iznosi svoje viđenje problema:

Škola za osnovno i srednje obrazovanje „Vidovdan“ je specijalna u odnosu na druge škole, jer je to škola za decu sa specijalnim potrebama, u pitanju su mentalno zaostala deca.

¹¹⁹ FHP dokumentacija, izjava defektologa Tatjane Trajković, 25. februar 1999. godine

Bilingvizam je nekad uslov za uspostavljanje pravilnog kontakta sa detetom. Socijalna i edukativna zapuštenost same porodice tzv. subkultura, međutim, je razlog što se učenici, pogotovu učenici romske zajednice, upisuju u tzv. specijalne škole.

Ranije se već u obdaništu vršila selekcija dece u koju školu će biti upisana. Deca se šalju ili u redovne ili u specijalne školje. Pre polaska u školu dete ide na komisiju za kategorizaciju koja se sastoji od : neuropsihijatra, psihologa, pedijatra, logopeda i defektologa po potrebi.

Postoji i komisija za rekatgorizaciju, kada se pokaže da dete koje je krenulo u jednu vrstu škole, treba da ide u drugu vrstu škole, što se utvrđuje u periodu opservacije, koji traje mesec dana. Da bi se dete upisalo u školu potrebna mu je krštenica i rešenje o razvrstavanju koje donosi komisija. Postoje određene materijalne pogodnosti za decu koja pohađaju ovu školu: besplatna školarina, besplatan obrok, ostvarivanje socijalne zaštite, kao i garderoba.

Zbog svega toga roditelji nagovaraju decu da ne odgovaraju na pitanja članova komisije, kako bi ih poslali u škole, gde im u suštini nije mesto.

U školi „Vidovdan“ ima 272 učenika i to 10 u predškolskom, 214 u osnovnoj školi i 48 u srednjoj školi u tzv. IX razredu i to je radno osposobljavanje. Sada trenutno osposobljavamo učenike za zanimanje bravara, grafičara i za rad u konfekciji. Od ukupnog broja učenika oko 80% su Romi i oni nisu mentalno zaostali, ali su socijalno zapušteni i, po mom mišljenju, oni još

uvek ne mogu da idu u redovnu školu. U našoj školi, komisija za rekatégorizaciju donela je rešenja da se troje romske dece uputi iz naše škole u redovnu školu.¹²⁰

U školskoj 2002/2003. godini u Vojvodini su osnovane 344 osnovne škole, dve više u odnosu na prethodnu školsku godinu. Romi pohađaju nastavu u okviru redovne nastave u 234 osnovne škole. O obrazovanju romske dece u Vojvodini i problemima u ovoj oblasti, Rajko Jovanović, predsednik „Društva Vojvodine za jezik i književnost Roma“ i potpredsednik „Matice Romske“, kaže¹²¹:

Ozbiljniji pokušaji u pravcu obrazovanja, odnosno, sticanja opšteg obrazovanja i vaspitanja Roma u Vojvodini pokrenuti su od 1998. godine. Prisutnost učenika Roma na osnovnoškolskom nivou je vremenom blago rasla, ali se tek od ove školske godine značajnije povećao broj upisanih učenika Roma u osnovnim školama u Vojvodini. Danas su u Vojvodini u 231 osnovnoj školi od ukupno 344 prisutni ili raspoređeni romski učenici u okviru redovnog školovanja, a učenici romske nacionalnosti su inkorporisani u redovna odeljenja. U tim školama ukupno je 570 učenika romske nacionalnosti.

Pored toga, u 21 osnovnoj školi u Vojvodini, u kojima se nastavni plan i program ostvaruje na srpskom jeziku, obezbeđena je fakultativna nastava romskog jezika koja se izvodi kroz nastavni

¹²⁰ FHP dokumentacija, izjava Nade Todorović, 28. novembar 2001. godine

¹²¹ FHP dokumentacija, izjava Rajka Jovanovića, 11. oktobar 2002. godine

predmet: romski jezik sa elementima nacionalne kulture Roma.¹²² U fakultativnoj nastavi učenici Romi su ove školske godine organizovani u 46 školskih odeljenja, a fakultativnu (izbornu) nastavu za romsku decu izvode 16 nastavnika romskog jezika. Najveći problem za savladavanje nastave romskog jezika predstavlja nedostatak udžbenika za ovaj vid nastave. Do sada su za nastavu romskog jezika izrađeni i izdati bukvar „Lil grafemengo“ i radni list „Lil bućarimasko“. Kao što znate, prvi bukvar na romskom jeziku „Lil grafemengo“ zvanično je promovisan za dan Roma, 8. aprila 2000. godine u Osnovnoj školi „Vuk Karadžić“ u Deronjama. Mi smo u okviru Društva Vojvodine za jezik i književnost Roma formirali Komisiju za izradu nastavnog plana i programa romskog jezika i udžbenika, ali, na žalost, ta Komisija ne može da se sastane jer nemamo sredstava da ljudima obezbedimo čak ni putne troškove da dođu na sastanak Komisije. Nemamo ni računar iako smo nekoliko puta od nadležnih vlasti tražili da nam pomognu kako bi obezbedili bar osnovne uslove za rad. Prioritet u našem radu u narednom periodu je zalaganje da se institucionalizuje nastava romskog jezika i da romski jezik postane zvanični nastavni predmet u osnovnim školama u okviru redovnog nastavnog plana i programa, da se meri uspeh učenika i da ocene iz tog predmeta ulaze u prosek.

¹²² Fakultativna nastava se organizuje na osnovu člana 5 stava 5 Zakona o osnovnoj školi („Službeni glasnik RS“, br. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94 i 22/02) koji glasi: „Kada se nastavni plan i program ostvaruje na srpskom jeziku, učenicima pripadnicima narodnosti obezbeđuje se savlađivanje nastavnog plana i programa maternjeg jezika sa elementima nacionalne kulture.“

U srednjim školama u Vojvodini se prema našim saznanjima školuje oko 500 učenika Roma. Na Univerzitetu u Novom Sadu studira 85 studenata romske nacionalnosti, od toga njih 72 studira na teret budžeta. Sada pokušavamo da obezbedimo stipendije jendom broju učenika i studenata romske nacionalnosti u srednjim školama i na fakultetima.

3.1.1. Segregacija romske dece u Subotici

Skupština opštine Subotice na sednici održanoj 19. septembra 2002. godine, donela je „zaključak o pokretanju inicijative za formiranje posebnih odeljenja za decu Roma – raseljenih sa teritorije AP Kosovo i Metohija“. Dan pre toga, 18. septembra 2002. godine, Izvršni odbor Skupštine opštine Subotica utvrdio je predlog usvojenog zaključka. Usvajanjem zaključka samo je formalizovano faktičko stanje koje postoji od septembra 2001. godine, a to su odvojena odeljenja koja pohađaju romska deca na teritoriji opštine Subotica. Trenutno u tri škole u Subotici postoje izdvojena odeljenja za romsku decu.

Jelena Vitković, direktorka Osnovne škole „Matko Vuković“ iz Subotice, u kojoj su oformljena tri odvojena odeljenja za romsku decu, u izjavi¹²³ FHP-u je rekla:

U našu školu se školske 2001/2002. godine počeo upisivati veći broj Roma raseljenih sa Kosova. S obzirom da oni teritorijalno pripadaju našoj školi, mi smo zatražili od Pokrajnskog sekretarijata za obrazovanje i kulturu da nam odobri formiranje novog

¹²³ FHP dokumentacija, izjava Jelene Vitković, 16. oktobar 2002. godine

posebnog odeljenja za ove učenike. Mi smo tražili sredstva za formiranje posebnih romskih odeljenja zbog specifičnosti ovih đaka. Problem je što veliki broj ovih đaka ne govori ni jedan od nastavnih jezika i što se upisuju u prvi razred, a različite su životne dobi. Naime, bilo ih je upisanih i sa 13 godina starosti, a da ta deca prethodno nisu pohađala ni jedan razred. Iz tog razloga oformljeno je jedno odeljenje sa 22 učenika koji su pohađali prvi razred po redukovanom programu. Od tog broja njih 13 je položilo prvi razred, ali ovo odeljenje nije razdvajano, već i sada zajedno pohađaju kombinovano odeljenje gde se nastava izvodi za prvi i drugi razred. Ove godine oformili smo još dva posebna odeljenja prvog i drugog razreda. U drugi razred su upisani Romi koji su prethodne školske godine pohađali prvi razred zajedno sa ostalom decom ali zbog neznanja jezika izdvojeni su u posebna odeljenja.

Zahtev za formiranjem posebnih odeljenja usmeno je odobrio Pokrajnski sekretarijat za obrazovanje i kulturu mi čekamo i pismenu odluku i sredstva.

Direktor Osnovne škole „Đuro Salaj“, u koju su upisana 53 đaka Roma raseljena sa Kosova, u izjavi¹²⁴ FHP-u je rekao:

S obzirom da je povećan broj đaka, Nastavničko veće je donelo odluku da se od Pokrajnskog sekretarijata za obrazovanje i kulturu zahteva formiranje dva odeljenja prvog razreda. U ova odeljenja upisani su Romi koji ne govore ni mađarski ni srpski jezik a uzrasta su od 7 do 13 godina. Napominjem da je

¹²⁴ FHP dokumentacija, izjava Miće Uzelca, 16. oktobar 2002. godine

neophodno formiranje ovakvih odeljenja zbog posebnosti jezika i uzrasta đaka. Roditelji neromske dece su se žalili da ova deca ometaju nastavu te da njihova deca ne mogu da napreduju.

Direktor škole „Sečenji Ištvan“, treće škole u kojoj Romi raseljeni sa Kosova odvojeno pohađaju nastavu, u izjavi¹²⁵ FHP-u je rekao:

Školske 2002/2003. godine upisano je više prvaka nego prethodnih godina i to zato što je upisano više od 20 đaka Roma sa Kosova. Među ovim đacima ima i dece starije od 7 godina koji ne govore ni mađarski ni srpski jeik. Obzirom da to predstavlja problem za nastavnike i đake, ja sam na problem ukazao republičkim, pokrajnskim i opštinskim organima zaduženim za obrazovanje. Nisam primio nikakav odgovor, ali smo već sada izdvojili jedno odeljenje sa 19 đaka i od 21.10.2002. oni će pohađati nastavu u posebnom odeljenju sa redukovanim nastavnim planom i programom i to na srpskom jeziku. Roditelji neromske dece prete da će ispisati svoju decu zbog toga što ova deca ometaju nastavu pa njihova deca ne mogu da je prate.

Balaž Piri Ištvan, član Izvršnog odbora opštine Subotica, zadužen za prosvetu, u izjavi¹²⁶ FHP-u je rekao:

Krajem avgusta 2002. godine povećao se broj upisanih Roma u osnovne škole. Tu prvenstveno mislim na Rome raseljene sa Kosova. Obzirom da ova deca ne govore ni mađarski ni srpski jezik, a ima ih uzrasta i preko 11 godina, Skupština opštine

¹²⁵ FHP dokumentacija, izjava Mihajla Kočića, 16. oktobar 2002. godine

¹²⁶ FHP dokumentacija, izjava Balaž Piri Ištvana, 17. oktobar 2002. godine

Subotica je donela odluku da se mogu formirati posebna odeljenja za ovu decu. Inače pritisak roditelja neroma je bio velik, oni su zahtevali da opština reši ovaj problem. Nakon izdvajanja romske dece u posebna odeljenja, pobunili su se roditelji Romi koji tvrde da njihova deca ovako izolovana neće naučiti jezik sredine, što ja smatam tačnim ali mi nismo mogli naći drugo rešenje. Iako su se Romi sa Kosova doselili u Suboticu još 1999. godine, tek ove godine su počeli da se upisuju u škole, a razlog tome vidim što su neka socijalna davanja (dečiji dodatak) uslovljena redovnim školovanjem.

Zamenica pokrajinskog sekretara za obrazovanje i kulturu u Izvršnom veću Vojvodine Vesna Reljin, povodom zahteva za osnivanje odvojenih odeljenja za Rome, rekla je FHP-u:¹²⁷

Tri osnove škole iz Subotice su ove školske godine podnele zahtev za proširenje odeljenja zbog većeg upisa Roma u škole, ja sam sve te zahteve usmeno odobrila i prosledila sam ih Republičkom ministarstvu prosvete i sporta koji daju konačnu saglasnost s obzirom da je finansiranje još uvek u republičkoj nadležnosti. Prema mom saznanju, svi zahtevi su odobreni i od strane republičkog ministarstva.

Fond za humanitarno pravo i Evropski centar za prava Roma uputili su 11. oktobra 2002. godine javni apel u kome se izražava protest zbog formiranja posebnih odeljenja za romsku decu raseljenu sa Kosova i Metohije u Subotici. U apelu se ukazuje da bi uspostavljanje ovakvih odeljenja predstavljalo čin

¹²⁷ FHP dokumentacija, izjava Vesne Reljin, 17. oktobar 2002. godine

rasne diskriminacije (segregacije) kojim bi istovremeno bilo povređeno i više osnovnih ljudskih prava i predloženo je da se jezički problemi u ovim školama rešavaju kroz mešovita odeljenja u koja bi romska deca išla zajedno sa neromskom, s tim što bi za učenike koji ne govore nijedan od nastavnih jezika trebalo organizovati dopunsku nastavu. Takođe, u pismu je predloženo da se organizuje predškolska nastava i preuzimu druge mere kako bi se ostvario opšteprihvaćeni cilj multikulturalnog obrazovanja za svu decu u Srbiji.

Apel protiv osnivanja posebnih odeljenja za romsku decu Fond za humanitarno pravo i Evropski centar za prava Roma uputili su: predsedniku SRJ, Saveznom ministarstvu nacionalnih i etničkih zajednica, Ministarstvu prosvete i sporta Republike Srbije, Pokrajnskom sekretarijatu za obrazovanje, Skupštini opštine Subotica, kancelariji Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Beogradu, kancelariji Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za izbeglice u Beogradu, kancelariji Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju u Beogradu i kancelariji Saveta Evrope u Beogradu.

3.2. Diskriminacija u oblasti stanovanja

Romi žive u nelegalnim, komunalno i građevinski izdvojenim naseljima, bez osnovne infrastrukture i u lošim higijenskim uslovima. Nekoliko primera koje je zabeležio FHP, potvrđuju nebrigu državnih organa u postupcima iseljavanja. U takvim situacijama iseljeni Romi nalaze nove nelegalne lokacije sa kojih, po pravilu, ponovo bivaju iseljeni.

3.2.1. Iseljavanje romskih porodica iz kuće u Zimonjićevoj ulici

Četrnaest romskih porodica sa osmoro dece iseljeno je 14. juna 2001. godine uz asistenciju policije i privatnog obezbeđenja iz kuće u Zimonjićevoj ulici br. 30 u Košutnjaku, u Beogradu. Romima je ostavljen rok od pet minuta da pakupe svoje stvari i napuste kuću. Romske porodice su privremeno sklonište našle u obližnjem parku. Nenad Memišević, jedan od iseljenih Roma, svedočio je o načinu na koji je sprovedeno iseljenje:

Četvorica izvršilaca i dva policajca su 14. juna došli sa mašinama i dali nam rok od 5 minuta da pokupimo svoje stvari i da se selimo. Molili smo da nam daju vremena da mirno iznesemo svoje stvari, ali su oni počeli da nam izbacuju i lome sve. Sve kućne aparate su nam polomili. Majci jedne petomesečne bebe su pretili da će, ako bebu ne probudi i iznese je na livadu, da joj dete oduzmu i predaju ga Centru za socijalni rad. Moj brat ih je zamolio da odlože izvršenje, jer ima dete od 6 godina, koje je potpuno slepo na jedno oko, a oni su mu rekli „Što si pravio decu, kad ne možeš da im obezbediš normalan život“.

Svi smo prešli na livadu preko puta te kuće, na ćošku Zimonjićeve i Pustorečke ulice, kod Lola instituta. Tamo, na toj livadi smo napravili kolibe od kartona, tek da imamo neku zaštitu. Livada je puna šuta, jer su okolo vile koje su adaptirane i vlasnici su bacali šut na tu livadu. Celu noć moramo da ložimo vatru, jer na toj livadi ima ogromnih pacova, koji nam napadaju decu. Ovi pacovi beže od svetla. Moje mlađe dete je jedan pacov ujeo za usnu. Prvo sam mu stavio rakiju na ranu, a onda sam shvatio da moramo kod lekara. Poslednjih noći počeli su da

bacaju kamenje na nas iz kola u pokretu. Mi smo pored puta i noću samo prođu i bace ciglu. Decu noću držimo samo u jednoj prostoriji, koja je najbezbednija, a mi dežuramo.

Opštinski komunalni inspektori su najavili Romima da će ih početkom oktobra iseliti i iz parka. FHP je zatražio od gradskih i opštinskih vlasti objašnjenje za ovakvo postupanje i upozorio ih da država ili organi lokalne samouprave ne smeju da sprovede prisilno iseljenje bez obezbeđenja nužnog smeštaja, kao i da je međunarodnim dokumentima, koji obavezuju SRJ, posebno zabranjeno prisilno iseljenje lica koja pripadaju osetljivim društvenim grupama, kao što su Romi. Gradske vlasti do danas nisu odgovorile na pismo FHP-a. Predsednica Izvršnog odbora opštine Čukarica je 24. jula odgovorila da „prilikom donošenja rešenja o iseljenju i njegovog sprovođenja organ uprave ne utvrđuje nacionalnu i versku pripadnost lica koja su bespravno iseljena, već se jedino stara o zakonitosti svog rada. Na opštini Čukarica ne postoji mogućnost, a ni obaveza da se iseljenim i bespravno useljenim licima obezbeđuje drugi smeštaj“.

Fond za humanitarno pravo u novembru 2001. godine dobio je od holandske ambasade iznos od 7.500 evra, kako bi se ovim licima obezbedio smeštaj. Posle godinu dana neuspelih pokušaja da se preko opštinskih i gradskih vlasti obezbedi lokacija za objekat ili prikupe dodatna sredstva, novac je vraćen, jer iznos nije bio dovoljan za kupovinu objekta po tržišnoj ceni.

3.2.2. Iseljenje raseljenih lica

Nadležna inspekcija opštine Voždovac prinudno je iselila šest romskih porodica raseljenih sa Kosova koje žive na livadi kod Autokomande u improvizovanim skloništim od kartona, dasaka i najlona. Većina od ukupno 27 ljudi, od kojih osmoro dece od 1 do 10 godina, osmoro dece od 10 do 15 godina i jedna dvo-mesečna beba, nema nikakva lična dokumenta. Od kada su došli sa Kosova, opštinski službenici i policija su ih nekoliko puta terali sa raznih lokacija u Beogradu. Nekoliko dana pre nego što su iseljeni, jedno od raseljenih lica Azirović Ragib iz sela Moravska kod Prištine govori o svojoj sudbini od dolaska u Beograd:¹²⁸

Sa Kosova smo pobegli 1999. godina i od tada se premeštamo sa jedog na drugo mesto u Beogradu. Bili smo u Francuskoj ulici i tamo smo se najduže zadržali, onda u Ulici Dimitrija Tucovića pa u Cara Dušana i onda ovde kod autoputa, odakle su nas pre oko dva meseca oterali i porušili sve bagerima, a mi smo se pomerili za oko 100 metara iza žbunja i tu smo od najlona i dasaka napravili sklonište. Opet su jutros dolazili, i rekli su da se selimo u petak, ali ja nisam bio tu već mi je supruga rekla. Moja porodica ima pet članova, žena Indira Ademin (vanbračna zajednica), sinovi Kludijan (2 godine) i Stiven (godinu dana) i beba od dva meseca (ćerka Senada). Niko od nas nema nijedan dokument, ja sam se plašio da tražim dokumenta, jer nemam nijedan dokument da potvrdim ko sam, jer mi je sve ostalo na Kosovu.

¹²⁸ FHP dokumentacija, izjava Ragiba Azirovića, 10. april 2002. godine

Niko nas do sada nije posećivao, samo nam tako ljudi daju po nešto odeće, a neće da nas puste da živimo ovde i radimo sa ovim kartonima pošteno, a ne da idemo i da krademo. Mi smo spremni da se pomerimo još dalje od puta, ali su nam rekli da moramo da idemo odavde.

3.2.3. Iseljenje iz stana posle 27 godina

Porodica Saiti živi od 1975. godine u stanu u Dvoržakovoj ulici br. 42 u Beogradu, a rešenjem¹²⁹ Odeljenja za imovinskopravne i stambene poslove opštine Čukarica bilo je zakazano iseljenje ove porodice za 28. oktobar 2002. godine.

Pokojni Bajram Saiti bespravno se uselio u ovaj stan 1975. godine i kao socijalni slučaj izdržavao je devetočlanu porodicu od socijalne pomoći. Trenutno u pomenutom stanu živi petoro članova porodice Saiti, a jedino je zaposlen Saiti Samit (23), koji posle smrti oca, majke i rođenog brata od svoje plate izdržava celu porodicu. Sve vreme življenja u dotičnom stanu porodica Saiti je redovno plaćala dažbine za stan i svi članovi imaju prijavljeno prebivalište na adresi gde trenutno žive.

Udruženje Roma sa Čukarice „Romski život“ uputilo je pismo¹³⁰ Izvršnom odboru Skupštine opštine Čukarica u kome se traži

¹²⁹ Rešenje Odeljenja za imovinskopravne i stambene poslove opštine Čukarica od 3. oktobra 2002. godine

¹³⁰ Molba Izvršnom odboru Skupštine opštine Čukarica, 16. septembar 2002. godine

odlaganje iseljenja ove porodice dok se ne obezbedi neko trajnije rešenje, ali uprkos tom nadležna služba Skupštine opštine Čukarica donela je rešenje o iseljenju.

Fond za humanitarno pravo podneo je 28. oktobra 2002. godine Drugom opštinskom sudu u Beogradu tužbu protiv SRJ i opštine Čukarica radi utvrđivanja prava zakupa na stanu u kome porodica Saiti živi već 27 godina. Pored tužbe, Fond za humanitarno pravo uputio je zahtev predsedniku Vlade Srbije Zoranu Đinđiću i saveznom ministru za nacionalne i etničke zajednice Rasimu Ljajiću da učine sve što je u njihovoj moći kako bi šestočlana romska porodica uspela da ostvari svoje zakonsko pravo na stanovanje. Uprkos svemu, nadležna služba opštine Čukarica donela je novo rešenje o iseljenju porodice Saiti i šestočlana porodica je 28. februara 2003. godine izbačena na ulicu.

3.2.4. Iseljenje naselja „Stari aerodrom“

Naselje „Stari aerodrom“ nastalo je 1987. godine, pošto je Vojska Jugoslavije napustila to zemljište, tako da su se od 1987. do 1990. godine na tom prostoru naselile 32 romske porodice. Do naglog porasta stanovništva u naselju došlo je 1999. godine posle NATO bombardovanja, kada je veliki broj reseljenih Roma sa Kosova našao utočište u ovom naselju.

U septembru 2001. godine iz naselja je iseljeno 16 porodica na osnovu rešenja Odeljenja za građevinsko-komunalne poslove opštine Novi Beograd. Nova iseljenja koja bila najavljivana za 24. mart 2002. godine, sprečena su zajedničkom akcijom

domaćih i međunarodnih organizacija za zaštitu ljudskih prava. Problem ovog naselja ponovo se aktuelizovao avgusta 2002. godine kada je Romima naloženo od strane direktora preduzeća „IMT“ iz Beograda da se isele do 1. septembra 2002. godine. U tom momentu u naselju je živelo ukupno 205 porodica, od čega 138 porodica raseljenih sa Kosova. U međuvremenu naselje je ograđeno žicom, a delegacija Roma iz ovog naselja nije dobila odgovor od gradskih vlasti Beograda. U usmenom dogovoru sa rukovodstvom IMT-a, Romi su uspeli da odlože prinudno iseljenje na nekoliko dana, a pošto nije bilo odgovora od strane vlasti, odlučili su se na protest koji je započet 2. septembra 2002. godine. Romi su proveli u parku dva dana protestujući, ali rešenje njihovog problema nije pronađeno. Predsednik Gradske vlade Ljubomir Anđelković primio je predstavnike Roma i rekao da Skupština grada Beograda nema nikakve obaveze prema Romima i da za pomoć treba da se obrate Komesarijatu za izbeglice i raseljena lica i Ministarstvu za nacionalne i etničke zajednice. Nezadovoljni Romi prekinuli su protest 3. septembra zbog nedostatka hrane i hladnoće.

Za vreme protesta, ipak su postignuti usmeni dogovori da se iseljenje jednog dela, koje je bilo predviđeno za 1. septembar 2002. godine, odloži do 1. oktobra, a da se u međuvremenu obezbede alternativne lokacije. Sastanku na kome je postignut dogovor, prisustvovali su predstavnici romskog naselja, direktor IMT-a i Rasim Ljajić, ministar za nacionalne i etničke zajednice. Ovaj dogovor nije ispoštovan, već je iseljeno 37 porodica, tako što su se porodice zbog straha same povukle iz jednog dela naselja koje je bilo ograđeno žicom, i započeto je rušenje tog dela naselja. Posle svih dešavanja, broj stanovnika u naselju

smanjio se na 124 porodice, jer su stanovnici našli utočište na drugim lokacijama.

Nezadovoljni neresavanjem njihovog problema i pritiscima da se isele iz naselja, Romi su ponovo organizovali protest 15. oktobra 2002. godine ispred Palate federacije u Beogradu. Tog dana primio ih je Rasim Ljajić, savezni ministar nacionalnih i etničkih zajednica, a potom i Vojislav Koštunica, predsednik SRJ. Predsednik SRJ je obećao Romima da će se založiti da se iseljenje naselja „Stari aerodrom“ obustavi dok im se ne pronade alternativna lokacija za stanovanje.

Advokati FHP-a podneli su 21. oktobra 2002. godine tužbu Četvrtom opštinskom sudu u Beogradu protiv Savezne Republike Jugoslavije, Republike Srbije, grada Beograda, Opštine Novi Beograd i preduzeća IMT i Gaj, zbog povrede prava ličnosti žitelja romskog naselja Stari aerodrom u Tošinom bunaru. Tužbom se od suda tražilo da donese privremenu meru zabrane daljeg prinudnog iseljavanja Roma dok se ne obezbedi alternativni smeštaj. Sud je obavestio FHP 7. novembra 2002. godine da nije usvojio privremenu meru.

3.2.5. Usamljeni primer „pozitivne diskriminacije“ Roma

Dragoljub Petrović iz Beograda, penzioner D. P. „Čukarica“ i Rom po nacionalnosti, nakon dugotrajnog sudskog postupka, iseljen je iz stana u Ul. Prvog maja br. 9. u Železniku, u kojem je živeo od 1986. godine. U sudskom postupku je utvrđeno da stan u Ul. Prvog maja br. 9. pripada nekadašnjem preduzeću „Ivo Lola Ribar“ Korporacija A. D., a ne D. P. „Čukarica“ koja ga

je 1986. godine zaključkom dodelila Petroviću. Od kraja januara 2002. godine, kada je iseljen iz stana, Petrović, veoma težak srčani bolesnik, sa suprugom je stanovao u jednoj od soba samačkog hotela nekadašnjeg preduzeća „Ivo Lola Ribar“ Korporacija A. D., koji mu je do kraja maja ustupio radnik „Lola Korporacije“ vozač Jugović. Gospodin Jugović je stanovao u toj sobi samačkog hotela dok se nije uselio u stan gde je Petrović do tada živeo. FHP je napisao pismo direktoru „Lola sistema“ Lazaru Bajčetiću i direktoru Pravnog sektora Lola sistema Radojki Prvulović i zamolio da se Romu Dragoljubu Petroviću dodeli jedna od soba u samačkom hotelu na trajno korišćenje i sa mogućnošću otkupa. Krajem marta direktor „Lola sistema“ je zaista i dodelio sobu Petroviću na trajno korišćenje, iako Petrović nikada nije bio radnik „Lole“ i ovo je usamljeni primer humanitarnog gesta beogradskog preduzeća i njegovog direktora.

3.3. Diskriminacija prilikom zapošljavanja

Prema rezultatima jedne studije o socijalnoj integraciji Roma, od ukupne populacije radnosposobnih Roma u Srbiji, samo 20% je redovno zaposleno, a 5% radi u državnim preduzećima¹³¹. Jedan od najvažnijih uzroka nezaposlenosti Roma leži u postojanju jasne, otvorene i nesankcionisane diskriminacije prilikom zapošljavanja. Diskriminacija Roma je uočena kako kod privatnih poslodavaca (slučaj mesare „Toma“), tako i u institucijama koje se finansiraju iz budžeta države (slučaj Julijane Arandelović).

¹³¹ „Manjine u Srbiji“, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2000, str. 96

3.3.1. Slučaj lekarke iz Niša

Julijana Arandelović je diplomirala na Medicinskom fakultetu u Nišu 1992. godine. Od tada bezuspešno traži posao. Za proteklih devet godina položila je državni ispit i specijalizirala fizikalnu medicinu, kao volonter. Julijanina majka Seada je zatražila sredinom juna 1998. godine pomoć u Okružnom odboru SPS-a Niš. Po njihovoj preporuci, Julijana je otišla na razgovor u Dom zdravlja u Nišu. Direktor Vlasta Mitić više ju je ispitivao o poreklu, nego o stručnim kvalifikacijama. Izjavio je da će je primiti u radni odnos kada Dom zdravlja otvori ambulantu u romskom naselju „12. decembar“.

Goran Nikolić iz Okružnog odbora SPS-a se 2. avgusta 1998. godine ponovo javio Julijani i Seadi i posavetovao ih da odu na još jedan razgovor u Dom zdravlja. Ovaj put je sa njima bio i Julijanin suprug Nebojša. Sekretarica direktora im je rekla da će Julijana dobiti posao ako pristane da radi 3-4 dana nedeljno u lokalnim ambulantama u selima oko Niša. Tražila im je dopunsku dokumentaciju, koju su morale da donesu tog dana do podne. Kada su donele dokumentaciju, sekretarica je rekla da za Julijanu nema posla. Tada je Julijana odlučila da zatraži objašnjenje od direktora. Sačekala ga je pred vratima. Čim ih je ugledao, direktor je počeo da ih vređa i psuje. Julijanine kolege, koje su prisustvovalе događaju, nisu reagovalе.

3.3.2. Slučaj mesare „Toma“

Mesara „Toma“ u Beogradu objavila je početkom novembra 1999. godine novinski oglas tražeći dve čistačice. Živana

Miladinović je sa susedkom Stankom Marinković došla 15. novembra 1999. godine u mesaru, raspitujući se za posao. Vlasnik Toma Grbić im je rekao da Živana ne zadovoljava uslove, a Stanku može da primi na probni rad. Stanka Marinković opisuje razgovor sa vlasnikom mesare:

Ja sam pitala zašto želi da primi samo mene, kada su potrebne dve čistačice. On je rekao da je Živana „obojena“ a da ja mogu da prođem jer sam bela. Ja sam mu rekla da je Živana možda vrednija od mene, iako ima tamniju boju kože. Rekla sam da sam i ja Ciganka i da je žalosno to što radi, jer Cigani imaju ista prava kao svi. Vlasnik je rekao: „Nemojte da se ljutite, takva su pravila. Čistačica treba da spremi mesaru doručak, a mesar ne može da jede ono što spremi Ciganka“.¹³²

3.3.3. Slučaj Nataše Stević

Nataša Stević, (1983), Romkinja iz Kragujevca, završila je srednju trgovinsku školu i tražila je posao čitajući oglase. U oktobru 2001. godine javila se na jedan od takvih oglasa. U izjavi¹³³ FHP-u Nataša je rekla:

„Videla sam u oglasu da su pekari „Vega“ potrebne tri radnice za prodaju peciva. Dali su broj telefona ili je moglo da se dođe lično. Odlučila sam da odem lično, jer se pekara „Vega“, nalazi blizu moje kuće. Ušla sam u pekaru i rekla sam radnicama: „Izvinjavam se, došla sam po oglasu“. Jedna od radnica mi je

¹³² FHP dokumentacija, izjava Stanke Marinković, 7. novembar 1999. godine

¹³³ FHP dokumentacija, izjava Nataše Stević, 20. novembar 2001. godine

rekla da sačekam i otišla je po nekoga. Izašla je žena oko 30 godina , čula sam da je zovu Violeta. Pitala me je: „Je l' nije bilo nikoga kome je potreban posao“? Odgovorila sam da je meni potreban posao. Odmerila me je pogledom od glave do pete i taj potcenjivački pogled nikada neću zaboraviti i rekla je: „Tebi treba posao“. Odgovorila sam: „Da, jer oglas još uvek važi“. Violeta je odgovorila : „Ne trebaju nam radnice“.

Nekoliko dana posle toga, Nataša Stević je videla svoju drugaricu, koja nije Romkinja, kako radi na oglašenom radnom mestu u toj pekari.

3.4. Diskriminacija u ostvarivanju prava na socijalnu zaštitu

Romi su često diskriminirani kada pokušaju da ostvare pravo na socijalnu zaštitu, a pogotovo kada je u pitanju poseban vid ove zaštite - materijalno obezbeđenje porodice (MOP). Diskriminacija se ogleda u odbijanju zahteva za socijalnu pomoć jer socijalni radnici bez jasnog kriterijuma utvrđuju previsoke iznose kao „propuštenu zaradu“ licima koja su podnela zahteve za socijalnu pomoć i po tom osnovu im uskraćuju prava. Po Zakonu o socijalnoj zaštiti i materijalnom obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana,¹³⁴ socijalni radnici utvrđuju „propuštenu zaradu“ radno sposobnim, a nezaposlenim licima, tako što se u

¹³⁴ „Sl. glasnik RS“, br. 36/91, 33/93, 67/93, 53/93, 46/94, 48/94, 52/96
Član 62: Nalaz i mišljenje centra za socijalni rad o činjenicama o kojima se ne vodi službena evidencija i kojim se utvrđuje mogućnost propuštene zarade, služi kao dokazno sredstvo za ostvarivanje prava iz ovog zakona.

ukupne prihode uračunavaju svi prihodi porodice pa i prihodi od neregistrovane delatnosti odnosno propuštene zarade.

3.4.1. Diskriminacija raseljenih lica

Šestočlana romska porodica Sahiti, koja je posle NATO bombardovanja 1999. godine utočište našla u Zrenjaninu, ostala je bez prava na socijalnu zaštitu, jer su, po mišljenju Centra za socijalni rad u Zrenjaninu, članovi porodice ostvarili više prihoda nego što je predviđeno za dodelu socijalne pomoći. U obrazloženju rešenja Centra za socijalni rad, kojim se odbacuje zahtev porodice Sahiti za socijalnu pomoć, između ostalog se navodi da: „U periodu od oktobra do decembra 2001. godine Sahiti Šaha je prodavala torbe na pijaci i po tom osnovu zaradila prosečno 1.250,00 dinara mesečno. Njen suprug Sahiti Baškim je u istom periodu propustio da se radno angažuje i zaradi prosečno 2.500,00 dinara mesečno. Da je radio u poljoprivredi 10 dana u toku meseca zaradio bi 2.500,00 dinara, pošto je dnevnicu iznosila 250 dinara dnevno. Ukupna zarada i propuštena zarada za period oktobar - decembar 2001. godine iznosi prosečno 3.750 dinara mesečno.“¹³⁵

Kako je osnovica za ostvarivanje prava na materijalno obezbeđenje za petočlano i višečlano domaćinstvo u navedenom periodu bila 3.614,72 dinara, porodici Sahiti nije priznato pravo na materijalno obezbeđenje. Sahiti Šaha, kao podnosilac zahteva, uložila je žalbu na rešenje Centra za socijalni rad, ali je

¹³⁵ Rešenje Centra za socijalni rad Zrenjanin, br. 553-384/2002 od 9. aprila 2002. godine

Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo i socijalnu politiku u Novom Sadu potvrdio rešenje prvostepenog organa, tako da porodica Sahiti nije mogla da ostvari pravo na socijalnu zaštitu.

3.4.2. Slučaj Sadrije Kurtića

Sadrija Kurtić, Rom iz Leskovca, primao je socijalnu pomoć do 5. maja 2001. godine, ali mu je rešenjem¹³⁶ Centra za socijalni rad Leskovac prestalo pravo na materijalno obezbeđenje. U obrazloženju rešenja se navodi da Sadrija Kurtić poseduje vozilo kombi registracije LE 398-85 i da se bavi preprodajom robe i da po izjavi u proseku zaradi po 50.000 dnevno. Na ovo rešenje Kurtić Sadrija uložio je žalbu Ministarstvu za rad, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije kao drugostepenom organu. Rešavajući po žalbi, Ministarstvo je odbilo žalbu kao neosnovanu, prihvatajući za dokaz nalaz prvostepenog organa¹³⁷ (Centar za socijalni rad Leskovac). Centar za socijalni rad je nalazom i mišljenjem od 1. marta 2002. godine o činjenicama o kojima se ne vodi službena evidencija, utvrdio da žalilac živi u četvoročlanoj porodici i da su on, njegova supruga i sin kao radno sposobna lica u prvom kvartalu 2001. godine ostvarili mesečnu zaradu od 3.000,00 dinara, baveći se preprodajom kesa za zamrzivače; u toku 20 dana mesečno svako je zaradio iznos od po 50,00 dinara dnevno. Budući da je nivo socijalne sigurnosti u prvom kvartalu 2001. godine za četvoročlanu porodicu u opštini Leskovac iznosio 2.099, 50 dinara, a porodi-

¹³⁶ Rešenje Centra za socijalni rad Leskovac, br. 5457 sa upisnim brojem 1702

¹³⁷ Rešenje Ministarstva za socijalna pitanja Republike Srbije, br. 553-02-582/2002-06 od 31. 5. 2002. godine

ca Kurtić je po nalazima centra ostvarila mesečnu zaradu od 3.000,00 dinara, ovoj porodici je uskraćeno pravo na materijalno obezbeđenje.

3.5. Diskriminacija na javnim mestima

Romima je zabranjen pristup na mnoga mesta namenjena javnoj upotrebi (noćni klubovi, diskoteke, restorani, sportski centri). Ukoliko je vlasnik objekta privatno lice, veća je verovatnoća da će u objektu biti ustanovljena praksa zabrane ulaska za Rome. U objektima koji su u javnom vlasništvu (bioskopi, pozorišta, neki restorani, većina sportskih ili rekreacionih centara) slučajevi diskriminacije ovog tipa su retki.

Diskriminaciju pristupa javnim mestima je veoma teško dokazati u sudskom postupku. Pred sudom vlasnici javnih objekata pribegavaju izgovorima kao što su da je tog dana bila organizovana privatna zabava, da je lokal poluzatvorenog tipa i da se ulazi sa propusnicama, ili da posetioci Romi nisu poštovali pravila oblačenja koja važe u lokalnu. Zbog toga, žrtve diskriminacije pribegavaju tehnicima „testiranja“ koja je veoma korisna kada je potrebno prikupiti dokaze o direktnoj ili indirektnoj diskriminaciji na osnovu boje kože, nacionalnog porekla, pola, verispovesti i sl.¹³⁸ Testiranje se koristi u istraživačke svrhe ili u cilju pokretanja postupaka za naknadu štete.

¹³⁸ Direktiva EU o rasnoj jednakosti (*EU Racial Equality Directive*) u članu 2 daje definiciju direktne diskriminacije (*direct discrimination/facial discrimination*) i indirektno diskriminacije (*indirect discrimination/disparate treatment*). Direktna diskriminacija postoji kada se sa nekim licem postupaju,

FHP je u toku 2000. godine organizovao testiranje dozvoljenosti pristupa Roma javnim objektima u Beogradu i nekim gradovima u Srbiji. Lica koja su vršila testiranje su volonteri romske i neromske pripadnosti iz FHP-a i romskih organizacija: *Udruženje Oaza* i *Demokratsko udruženje Roma*. Prikupljeni su očigledni dokazi o postojanju diskriminacije prilikom pristupa Roma javnim objektima. Postojanje diskriminacije je nedvosmisleno utvrđeno u četiri privatna noćna kluba u Beogradu: „Trezor“, „Mondo“, „Lagum“ i „Bombo“. Postojanje diskriminatorne prakse je takođe utvrđeno u Sportskom centru „Krsmanovača“ u Šapcu.

FHP je podneo krivične prijave protiv N. N. lica zaposlenih u noćnom klubu „Trezor“ i Sportskom centru „Krsmanovača“ u Šapcu zbog povrede ravnopravnosti građana.¹³⁹

postupalo se ili postoji verovatnoća da će se postupati na nepovoljniji način u poređenju sa drugom osobom u istoj situaciji, a uzrok razlikovanja je rasno ili etničko poreklo. Indirektna diskriminacija postoji kada neka naizgled neutralna odredba, kriterijum ili postupanje mogu da dovedu osobu određenog rasnog ili etničkog porekla u nepovoljniji položaj u poređenju sa drugim licima, osim ako su odredba, kriterijum ili postupanje objektivno opravdani jer imaju legitiman cilj a sredstva za postizanje tog cilja su odgovarajuća i neophodna. Više o testiranju vidi u Fitsum Aley: *Testing to prove racial discrimination: Methodology and application in Hungary*, Roma Rights, Newsletter of the European Roma Rights Center, No. 3, 2000. strana 69.

¹³⁹ KZRS, član 60: „Ko na osnovu razlike u nacionalnosti, rasi, veroispovesti, političkom ili drugom ubeđenju, etničkoj pripadnosti, polu, jeziku, obrazovanju ili društvenom položaju uskrati ili ograniči prava građana utvrđena ustavom, zakonom ili drugim propisom ili opštim aktom, ili ratifikovanim međunarodnim ugovorom, ili ko na osnovu ove razlike daje građanima povlastice ili pogodnosti, kazniće se zatvorom od tri meseca do pet godina.“

Opštinski javni tužilac u Šapcu je nakon prijema krivične prijave predložio istražnom sudiji da preduzme određene istražne radnje, kako bi se ustanovio identitet počinitelaca.¹⁴⁰ Međutim, Opštinsko javno tužilaštvo u Šapcu 11. decembra 2001. odbacilo je krivičnu prijavu. Po odbacivanuu krivične prijave, advokati FHP-a su podneli Zahtev za sprovođenje istrage, tako da je istražni postupak u toku.

Na krivičnu prijavu koju je FHP podneo 21. jula 2000. godine povodom zabrane pristupa Romima u diskoteku „Trezor“ u Beogradu, Treće javno tužilaštvo nije regovalo ni posle četiri urgencije za postupanje koje je FHP uputio tužilaštvu. Zbog nepružanja zaštite žrtvama diskriminacije, krajem januara 2002. godine, Fond za humanitarno pravo je podneo predstavku Saveznom ustavnom sudu kao poslednjoj instanci pre upućivanja predstavke Komitetu UN za ukidanje rasne diskriminacije¹⁴¹ zbog zabrane pristupa Romima u diskoteku „Trezor“ u Beogradu, ali do danas Ustavni sud se nije oglosio.

¹⁴⁰ ZKP, član 239: (1) Kada je učinilac krivičnog dela nepoznat, državni tužilac može zatražiti da organ unutrašnjih poslova preduzme pojedine istražne radnje ako bi, s obzirom na okolnosti slučaja, bilo celishodno da se i pre pokretanja istrage preduzmu takve radnje. Ako javni tužilac smatra da pojedine istražne radnje treba da preduzme istražni sudija, ili ako treba izvršiti obdukciju ili ekshumaciju leša, predložiće istražnom sudiji da preduzme te radnje. Ako se istražni sudija ne složi sa ovim predlogom, zatražiće da o tome odluči veće (član 24 stav 6). (2) Zapisnici o preduzetim istražnim radnjama dostavljaju se državnom tužiocu.”

¹⁴¹ Komitet za ukidanje rasne diskriminacije (u daljem tekstu: Komitet) ustanovljen je na osnovu člana 8 Konvencije Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije. Komitet ima nadležnost da razmatra državne izveštaje o zakonskim i drugim merama koje se odnose na

FHP je 2. aprila 2003. godine zajedno sa Evropskim centrom za prava Roma (ERRC) podneo predstavku Komitetu za ukidanje rasne diskriminacije. Od Komiteta UN za ukidanje rasne diskriminacije očekuje se donošenje odluke da su Srbija i Crna Gora prekršile Međunarodnu konvenciju o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD). U predstavci se traži da državni organi u Srbiji sprovedu istragu povodom ovog incidenta i da se dosudi naknada štete žrtvama diskriminacije. Od vlasti se očekuje da preduzmu efikasne mere za sprečavanje diskriminacije u pristupu javnim mestima.

Advokati FHP-a su u ime oštećenih podneli građanske tužbe protiv vlasnika klubova „Mondo“, „Trezor“, „Lagum“, „Bombo“ u Beogradu i vlasnika Sportskog centra „Krsmanovača“ u Šapcu, za naknadu nematerijalne štete zbog povrede prava ličnosti. Tužbama se zahteva sudska zabrana buduće diskriminacije, javno izvinjenje od strane tuženih i objavljivanje presude u celosti o trošku tuženih u dnevnom listu „Danas“.

realizaciju odredaba Konvencije. Na osnovu člana 14 Konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije Komitet je nadležan da prima i razmatra predstavke pojedinaca ili grupa lica koja se žale na povredu bilo kog prava garantovanog u Konvenciji. Uslov za obraćanje Komitetu je da je država ugovornica prethodno dala izjavu u smislu člana 14 o prihvatanju nadležnosti Komiteta da razmatra predstavke žrtava diskriminacije i da su isprljena sva domaća pravna sredstva. U skladu sa članom 14 Vlada SRJ je sredinom 2001. godine dala posebnu izjavu o prihvatanju nadležnosti Komiteta i kao poslednju instancu odredila Savezni ustavni sud da razmatra predstavke građana koji se žale na povredu odredaba Konvencije pre upućivanja predstavki Komitetu.

Postupak za naknadu štete je pokrenut u samo jednom slučaju, protiv vlasnika Sportskog centra „Krsmanovača“. Povodom ove tužbe, Opštinski sud u Šapcu doneo je 20. 2. 2002. godine prvostepenu presudu kojom se obavezuje Preduzeće „Jugenttt (transport, trgovina, turizam) – Sportsko rekreativni centar „Krsmanovača“ Šabac, da o svom trošku objavi javno izvinjenje u dnevnom listu „Politika“, tužiocima romske nacionalnosti Merihani Rustemov, Jordanu Vasiću i Zoranu Vasiću, zbog povrede prava ličnosti, jer su tužioci isključivo zbog svoje nacionalne pripadnosti bili sprečeni da uđu na bazen Sportsko rekreativnog centra „Krsmanovača“ od strane zaposlenih u centru. Istom presudom Sportsko rekreativni centar „Krsmanovača“ iz Šapca obavezuje se da prestane sa povredom prava ličnosti u vidu diskriminacije prilikom pristupa pomenutom bazenu, čime je u potpunosti usvojen tužbeni zahtev Fonda za humanitarno pravo. Ovom presudom po prvi put se u domaćoj sudskoj praksi nedvosmisleno utvrđuje da rasna diskriminacija predstavlja jasnu povredu prava ličnosti i od strane suda testiranje se prihvata kao validan metod za utvrđivanje povrede ove vrste prava ličnosti. Presudom je potvrđeno da diskriminacija u pristupu mestima namenjenim javnoj upotrebi generalno, pa tako i bazenima kao jednom od takvih mesta, sa stanovišta opštedruštvenih interesa, jeste podjednako neprihvatljiva bilo da je reč o objektima u državnoj ili društvenoj, bilo onih u privatnoj svojini. Tužena strana uložila je žalbu na ovu presudu i postupak po žalbi je u toku.

3.6. Diskriminacija od strane stanodavaca

Vlasnici stanova gotovo bez izuzetka odbijaju da iznajme stan ne samo romskim porodicama, već i nevladinim organizacijama i drugim institucijama koje se bave zaštitom prava Roma.

3.6.1. Slučaj Dečjeg romskog centra

Milica Simić, direktorka „Dečjeg romskog centra“ je krajem 2000. godine bezuspešno pokušavala da iznajmi poslovni prostor za svoju organizaciju. „Dečji romski centar“ je nevladina organizacija koja se bavi edukacijom romske dece od 7 do 15 godina. Centar organizuje dopunske časove iz svih predmeta za sve razrede osnovne škole. Od 84 polaznika prošle godine, niko nije ponavljao niti išao na popravni ispit. Takođe, Centar organizuje programe prevencije alkoholizma i narkomanije, a postoji i volonterski program sa decom koja prose na beogradskim ulicama. Ona u Centru jedu i kupaju se.

Preko četrdeset stanodavaca je odbilo da izda stan za smeštaj Centra, odmah pošto bi saznalo da se radi o organizaciji koja se bavi romskom decom i čija je direktorka Romkinja.

Milica Simić opisuje neke od susreta sa stanodavcima:

Angažovala sam više agencija, koje posreduju u pronalaženju stanova. Ni jedna agencija me nije odbila zbog nacionalnosti. Agencije po pravilu žele da završe posao i uzmu proviziju za pronalaženje stana, ali stanodavci odbijaju da stanove iznajme Romima.

Prilikom razgledanja stana u Ul. kneza Miloša, rekla sam vlasniku čime se bavi moja organizacija. Naizgled nije mu smetalo, ali uveče, kada je trebalo da potpišemo ugovor, vlasnica agencije me je pozvala i rekla da je vlasnik stana odustao jer se boji da će mu romska deca pokrasti stvari iz stana.

Vlasnik stana u Ul. majke Jevrosime br. 3. u prvom razgovoru nije imao ništa protiv da iznajmi stan romskoj organizaciji. Nekoliko dana kasnije iz agencije su me pozvali i rekli da je vlasnik stana povisio rentu sa 800 na 1000 DEM i rekao da će razmisliti da li i za 1000 DEM želi da ima posla sa Ciganima.

Nakon ovakvih iskustava, naložila sam agencijama da objasne stanodavcima o kakvoj organizaciji se radi, da ne bih gubila vreme sa onima koji neće da iznajme stan Romima. Agencije su navodno sledile moje uputstvo, ali su se i posle toga stanodavci ponašali isto. U tek renoviranom stanu u Ul. Milutina Bojića vlasnik stana me je skoro izbacio na ulicu uz reči: „Bolje da izađete. Nemamo mi o čemu da razgovaramo. Zar sam ja renovirao stan da bi se uselili Cigani“. Agent nije ni pokušao da me odbrani. Ostao je u stanu, verovatno da bi se nasamo izvinio vlasniku.¹⁴²

¹⁴² FHP dokumentacija, izjava Milice Simić, 25. januar 2001. godine

3.7. Domaći standardi

a) Ustavne odredbe

Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama propisuje jednakost svih pred zakonom i jednaku zakonsku zaštitu bez diskriminacije. Garantuje se jednakost građana bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, boju, pol, jezik, veru, političko ili drugo ubedenje, obrazovanje, psihički ili fizički invaliditet, imovno stanje ili drugo lično svojstvo.¹⁴³ Ustav RS je nepotpuniji.¹⁴⁴ Ne sadrži odredbu o jednakosti svih pred zakonom i ne govori o obavezama svih lica, a ne samo državnih i drugih organa, da poštuju slobode i prava drugih. U oba ustava načelo nediskriminacije važi samo za državljane Srbije i Crne Gore. Povelja o ljudskim i manjinskim pravima dozvoljava uvođenje posebnih mera koje su neophodne za ostvarenje ravnopravnosti (mere „afirmativne akcije“).¹⁴⁵

¹⁴³ Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 3.

¹⁴⁴ Ustav RS, član 13: „Građani su jednaki u pravima i dužnostima i imaju jednaku zaštitu pred državnim i drugim organima bez obzira na rasu, pol, rođenje, jezik, nacionalnu pripadnost, veroispovest, političko ili drugo uverenje, obrazovanje, socijalno poreklo, imovno stanje ili koje lično svojstvo.“

¹⁴⁵ Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama, član 3: „(4) Dozvoljeno je privremeno uvođenje posebnih mera koje su neophodne za ostvarenje ravnopravnosti, potrebne zaštite i napretka za lica ili grupe lica koja se nalaze u nejednakom položaju, da bi im se omogućilo puno uživanje ljudskih i manjinskih prava pod jednakim uslovima. (5) Posebne mere iz stava 4 ovog člana mogu se primenjivati samo dok se ne ostvare ciljevi zbog kojih su preduzete.“

b) Krivičnopravni propisi

Krivičnopravna zaštita jednakosti građana, bez obzira na nacionalnost, rasu, veroispovest, političko ili drugo ubeđenje, pol, jezik, obrazovanje ili društveni položaj obezbeđena je u Krivičnom zakonu RS, sankcionisanjem povrede ravnopravnosti građana, koje se nalazi u grupi krivičnih dela protiv sloboda i prava čoveka i građanina.¹⁴⁶ Izvršenje ovog krivičnog dela ima dva oblika. Prvi oblik postoji ako se nekim građanima nedozvoljeno uskraćuju ili ograničavaju prava koja im inače pripadaju. Drugi oblik dela postoji ako im se daju povlastice i pogodnosti na koje nemaju pravo. Delo se može učiniti samo prema građanima, dakle državljanima Srbije i Crne Gore. Za ovo krivično delo određena je kazna zatvora od tri meseca do pet godina.

Krivično delo rasne i druge diskriminacije nalazi se grupi krivičnih dela protiv čovečnosti i međunarodnog prava u KZSRJ. Na taj način KZSRJ štiti osnovna ljudska prava i slobode priznate od strane međunarodne zajednice od nedozvoljene diskriminacije.¹⁴⁷ KZSRJ zabranjuje sve akte diskriminacije u odnosu na

¹⁴⁶ KZRS, član 60, vidi gore 77.

¹⁴⁷ KZSRJ, član 154: „(1) Ko na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti ili etničkom poreklu krši osnovna ljudska prava i slobode priznate od strane međunarodne zajednice, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. (2) Kaznom iz stava 1 ovog člana kazniće se ko vrši proganjanja organizacija ili pojedinaca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi. (3) Ko širi ideje o superiornosti jedne rase nad drugom, ili propagira rasnu mržnju, ili podstiče na rasnu diskriminaciju, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.”

prava „priznata od strane međunarodne zajednice“, koji nisu obuhvaćeni drugim krivičnim delima. Izraz „pravo priznato od strane međunarodne zajednice“ mora se tumačiti široko, kao korpus svih međunarodno garantovanih ljudskih prava, a ne samo onih prava koja su garantovana u međunarodnim ugovorima koje je bivša SRJ ratifikovala. Postoje tri oblika ovog krivičnog dela: a) kršenje osnovnih ljudskih prava i sloboda, priznatih od strane međunarodne zajednice, na osnovu razlike u rasi, boji kože, nacionalnosti ili etničkom poreklu; b) proganjanje organizacija ili pojedinca zbog njihovog zalaganja za ravnopravnost ljudi; c) širenje ideje o superiornosti jedne rase nad drugom, propagiranje rasne mržnje, ili podsticanje na rasnu diskriminaciju. Krivično delo se može izvršiti prema svima, dakle, ne samo prema državljanima Srbije i Crne Gore. Za učinioca prva dva oblika ovog krivičnog dela predviđena je kazna zatvora od 6 meseci do pet godina, a za širenje ideje o superiornosti jedne rase nad drugom, propagiranje rasne mržnje, ili podsticanje na rasnu diskriminaciju predviđena je kazna zatvora od tri meseca do tri godine.

c) Naknada štete

Kada državni organi ili fizička lica nedozvoljeno razlikuju ljude na osnovu urođenih ili stečenih osobina, diskriminiranim licima se povređuje ljudsko dostojanstvo. Licu kojem je naneta šteta povredom ljudskog dostojanstva pripada pravo na naknadu štete.¹⁴⁸ Vrhovni sud Srbije (VSS) je nedavno, izjašnjavajući se o osnovanosti tužbenog zahteva za naknadu nematerijalne štete

¹⁴⁸ ZOO, član 200, vidi gore 18.

zbog doživljenog poniženja, naveo diskriminaciju kao jedan od načina povrede ljudskog dostojanstva. Odlukom Rev. 1321/97 od 2. aprila 1997. godine VSS je zauzeo stav da su „ljudsko dostojanstvo i privatni život čoveka nepovredivi po ustavu i predstavljaju akt diskriminacije i osnov za naknadu nematerijalne štete za povredu ugleda i časti“.

U slučaju povrede prava ličnosti, sud može u građanskom postupku narediti na trošak lica koje je učinilo štetu objavljivanje presude, odnosno ispravke, ili mu naložiti da povuče izjavu kojom je povreda učinjena, ili da učini neke druge radnje kojima se može ostvariti svrha koja se postiže naknadom. Zahtev za ovu vrstu nenovčanog zadovoljenja ne isključuje zahtev za novčanu naknadu nematerijalne štete (kumuliranje satisfakcija), ali samo u slučaju ako je povreda prava ličnosti prouzrokovala fizičke ili duševne bolove ili strah.¹⁴⁹

Prema Zakonu o obligacionim odnosima, povrede prava ličnosti, a diskriminacija predstavlja poseban vid povrede prava ličnosti, uvek se vezuju za kontekst naknade štete. To konkretno znači da žrtva diskriminacije mora da dokaže ne samo da je došlo do povrede prava ličnosti (kao što su na primer povrede časti i ugleda odnosno ljudskog dostojanstva i drugih prava ličnosti koja su zaštićena ustavom i međunarodnim ugovorima) nego da je s tim u vezi pretrpela i strah, fizički ili duševni bol. To se nedvosmisleno odnosi na novčanu naknadu nematerijalne

¹⁴⁹ Slobodan Perović, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Savremena administracija, 1995, str. 466.

štete.¹⁵⁰ Kada je reč o odluci suda ili drugog nadležnog organa da se naredi prestanak radnje koja predstavlja povredu prava ličnosti¹⁵¹ ili na primer da se naredi objavljivanje presude ili ispravke,¹⁵² u teoriji ima mišljenja da se odredbe ZOO mogu primeniti i kada se dokaže postojanje povrede prava ličnosti, bez potrebe da se dokazuje postojanja fizičkog ili duševnog bola ili straha. Međutim, sudska praksa je na potpuno suprotnom stanovištu.

Kada je reč o odgovornosti za prouzrokovanu štetu prema ZOO¹⁵³ teret dokazivanja štete je na onome ko štetu počini i njegova odgovornost se zasniva na pretpostavljenoj krivici. Ova odredba nema primenu kod indirektno diskriminacije, jer do nje može doći i bez krivice ili vinosti, dakle u odsustvu kako umi-

150 ZOO, član 200 stav 1: (1) Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjenja životne aktivnosti, narušenošti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica kao i za strah sud će, ako nađe da okolnosti slučaja, a naročito jačina bolova i straha i njihovo trajanje to opravdava, dosuditi pravičnu novčanu naknadu, nezavisno od naknade materijalne štete kao i u njenom odsustvu.

151 ZOO, član 157:

(1) Svako ima pravo zahtevati od suda ili drugog nadležnog organa da naredi prestanak radnje kojom se povređuje integritet ljudske ličnosti, ličnog i porodičnog života i drugih prava njegove ličnosti.

(2) Sud, odnosno drugi nadležni organ može narediti prestanak radnje pod pretnjom plaćanja izvesne novčane svote, određene ukupno ili po jedinici vremena, u korist povređenog.

152 ZOO, član 199: „U slučaju povreda prava ličnosti sud može narediti, na trošak štetnika, objavljivanje presude, odnosno ispravke, ili narediti da štetnik povuče izjavu kojom je povreda učinjena, ili što drugo čime se može ostvariti svrha koja se postiže naknadom.“

153 ZOO, član 154

šljaja tako i nehata. Kod indirektna diskriminacije nije bitan psihički odnos lica koje vrši diskriminaciju prema radnji, već je bitan efekat, odnosno da je u konkretnom slučaju nastupila diskriminacija, dakle bez obzira na krivicu učinioca povrede. U sudskoj praksi se pokazalo da pravila dokazivanja u parnicama, pokrenutim zbog diskriminacije, nisu pogodna za tužioca. Naime, tužilac često mora da dokaže da je pretrpeo diskriminaciju, za razliku od međunarodnih standarda po kojima je oštećenom licu dovoljno da učini verovatnim da je pretrpeo diskriminaciju i tada se teret dokazivanja prebacuje na tuženog, što znači da je na tuženom da dokaže da nije izvršio radnju diskriminacije.

3.8. Međunarodni standardi

Međunarodne konvencije definišu diskriminaciju kao „svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva“ koje se zasniva na nekom nedozvoljenom razlogu i „ima za cilj ili posledicu ugrožavanje ili onemogućavanje ljudskih prava i osnovnih sloboda“.¹⁵⁴ Osobine ljudskih bića, koje mogu

¹⁵⁴ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, član 1.
Usvojena i otvorena za potpisivanje i ratifikovanje ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2106A (XX) od 21. decembra 1965. godine. Stupila na snagu 4. januara 1969. u skladu sa članom 19 „Službeni list SFRJ“ (Međunarodni ugovori) br. 6/1967.
Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije prema ženama, član 1.

poslužiti kao osnov za razlikovanje, mogu biti urođene (boja kože, pol, rođenje, državljanstvo, nacionalno ili socijalno poreklo) ili stečene (politička uverenja, imovno stanje, versko opredeljenje). Međunarodno pravo zabranjuje razlikovanje po oba osnova. Neki osnovi se ipak otvoreno izuzimaju, odnosno dopuštaju.¹⁵⁵ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije izričito utvrđuje da se razlikovanje između državljana i nedržavljana ne smatra rasnom diskriminacijom, a ostali međunarodni ugovori samom formulacijom „svako“ ili „svi građani“ označavaju koja prava se ne moraju garantovati stranim državljanima ili apatridima.¹⁵⁶

Član 5 Međunarodne konvencije o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije predviđa obavezu država potpisnica da eliminišu sve oblike rasne diskriminacije u pogledu uživanja građanskih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Član 5. glasi:

U vezi sa osnovnim obavezama iz člana 2 ove Konvencije, države potpisnice se obavezuju da zabrane i iskorene rasnu diskriminaciju u svim njenim oblicima i da obezbede pravo svakom, bez obzira na razlike u rasi, boji i nacionalnom i etničkom poreklu, na jednakost pred zakonom, naročito u pogledu sledećih prava:

Pravo na jednako postupanje pred sudovima i drugim organima koji odlučuju o zaštiti prava;

¹⁵⁵ Dimitrijević Vojin, Paunović Milan, *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava, 1997, str. 187.

¹⁵⁶ Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije, član 1 stav 2.

Pravo na sigurnost i zaštitu pojedinca od strane države od nasilja i telesne povrede, bez obzira da li je počinitelj državni službenik ili pojedinac, grupa ili institucija;

Politička prava, posebno pravo učestvovanja u izborima, da bira i bude biran na osnovu univerzalnog i jednakog prava glasa, da uzme učešća u Vladi kao i u vođenju državnih poslova na bilo kom nivou, kao i da ima jednak pristup javnim službama,

Druga građanska prava, kao što su:

Pravo na slobodu kretanja i nastanjivanja unutar granica države;

Pravo da napusti državu, uključujući i spostvenu i da se u nju vrati;

Pravo na državljanstvo;

Pravo na brak i na izbor supružnika;

Pravo na sopstvenu imovinu samostalno i kao suvlasništvo;

Pravo nasleđivanja;

Pravo na slobodu misli, savesti i veroispovesti;

Pravo na slobodu mišljenja i izražavanja;

Pravo na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.

Ekonomska, socijalna i kulturna prava, kao što su:

Pravo na rad, na slobodan izbor zanimanja, prikladne i pogodne uslove rada, zaštitu od nezaposlenosti, jednaku platu za jednak rad, pravičnu i odgovarajuću zaradu;

Pravo na osnivanje i udruživanje u sindikate;

Pravo na stanovanje;

Pravo na zdravstvenu zaštitu, medicinsku negu, socijalnu zaštitu i socijalne usluge;

Pravo na obrazovanje i stručno osposobljavanje;

Pravo na jednako učestvovanje u kulturnim aktivnostima.

(f) Pravo pristupa na svako mesto i upotrebu svake usluge sa javnom namenom, kao što su prevoz, hoteli, restorani, kafei, pozorišta i parkovi.

Međunarodna organizacija rada (International Labour Organization) u Konvenciji br. 111. u članu 2 obavezuje države potpisnice da sprovode takvu politiku kojom će promovisati, metodima koji odgovaraju nacionalnim uslovima i praksi, ravnopravnost u oblasti zapošljavanja i izbora zanimanja u cilju eliminisanja diskriminacije u ovim oblastima.¹⁵⁷

U čl. 3 Konvencije UNESCO protiv diskriminacije u obrazovanju, države potpisnice se obavezuju da tamo gde je potrebno zakonima zabrane ovu vrstu diskriminacije.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima uvodi princip zabrane diskriminacije s tim što se domašaj člana 26 Pakta odnosi na opštu zabranu diskriminacije, dakle i na prava

¹⁵⁷ Međunarodna konvencija u oblasti diskriminacije i izbora zanimanja, koje je usvojila Konferencija MOR-a 1958. Videti i Preporuke MOR-a u oblasti diskriminacije i izbora zanimanja iz 1958.

koja nisu zagarantovana Paktom. Međunarodni pakt o ekonomskim socijalnim i kulturnim pravima ustanovljava obavezu da sva prava zajemčena u ovom Paktu budu dostupna svima bez diskriminacije.¹⁵⁸

Za razliku od do tada postojećih definicija diskriminacije koje su se odnosile samo na specifične osnove diskriminacije, Komitet za ljudska prava UN, na trideset i sedmom zasjedanju dao je opštu definiciju diskriminacije. Diskriminacija se definiše kao: *bilo kakvo odvajanje, isključivanje, ograničavanje ili naklonost bazirana na osnovama kao što su rasa, boja kože, pol, jezik, vera, politički ili neki drugi stav, nacionalno ili drugo poreklo, status stečen vlasništvom, rođenjem ili neki drugi status, a koji za cilj ili posledicu ima/imaju poništavanje ili nanošenje štete priznavanju, uživanju ili ostvarivanju svih prava i sloboda na ravnopravnim osnovama od strane svih ljudi.*¹⁵⁹

¹⁵⁸ Član 2 stav 2 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Usvojen i otvoren za potpisivanje i ratifikovanje ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 2200A (XXI) od 16. decembra 1966. godine. Stupio na snagu 3. januara 1976. u skladu sa članom 27.

Službeni list SFRJ, (Međunarodni ugovori) br. 7/1971.

¹⁵⁹ Komitet za ljudska prava, Trideset i sedmo zasjedanje (1989), Opšti komentar br. 18 Ne-diskriminacija

4. Nalazi

Donošenjem zakona i prihvatanjem međunarodnih konvencija i ugovora u 2001. i 2002. godini u Srbiji su stvoreni povoljniji uslovi za zaštitu i unapređenje prava Roma.

Saveznim Zakonom o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina¹⁶⁰ koji je donela skupština SRJ, Romima je priznat status nacionalne manjine i predviđeno je donošenje mera i pravnih akata u cilju popravljavanja položaja lica koja pripadaju romskoj nacionalnoj manjini.¹⁶¹ Pristupanjem Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina Saveta Evrope u maju 2001. godine, započet je proces usklađivanja manjinskih prava i njihove zaštite sa međunarodnim standardima. U 2001. godini SRJ je prihvatila nadležnost dva važna ugovorna tela Ujedinjenih nacija da razmatraju predstavke pojedinaca u slučaju kršenja prava koja su predviđena Konvencijama UN-a. Prihvaćena je nadležnost Komiteta Ujedinjenih nacija za ljudska prava donošenjem Zakona o potvrđivanju Fakultativnog protokola uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, čime je omogućeno obraćanje jugoslovenskih državljana tom Komitetu zbog povreda odredbi Pakta¹⁶². Izjavom Savezne vlade od 7. juna 2001. godine prihvaćena je nadležnost Komiteta Ujedinjenih nacija o

¹⁶⁰ Zakon je objavljen u „Službenom listu SRJ“ br. 11/02, od 27. februara 2002. godine

¹⁶¹ Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, član 4 stav 2

¹⁶² Službeni list SRJ, br. 4/01, Međunarodni ugovori

eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije u skladu sa članom 14 Konvencije o eliminaciji rasne diskriminacije. Tom izjavom u pravni sistem uvedeno je značajno pravno sredstvo koje omogućava žrtvama diskriminacije da se obrate Komitetu. Kao poslednju instancu kojoj se građani mogu obratiti pre nego što podnesu predstavku Komitetu protiv rasne diskriminacije, bivša Savezna vlada je odredila Savezni ustavni sud. Međutim, pokazalo se da Savezni ustavni sud, *de iure* nije državni organ koji može da postupa po predstavkama, jer Zakon o Saveznom ustavnom sudu nije predvideo nadležnost suda da postupa u ovim predmetima. Samom izjavom Savezne vlade nije bilo moguće zasnovati nadležnost Saveznog ustavnog suda. Ustavnom poveljom Srbije i Crne Gore predviđeno je da Sud Srbije i Crne Gore razmatra žalbe građana, ukoliko im je neka institucija državne zajednice ugrozila prava i slobode. Međutim, nije izričito navedeno da je sud poslednja instanca pre obraćanja međunarodnim telima.¹⁶³

Kao nedostatak u zakonodavstvu pokazalo se nepostojanje Zakona protiv diskriminacije, jer žrtve u postojećim zakonskim rešenjima nemaju adekvatnu zaštitu.

Romi su žrtve diskriminacije u svim oblastima društvenog života, društveno su marginalizovani, žive u krajnje nepovoljnim uslovima, rade najmanje plaćene poslove, njihova deca zbog nepoznavanja jezika, neprilagođenih programa i rasizma u školama ne stižu ni elementarno formalno obrazovanje. Zbog neobrazo-

¹⁶³ Ustavna povelja, član 19.

vanosti i loših životnih uslova, ni naredne generacije Roma neće imati mogućnosti za efikasnu socijalnu promociju i integraciju.

Najuočljiviji problem je porast otvorenog nasilja prema Romima. Posebno zabrinjavaju česti slučajevi zlostavljanja Roma od strane službenih lica, pripadnika organa unutrašnjih poslova. Zlostavljanje vrlo često prelazi u torturu. Policija, uglavnom zbog izraženih rasnih predrasuda i uverenja da se pitanje njihove odgovornosti neće postaviti, zlostavlja pripadnike romske nacionalnosti, iznuđuje im iskaze, protivpravno ih lišava slobode i nezakonito ih zadržava u pritvoru. U brojnim slučajevima koje je istražio FHP nisu postojali osnovi sumnje da su lica romske nacionalnosti počinila bilo kakvo krivično delo (slučaj Saše Mustafića). Policija je u takvim slučajevima drastično prekorlačivala svoja ovlašćenja samo zbog rasne pripadnosti žrtve. U brojnim slučajevima žrtve su odbijale da pokrenu krivični postupak protiv počinitelaca iz straha od osвете (slučajevi Đorđa Točija, Ratka Mitrovića i Irvana Useinovića). U slučajevima kada je FHP u ime žrtava podnosio krivične prijave, javno tužilaštvo je ostajalo pasivno i nije obavestavalo podnosioca da li je utvrdilo identitet počinitelaca, ili je eventualno odbacilo krivičnu prijavu. Na ovaj način su podnosioci prijave onemogućeni da preuzmu gonjenje u svojstvu supsidijarnih tužilaca.

U slučajevima kada je FHP u ime oštećenih uspeo da pokrene krivične postupke preuzimanjem krivičnog gonjenja, ovi postupci su trajali godinama. Prvostepeni sudovi su odgovorni zbog dužine trajanja krivičnih postupaka za utvrđivanje odgovornosti počinitelaca. Pretresi u prvostepenim postupcima se odugovlače zbog desetine odloženih suđenja, uglavnom zbog odsustva

uredno pozvanog optuženog (slučajevi Branka Kostića, Ljubomira Jovanovića).

Povećao se i broj napada organizovanih grupa sa rasističkim pobudama („skinhedsi“, navijači) na Rome u Beogradu i brojnim gradovima širom Srbije. Pokret „skinhedsa“ čija je ideologija usmerena na mržnju prema Romima, širi se u svim većim gradovima u Srbiji. Policija, pozvana da interveniše u slučajevima nasilja sa rasnom pozadinom, često se prema Romima ponaša kao prema izvršiocima krivičnog dela, a ne kao prema žrtvama (slučaj Nebojše Ajdarevića).

Incidenti u kojima su žrtve Romi, a počinioci privatna lica, ponavljaju se u istim delovima grada i sa istim počiniocima. U istraženim slučajevima motivi nasilja uvek su bili pripadnost romskoj nacionalnoj manjini. Organi unutrašnjih poslova ostaju pasivni, uz obrazloženje da su Romi sami izazvali napadače (slučaj Roma u Ulici Vilovskog i Požeškoj ulici).

Nasilje u školama prema deci iz romske etničke zajednice poprima zabrinjavajuće razmere. Prema podacima FHP-a, fizičko nasilje i verbalna agresija prema romskoj deci je jedan od osnovnih uzroka napuštanja škole na početku školovanja (slučaj Safeta i Zaima Beriše).

Prosvetne vlasti ignorišu potrebu Roma da budu na odgovarajući način integrisani u obrazovni sistem. Ne postoji obaveza organizovanja pripremnih odeljenja u osnovnim školama za romsku decu u kojima bi se ona socijalno i psihološki adaptirala na školske uslove i naučila jezik na kome će se organizovati na-

stava. Za romsku decu sa Kosova, koja ne poznaju srpski jezik, ne organizuje se nastava na albanskom, niti im se omogućava da nauče srpski jezik. U samo nekoliko škola u Srbiji i Vojvodini postoji fakultativna nastava romskog jezika i nacionalne kulture po dva časa nedeljno. Ministarstvo prosvete RS i direktori škola sprovode sistematsku segregaciju i diskriminaciju romske dece upućujući ih, nakon testiranja njihovih sposobnosti na neodgovarajući način, u „specijalne škole“ za decu sa problemima u mentalnom razvoju. Osnivanje izdvojenih odeljenja za romsku decu pri redovnim školama predstavlja čin rasne segregacije (slučajevi u subotičkim školama). Komitet za eliminisanje rasne diskriminacije doneo je 2000. godine Opštu preporuku¹⁶⁴ u kojoj se između ostalog države ugovornice Konvencije o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije pozivaju da sprečavaju i izbegavaju segregaciju romskih učenika i promovišu interkulturalnu edukaciju.

Diskriminacija Roma prilikom zapošljavanja, ulaska na javna mesta ili traženja stana je pravilo. Iako jugoslovenski sistem načelno zabranjuje diskriminaciju, sudovi ne zakazuju ročišta po tužbama u kojima su detaljno opisani i dokumentovani slučajevi direktne i indirekne diskriminacije (slučajevi diskriminacije prilikom ulaska u beogradske noćne klubove „Trezor“, „Mondo“, „Bombo“ i „Lagum“).

¹⁶⁴ Komitet za eliminisanje rasne diskriminacije (2000), Pedeset sedmo zasedanje, Opšta preporuka XXVII o diskriminaciji protiv Roma (Mere na polju obrazovanja, odeljak 3.)

Država probleme Roma rešava stihijski, nesistematski, od slučaja do slučaja. Čini se da državni organi još uvek ne uviđaju potrebu organizovanog pristupa trajnom rešavanju problema rasne diskriminacije u svim bitnim oblastima života – zapošljavanju, obrazovanju, upotrebi jezika, pristupu javnim mestima.

U Srbiji i Crnoj Gori (SCG) ne postoji jedan celovit i sveobuhvatan zakon protiv rasne diskriminacije kojim bi, između ostalog, bili predviđeni i odgovarajući, dakle ovoj povredi primereni, načini obeštećenja žrtava diskriminacije. Osim toga, u procesnim zakonima (Zakon o parničnom postupku) nije predviđen ni poseban postupak za zaštitu prava žrtava diskriminacije. U dosadašnjoj praksi postupanja parničnih sudova po tužbama zbog diskriminacije, FHP je uočio da se primena opštih pravila parničnog postupka pokazala neodgovarajućom, posebno u pogledu tereta dokazivanja. U parničnom postupku za naknadu nematerijalne štete, koji se vodi na osnovu sada važećeg ZPP-a, sudovi najčešće vrlo usko tumače pravila dokaznog postupka, što otežava procesni položaj tužioca. Sudovi, naime, smatraju da je na tužiocu da u celosti dokaže da je pretrpeo diskriminaciju. Ovo nije uvek jednostavno, a ponekad čak ni moguće, naročito kada je u pitanju indirektna diskriminacija. Savremeni, i od strane Evropskog suda pravde prihvaćen, procesnopravni koncept naknadnog prebacivanja tereta dokazivanja na tuženog, a pod uslovom da je sam tužilac prethodno makar učinio verovatnim da je zaista i bio izložen diskriminaciji, naš ZPP kao ni sudska praksa nažalost ne poznaju.

Ugledne međunarodne organizacije za zaštitu ljudskih prava u 2002. godini u svojim izveštajima¹⁶⁵ izrazile su zabrinutost zbog kršenja ljudskih prava Roma u Srbiji i pozvale su državne organe da preduzmu mere efikasne zaštite i mere za unapređenje prava pripadnika romske nacionalne manjine. Evropski centar za prava Roma uputio je pismo između ostalih i Peteru Šideru (Peter Schieder), predsedniku Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, povodom razmatranja zahteva prethodne SRJ za prijem u Savet Evrope. U tom pismu se ukazuje na praksu diskriminacije Roma u Srbiji: fizičko maltretiranje od strane policije, prinudna iseljavanja, diskriminaciju u obrazovanju, zapošljavanju, pristupu javnim mestima, pružanju zdravstvene pomoći i dr.¹⁶⁶

165 Human Rights Watch analiza: Sporna pitanja ljudskih prava u Saveznoj Republici Jugoslaviji, 11. jul 2002. godine i Amnesty International „Amnesty International’s concerns in the Federal Republic of Yugoslavia and the proposed accession of the FRY to the Council of Europe“, 20 September 2002

166 European Roma Rights Center Press Release to European Council, September 23, 2002

5. Preporuke

U okviru usaglašavanja domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima zaštite prava nacionalnih manjina, nadležni organi bi trebalo da preduzmu sledeće:

a) da pored Evropske konvencije o ljudskim pravima, ratifikuju i pripadajući Protokol 12 uz tu konvenciju. Odredbe Protokola 12 proširuju obim zaštite načela jednakosti i nediskriminacije iz člana 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima. Od svih zemalja koje su članice Saveta Evrope, ili su kandidati za prijem u članstvo, očekuje se potpisivanje i ratifikacija Protokola 12;

b) da usvoje sveobuhvatni Zakon protiv rasne diskriminacije koji bi pored materijalnih odredaba sadržao i odgovarajuća procesna rešenja i kojim bi se zabranila direktna i indirektna rasna diskriminacija, rasno uzmemiravanje, kao i navođenje i posticanje na diskriminaciju i nasilje. Zakon bi trebalo da bude u celini usaglašen sa Direktivom EU o rasnoj ravnopravnosti.¹⁶⁷ Ova direktiva sadrži osnovne principe rasne ravnopravnosti koje sve države članice EU moraju da unesu u svoje zakonodavstvo do 2003. godine. Evropska komisija je ovu direktivu svrstala u grupu standarda EU („*acquis*“) koju zemlje kandidati za prijem u pridruženo članstvo moraju usvojiti još pre prijema u EU. Direktiva zabranjuje diskriminaciju od strane svih fizičkih ili pravnih lica koja deluju u javnom ili privatnom svojstvu i pri-

¹⁶⁷ Race Equality Directive (Direktiva o rasnoj ravnopravnosti), 2000/43/EC, jun 2000.

menjuje se na sledeće oblasti: pristup zapošljavanju, uslovi pri radu i napredovanje na poslu, sindikalno organizovanje, obrazovanje, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita, kao i dostupnost pristupa raznim vrstama robe i uslugama. Direktiva ostavlja otvorenom mogućnost da države članice usvoje „posebne mere da spreče ili kompenzuju diskriminaciju povezanu sa rasnim ili etničkim poreklom“.

c) da izmene Zakon o parničnom postupku, kako bi žrtvama diskriminacije bila omogućena adekvatna pravna zaštita, u skladu sa praksom Evropskog suda pravde i Direktivom EU o rasnoj ravnopravnosti. Zaštita žrtava diskriminatorских postupaka bi se obezbedila dodavanjem novog, hitnog postupka u postojeći zakon. U ovom, posebnom postupku bi važila posebna pravila dokazivanja, kako bi se omogućilo žrtvi diskriminacije da brzo i efikasno dokaže postojanje povrede prava i ostvari pravičnu naknadu. Tuženi bi bio obavezan da dokaže da nije bilo kršenja pravila ravnopravnog tretmana u svim slučajevima kada tužilac, žrtva diskriminacije, samo učini verovatnim činjenice iz kojih se može pretpostaviti da je došlo do diskriminacije.

d) da izmene materijalno krivično zakonodavstvo, kako bi se unelo novo krivično delo pod nazivom „mučenje“, koje bi u pogledu radnje izvršenja bilo istovetno članu 1 Konvencije protiv mučenja i drugih svirepih, nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka. U Periodičnom izveštaju o ostvarivanju obaveza iz Konvencije, koji se odnosi na stanje u SRJ¹⁶⁸, Komitet protiv tor-

¹⁶⁸ Videti fusnotu br. 72

ture je konstatovao da je „zabrinut nepostojanjem krivičnog dela torture u KZSRJ, a u skladu sa članom 1 Konvencije. Uključivanje definicije torture, onako kako ona glasi u članu 1 Konvencije (...) zahteva dobro osmišljen zakonodavni postupak u domenu materijalnog krivičnog zakonodavstva. Član 4 Konvencije zahteva da svaka država potpisnica osigura da svi akti torture budu inkriminirani njenim krivičnim zakonodavstvom. Doslovno unošenje definicije torture u KZSRJ omogućilo bi da se krivično delo „iznuđivanje iskaza (priznanja)“ sagleda u novom svetlu i da primena ove odredbe bude mnogo preciznija, jasnija i delotvornija.“

e) da prilikom usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa odgovarajućim međunarodnim standardima posebnu pažnju posvete Konvenciji Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije (koju je Srbija i Crna Gora već ratifikovala) kao i smernicama iz Modela zakona Ujedinjenih nacija protiv rasne diskriminacije. (Pomenuti međunarodni dokumenti nalaze se u prilogu ovog izveštaja);

f) da poštuju međunarodne instrumente koje je Srbija i Crna Gora (SCG) ratifikovala, i to utoliko pre što oni, u skladu sa članom 10 Ustavne povelje Srbije i Crne Gore, imaju primat nad unutrašnjim pravnim poretkom.

Potrebno je da Skupština Republike Srbije, Vlada Republike Srbije i ministarstva nadležna za poslove lokalne samouprave, za prosvetu i obrazovanje, nacionalne manjine, kao i lokalne skupštine, preduzmu sledeće aktivnosti:

a) da u saradnji sa organima lokalne samouprave, školama i nevladinim organizacijama organizuju zajedničke projekte čiji je cilj suzbijanje rasne, nacionalne i verske netrpeljivosti. Jedan od osnovnih zadataka ovih projekata trebalo bi da bude rad i edukacija nastavnog osoblja i dece putem organizovanja radionica ljudskih prava u školama, izdavanjem prigodnih publikacija i saradnjom sa medijima u cilju suzbijanja rasne, etničke i verske netolerancije i ksenofobije;

b) da organizuju obaveznu pripremnu nastavu učenja srpskog jezika za decu romske nacionalnosti. U okviru ove nastave neutralizovali bi se negativni efekti nepoznavanja jezika na kojem se izvodi nastava i romska deca bi od prvog razreda mogla da budu ravnopravno uključena u obrazovni proces. Istovremeno treba omogućiti učenje romskog jezika kao nastavnog predmeta u školama u skladu sa preporukama Saveta Evrope, kao i Haškim preporukama OEBS-a.¹⁶⁹ Neophodno je obavezno organizovanje dopunske nastave za romsku decu u osnovnim školama. Na taj način bila bi ubrzana njihova adaptacija u procesu obrazovanja;

c) da u skladu sa Direktivom EU o rasnoj ravnopravnosti uvedu podsticajne mere za Rome prilikom upisa na fakultete i prilikom

¹⁶⁹ Preporuka Saveta Evrope o obrazovanju romske dece, usvojena od strane Ministarskog komiteta SE 3. februara 2000. godine, Haške preporuke o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje, koje je na predlog Visokog komesara za nacionalne manjine OEBS-a donela međunarodna ekspertska nevladina organizacija Fondacija za međuetničke odnose 1995. godine.

zapošljavanja. Za Rome bi trebalo da važe posebni, blaži kriterijumi za upis na fakultete odnosno za zapošljavanje kod onih poslodavaca koji se finansiraju iz saveznog, republičkog ili opštinskih budžeta (obrazovne ustanove, zdravstvene ustanove, organi uprave, policija, pravosuđe i organi na lokalnom nivou), uz obavezno državno stipendiranje redovnih studenata. Ovim merama bi se olakšalo stvaranje visokoobrazovnog stručnog kadra kod Roma.

d) da uvedu kurseve, odnosno specijalizovanu obuku za pripadnike policije i pravosuđa (sudovi i tužilaštva) o međunarodnim standardima i unutrašnjim propisima koji se odnose na zaštitu prava manjina i zabranu diskriminacije. Potrebno je uvođenje efikasnih mehanizama unutrašnje kontrole za disciplinsko kažnjavanje pripadnika policije, kao i državnih službenika, koji primenjuju diskriminatorne mere i postupke;

e) da u skladu sa obavezama koje proističu iz Međunarodnog pakta o ekonomskim i socijalnim i kulturnim pravima donesu propise i preduzmu mere koji će omogućiti primenu člana 11 (pravo na adekvatno stanovanje) pomenutog Pakta i uzdržavaju se od prakse iseljavanja romskih naselja. Ukoliko se želi generalno unapređenje položaja Roma, prioritet treba da bude poboljšanje stambenih uslova za Rome.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Videti: Memorandum Sekretarijata Saveta Evrope (2002) koji se odnosi na probleme Roma u oblasti stanovanja - „Memorandum prepared by the Secretariat on problems facing Roma/Gypsies in the field of housing (2002)“

Izmenama Zakona o visokom obrazovanju bi trebalo predvideti osnivanje posebnog Instituta za romski jezik, koji bi pratio kvalitet nastave na romskom jeziku, obavljao naučno – istraživački rad na ovom jeziku, obrazovao stručnjake sposobne da predaju na oba jezika i vodio evidenciju o broju nastavnika koji su dovoljno stručni da predaju na romskom jeziku;

f) da što pre pristupe izradi nacionalnog kodeksa policijske etike, imajući u vidu da je Generalna skupština UN 1979. godine usvojila sličan kodeks. Reč je o kodeksu pod nazivom „Kodeks ponašanja lica odgovornih za primenu zakona“. Njime su ustanovljeni osnovni standardi policijske etike koji bi u našem nacionalnom kodeksu morali imati ključnu ulogu. Njime se ustanovljuju obaveze zakonitog postupanja, poštovanja ljudskog dostojanstva i osnovnih prava i sloboda građana, ali i obaveze ograničene upotrebe sile, zabrane mučenja, obaveštavanja pretpostavljenih o kršenju kodeksa, itd.

II FHP Izveštaj: Zloupotreba i nasilje nad kosovskim Romima

24. mart – 1. septembar 1999.

Od ukidanja autonomije Kosovu 1989. godine i odbijanja Albanaca da učestvuju u izborima u Srbiji i SR Jugoslaviji, Romi na Kosovu postaju predmet zloupotrebe od strane vladajuće partije u Srbiji. Raspodelom humanitarne pomoći u vreme izborne kampanje, SPS je uspevala da pridobije najsiromašnije Rome, dok su ostali, pod pritiskom i strahom od kažnjavanja, takođe redovno glasali za vladajuću stranku u Srbiji. Učešće Roma u izborima u Srbiji i njihova podrška vladajućoj partiji SPS značajno su uticali na kosovske Albance da u Romima vide saradnike srpske vlasti koja sprovodi represiju nad pripadnicima albanske etničke zajednice.

Drastičnija zloupotreba Roma na Kosovu događa se u vreme NATO vojne intervencije. Srpske policijske snage i lokalne vlasti primoravale su romske civile da sahranjaju tela stradalih albanskih civila i pripadnika OVK, kopaju rovove za potrebe vojske i policije, kao i da vrše krivična dela pljačke i uništavanja albanske imovine. Prinuda na rad se vršila i nad maloletnim licima. U raspodeli hrane Romi su bili diskriminirani. Hranu u vidu humanitarne pomoći dobijali su Srbi, a Romi povremeno i selektivno. Romi pravoslavne vere imali su veću šansu da dobiju hranu nego Romi muslimanske vere.

Posle potpisivanja mirovnog sporazuma Kosovo napuštaju pripadnici srpske policije, Vojske Jugoslavije, njihove familije, srpski rezervisti i paravojne formacije iz Srbije, a sa njima i srpski i romski civili koji su učestvovali u nedelima nad Albancima. Ostaju Romi, pored Srba i pripadnika drugih nealbanskih etničkih zajednica, koji smatraju da nemaju razloga da strahuju od povratka albanskih izbeglica jer nisu učestvovali u zločinima protiv Albanaca. Međutim, ti Romi, kao i Srbi, postaju žrtve osвете i nasilja OVK, naoružanih kosovskih Albanaca i kriminalaca iz Albanije. Napad na Rome se organizuje pod izgovorom da su svi Romi saradivali sa srpskom policijom i lokalnim srpskim vlastima u sprovođenju represije i proterivanju Albanaca sa Kosova, i da za njih nema mesta na Kosovu. Prema Romima se primenjuje ista matrica nasilja koju su srpske vlasti i policija primenjivale prema Albancima: fizičko maltretiranje, zatvaranje, otmice, ubistva, seksualno zlostavljanje, pljačke i uništavanje imovine, prinudni rad i proterivanje sa Kosova.

Kao i srpska policija i lokalne srpske vlasti, OVK koristi Rome za obavljanje različitih poslova, od sahranjivanja tela ubijenih srpskih civila, do vršenja krivičnih dela, pljačke i uništavanja srpske imovine.

KFOR nije uspeo da obezbedi uslove za opstanak Roma na Kosovu. Na Kosovu danas nema više od nekoliko hiljada Roma, smeštenih u enklavama pod zaštitom KFOR-a. Najviše raseljenih Roma je u Srbiji. Nekoliko stotina njih je u julu mesecu prinudno vraćeno na Kosovo. Više desetina hiljada Roma, raseljenih lica u Crnoj Gori, pokušalo je u mesecu avgustu da čamcima pređe u Italiju. Više desetina Roma, među njima i dece, utopilo

se na putu prema ovoj zemlji. Nijedna evropska zemlja nije prihvatila raseljene Rome sa Kosova.

Tokom raseljavanja Romi su, u većoj meri nego Srbi, bili izloženi maltretiranju od strane organa Republike Srbije. Od uskraćivanja humanitarne pomoći do prinudnog vraćanja na Kosovo. U Crnoj Gori su Romi prihvaćeni bez diskriminacije.

Ovaj izveštaj je sačinjen na osnovu svedočenja 78 Roma, koji su izbegli u Srbiju ili Crnu Goru posle dolaska KFOR-a. Sa raseljenim Romima, u devet gradova u Srbiji i tri u Crnoj Gori, u periodu od 4. do 31. avgusta 1999. godine, razgovarali su istraživači Fonda za humanitarno pravo i predstavnici Demokratskog udruženja Roma iz Beograda. Istraživačima FHP-a značajnu pomoć je pružila i romska organizacija *Odbor za zaštitu romskih prava u SR Jugoslaviji*, sa sedištem u Kragujevcu.

1. Položaj Roma na Kosovu u vreme NATO vojne intervencije

U periodu od 24. marta do 12. juna lokalne srpske vlasti, policija, vojne i paravojne formacije prisiljavaju Rome da obavljaju za njih različite vrste poslova. Prinuda na rad se vrši i nad maloletnim licima. Romi su bili prinuđeni da sahranjaju tela ubijenih albanskih civila i pripadnika OVK ili da kopaju rovove za vojsku. Jedan vid prinude se odnosio i na vršenje krivičnih dela pljačke i uništavanja imovine iseljenih kosovskih Albanaca. Za prinudni rad su dobijali male nadoknade, najčešće hranu ili odeću.

Značajan broj Roma je pristupao izvršenju ovih radnji protiv svoje volje, iz straha od kažnjavanja i donekle zato što su bili podstaknuti obećanim nagradama koje bi omogućile njima i članovima njihovih porodica da prežive. Najzad, izvestan broj Roma je bio aktivno uključen u jedinice srpskih policijskih i vojnih snaga, te su svojevolumeno učestvovali u tim delima.

Pored sistematskog pljačkanja i uništavanja imovine kosovskih Albanaca, zabeleženo je i nekoliko slučajeva pljački albanske imovine koje su izvodile klasične bande višenacionalnog sastava.

1.1. Korišćenje Roma za prinudni rad

Prinuda na rad je sprovedena na više načina. Prvo, Romi su odvođeni sa svojih radnih mesta, najčešće iz komunalnih službi, uz saglasnost pretpostavljenih. Drugo, odvođeni su iz svojih domova. Jedan broj Roma je bio mobilisan u Civilnu zaštitu u okviru koje su obavljali istu vrstu poslova. Prinudni rad se odnosio na pravno dozvoljene radnje i na vršenje krivičnih dela.

1.1.1. Prinuda na pljačku i uništavanje imovine

Ovaj vid zloupotrebe Roma zabeležen je u svim većim mestima na Kosovu, u Prištini, Gnjilanu, Prizrenu, Peći, Đakovici, Obiliću, Lipljanu, Kosovu Polju, Podujevu, Mitrovici i Klini. U najvećem broju slučajeva Romi su primoravani da prenose i pretovaraju ukradene predmete, dok su nešto ređe sami ili uz pratnju pripadnika vojske ili policije nasilno ulazili u kuće ili prodavnice u vlasništvu kosovskih Albanaca i pljačkali. Sakupljali su i stoku po dvorištima i poljima kosovskih Albanaca, koja je potom odvožena u Srbiju.

Romi svedoče da je pljačka albanske imovine počela odmah nakon što je većina kosovskih Albanaca napustila Kosovo, bilo da su proterani ili da su izbegli iz straha.

O tome Rom iz Prištine, čiji su mlađi rođaci odvođeni iz kuća da pomažu policiji, kaže:

Policija je sakupljala Rome i vodila ih da utovaraju stvari za njih. Nameštaj, tehniku i sve ostalo su tovarili u šlepere. Kao nadoknada, Romima je davana ukradena hrana i odeća.

Rom B. Z. iz Peći svedoči da je bio primoran da pljačka za lokalne policijske funkcionere:

Načelnik stanice milicije Bata Bulatović i inspektor, koga su svi zvali Medo, naredili su mom bratu i meni da iz napuštenih šiptarskih kuća iznesemo sve vredne stvari i prebacimo ih kamionom u njihove kuće.

Romi ne kriju da su, prilikom pljačke za policiju, iz albanskih kuća uzimali sitne stvari za sebe. O tome S. I. iz Obilića, otac dvojice mladića koji su oslobođeni služenja vojske zbog ozbiljnih zdravstvenih problema, kaže:

Prvi put je došao neki policajac i rekao im da pođu sa njim. Sinovi su rekli da neće, na šta je ovaj rekao da štitimo Šiptare. Rekao sam im da nas ne teraju, da mi ne štitimo Šiptare, neka nas puste jer živimo bedno. Rekao sam da mi treba da ostanemo, i kada se Šiptari vrate sve će nas pobiti, a oni, policajci, će otići da se šetaju po Srbiji. Sinovi su ipak morali da pođu da ne bi bili uhapšeni. Išli su noću i sakupljali stvari i stoku po albanskim kućama. Uzeli su neke stvari i za nas, hranu i odeću. Ostalo je uzimala policija.

Romi zaposleni u javnim firmama išli su u pljačku po naredbi rukovodilaca. R. R., ranije zaposlen u firmi Klanica u Kosovu Polju, svedoči da su zaposleni Romi u toj firmi bili prinuđeni da pljačkaju albanske magacine:

Terali su nas da ulazimo u albanske magacine. Mi nismo hteli jer smo se plašili posledica. Iznosili smo belu tehniku, nameštaj, prozore, vrata, građevinski materijal, farbe, sanitarije. Čak smo natovarili i jedan šleper sa lekovima iz albanskog magacina u naselju Velanija. Sve te stvari su odnošene u svinjarsku farmu Gornje Dobrevo u Kosovu Polju. Šef Gemaljević i glavni maga-

cioner Doberović su nas fotografisali kada smo uzimali stvari iz šiptarskih magacina.

1.1.2. Prinuda na sahranjivanje Albanaca

Po svedočenju Roma izbeglih sa Kosova, na celoj teritoriji Kosova je najviše posla bilo na sahranjivanju stradalih Albanaca. Romi su primoravani da zakopavaju tela ljudi nad kojima je u najvećem broju slučajeva bila izvršena masovna egzekucija. Nekada su dovođeni odmah pošto je streljanje izvršeno, a nekad posle više dana kada su tela bila već u poodmakloj fazi raspadanja. Radili su bez zaštitnih maski i adekvatne opreme.

Službenica u organima Republike Srbije na Kosovu svedoči da su Romi zakopavali tela pripadnika OVK, streljanih posle zarobljavanja:

Moji rođaci H. A., H. D. i L. M. su sahranjivali ubijene Albance pripadnike OVK. Sahranjivali su ih u selima. Pripadnici vojske i policije bi ih streljali kada bi ih našli. To se dešavalo u okolini Prištine. Kada su jednom prilikom otišli da ih sahranjuju, jedan od pogođenih je ostao živ. Rekao im je da ćute, i oni su se tada uplašili. Šef ih je požurivao sa zakopavanjem, pa su iz straha rekli šta su videli. Onda je nekome rečeno da ga ubiju.

Penzioner A. I. iz Gnjilana tvrdi da su lokalne vlasti uvele radnu obavezu, i da je zakopavanje leševa dodeljivano Romima:

Romi su u toku bombardovanja imali radnu obavezu, a mnogi su bili u Civilnoj zaštiti. Među njima je bio i moj tast. On je radio u grupi za sahranjivanje poginulih Albanaca. Radili su u selima Zegra i Lastice nadomak Gnjilana. Sahranjivali su i tela koja su bila u stanju raspadanja.

Dvadesettrogodišnji M. L. iz Prištine, radnik Gradske čistoće, svedoči kako je sredinom aprila 1999. godine, sa devetoricom svojih kolega bio prinuđen, od strane direktora i pripadnika srpske policije, da sahranjuje tela stradalih kosovskih Albanaca:

Rekli su nam da sakupimo i sahranimo leševe. Leševi su se nalazili pored reke do koje se dolazilo niz strmu padinu dužine 50-60 metara. Jednog po jednog smo u ćebetu nosili uzbrdo i stavljali na traktorsku prikolicu. Bilo ih je oko 40. Svi su bili muškarci u civilu, starosti od 25 do 50 godina. Ležali su na rastojanju od 5 do 20 metara jedan od drugog. Na sebi su imali pantalone, farmerice, kožne i obične jakne, trenerke, patike, cipele. Imali su rane po glavi, grudima, stomaku, od po dva, tri i više metaka. Bili su još topli. Neki su počeli da se koče, a neki nisu. Sahranih smo ih na seoskom muslimanskom groblju, jednog po jednog.

1.1.3. Prinuda maloletnika na rad

Prinuda na rad je sprovedena i nad decom. Primoravana su da prenose ukradene predmete, zaplenjeno oružje, municiju, ali i da sama pljačkaju. Prema svedočenju Roma, deca su najviše korišćena u Prištini, a događalo se i u Gnjilanu. Iz pomenutih mesta odvođeni su u druga mesta na rad.

Trinaestogodišnji A. E. iz Prištine svedoči o tome da je odvođen na rad u razna mesta na Kosovu:

Jednog dana, aprila meseca, došao je neki policajac u naše naselje i odveo me. Uzeli su još petoricu dečaka, od 13 do 15 godina. Mi smo sa još nekim starijim ljudima tovarili kamione i šlepere. Prenosili smo minobacače, pištolje, bombe, puške, poli-

cijske uniforme. Bili smo u Obiliću, Gračanici, Ajvaliji i Kosovu Polju. Kada smo jednom prilikom bili u Ajvaliji, pucalo se, a mi smo morali da tovarimo. Tovarili smo po sedam do osam šlepera na dan, a do kraja maja i po deset. Dobijali smo za to nešto hrane, konzerve. Radili smo od jutra pa sve do sedam sati uveče.

Gotovo svi Romi izbegli iz Prištine potvrđuju da je policija, tokom aprila i maja, svakodnevno ulazila u romska naselja, sakupljala decu, primoravala ih da rade sa njima u samom naselju, ili ih je odvodila u druge delove Prištine ili u druga mesta. Rođaka dvojice dečaka, od 10 i 11 godina, kaže da su oni sa ostalom decom u naselju iznosili stvari iz kuća albanskih komšija:

Policija je krajem maja meseca sakupljala decu, od 10 godina starosti pa naviše, da bi tovarili traktore stvarima iz albanskih kuća. Deca su nosila i pronađeno oružje. Moji bratanci su bili među tom decom. Sva romska deca iz Đurđevdanske ulice su primoravana to da rade.

Maloletni G. B. iz Moravske ulice u Prištini svedoči da su deca iz njegove ulice takođe terana da krađu:

U periodu između aprila i juna 1999. godine išao sam sa policijom i iznosio stvari iz albanskih radnji i magacina. Bilo nas je stotinak, i svi smo bili iz Moravske ulice. Većina nas je bila stara između 16 i 18 godina, a bilo je i starijih. U mojoj grupi su bili I. S., star 17 godina, M. S. i A., stari između 16 i 17 godina, i još 2 do 3 dečaka mlađa od mene. Policija nas je vodila u Matičane, Vranjevac, Dragodan, Kosovo Polje i Obilić. Tamo smo iznosili stvari iz albanskih magacina i utovarali ih na šleper. U Obiliću smo utovarili dva šlepera sa građevinskim materijalom, u Vranjevcu ulje, prašak, šećer, čokolade, patike i drugu robu. Više i ne znam gde sam sve bio.

1.2. Notorne pljačke

Ima podataka da su u ovom periodu na Kosovu delovale klasične bande koje su pljačkale napuštene kuće. P. R. iz sela Skivjan kod Đakovice spominje postojanje jedne takve bande sastavljene od Srba, Roma i Albanaca:

Krajem maja, moj brat B. R. je zajedno sa Srbinom Z. G. i njegovim ocem M.G. i komšijom Albancem K. A., svi iz sela Skivane, išao u krađu napuštenih šiptarskih kuća.

1.3. Diskriminacija u raspodeli hrane

Lokalne srpske vlasti su povremeno delile humanitarnu pomoć. Ona je bila namenjena pre svega Srbima. Albancima nije davana hrana, dok su Romi dobijali zavisno od volje pojedinaca koji su delili pomoć.

G. M., ranije zaposlen u rudniku Belačevac, tvrdi da su u Obiliću samo Srbi dobijali pomoć u hrani. Događalo se da su se rezervisti koji su delili hranu rugali Romima:

Kada je stizala humanitarna pomoć, nije davao ništa Romima. Govorio je da je stigla pomoć za Srbe, a da će sutra stići za Cigane. Tog sutra nije bilo.

Međutim, neki Romi iz Obilića tvrde da su srpske vlasti davale hranu pravoslavnim Romima, a da su Rome muslimanske veroispovesti tretirali kao Albance. O tome kako su Romi muslimanske veroispovesti bili sprečeni da dobiju hranu koja je deljena u pravoslavnoj crkvi, C. A., Rom muslimanske vere, kaže:

Srbima i pravoslavnim Romima su davali hranu. Ja sam se predstavio kao Krstić (pravoslavno prezime – FHP) i dobio sam pomoć. Na taj način su i drugi Romi muslimani uspjeli nešto da dobiju.

1.4. Saradnja kosovskih Roma sa srpskom policijom

Veliki broj Roma bio je zaposlen, privremeno ili stalno, u policiji. Pored toga, neki Romi su saradivali sa policijom kao doušnici prijavljujući, uglavnom, svoje albanske komšije.

O tome jedan Rom iz Prištine kaže:

Primetili smo da neko sa kuće komšije Albanca daje signale crvenom lampom. Sin je rekao da to hitno moramo da prijavimo policiji, što smo i uradili sledećeg jutra. Policija je došla i sve iz kuće proterala, samo je jedan od njih uspeo da se sakrije.

1.5. Maltretiranje Roma zbog komuniciranja sa Albancima

Ima slučajeva da su Romi batinani zbog toga što komuniciraju sa Albancima. Tada je dolazilo do konflikata između Roma i srpske policije. To se dešavalo i u svakodnevnim situacijama kada bi policija posumnjala da Romi na bilo koji način podržavaju kosovske Albance.

Tridesetogodišnji D. A. iz Uroševca svedoči o jednom takvom incidentu koji se odigrao sredinom maja 1999. godine:

U autobusu sam razgovarao sa komšijama Albancima sa kojima se dugo nisam video. Pošto mi je otac nedavno umro, raspitivali su se za mene i moju porodicu. Vodili smo sasvim običan razgovor. Sve vreme puta jedan policajac se okretao i gledao u mene. Kada smo stigli u Klokot, naredio je komšijama i meni da izađemo iz autobusa. Čim sam izašao, počeo je da me šamara. Udario me 5-6 puta. Pitao me zašto navodno pričam o politici.

1.6. Strah od paravojnih formacija

Romi su se, kao i Albanci, najviše plašili paravojnih formacija. Mnogi Romi iznose da su im u kuće upadali pijani paramilitarci, tražeći od njih novac, govoreći im da znaju da su oni nešto ukrali od Albanaca.

2. Položaj Roma posle povlačenja srpskih snaga bezbednosti i povratka kosovskih Albanaca

Mnogi Romi su bili svesni da će im učešće u pljačkanju i uništavanju albanske imovine, i sahranjivanju tela kosovskih Albanaca, doneti probleme u odnosu sa Albancima. Bilo da su u ovim radnjama učestvovali voljno ili ne, Romi su, posle povratka albanskih izbeglica, bili suočeni sa njihovim velikim neprijateljstvom.

Romi običavaju da kažu da su oni najveće žrtve kosovskih Albanaca. OVK i albanski civili im se svete za sve što su Srbi činili njima. Pale im kuće, oduzimaju imovinu pod izgovorom da su to Romi uzeli iz albanskih kuća, zatvaraju ih i fizički zlostavljaju radi iznuđivanja priznanja o počiniocima zločina prema Albancima. Romi takođe tvrde da je OVK likvidirala veliki broj Roma, ali da se niko, uključujući KFOR i UNMIK, time ne bavi.

2.1. Ubistva Roma

Sudeći po izjavama svedoka, ubistva Roma počinjena u ovom periodu mogu se pripisati kako pripadnicima OVK tako i albanskim civilima. Ubistva su najčešće izvršavana na svirep način, prethodilo im je mučenje i sakaćenje, a ima slučajeva spaljivanja živih ljudi u njihovim kućama. Tačan broj ubijenih Roma se još uvek ne može sa sigurnošću utvrditi, i dalje je neizvesna sudbi-

na velikog broja nestalih Roma. Ima indicija da su neki od nestalih pogubljeni posle zatvaranja i da postoje masovne grobnice. Najviše ubistava Roma je izvršeno u Prištini, Peći, Obiliću, Lipljanu, Prizrenu i Podujevu.

Mnogi Romi tvrde da su lično videli da su neka ubistva izvršili pripadnici OVK. N. T. iz sela Brestvenik u blizini Peći, svedoči o ubistvu svog zeta Halili Muzlija, 16. juna. On objašnjava kako su pripadnici OVK ušli u kuću žrtve, zahtevali da im preda pušku, preteći da će ga ubiti ako to ne učini, i kako ovaj nije imao pušku, vojnici su ga odveli iz kuće.

Sutradan, čim je svanulo, oko pet časova ujutru, Halilova supruga je pošla da ga traži, i 300 metara dalje od kuće ga je našla mrtvog, vezanog lancima oko vrata. Po tragovima je videla da je bio vezan za neki automobil i da su ga vukli po putu. Bilo je krvi po putu. Na telu je imao tri uboda nožem.

Romi takođe tvrde da su albanski civili pomagali OVK i da su i sami vršili nasilje nad Romima. Rom T. T. iz Obilića i njegova supruga, koje su 5. jula fizički zlostavljali dvojica albanskih civila, takođe iz Obilića, svedoče o tome da su isti Albanci, posle izlaska iz njihove kuće, na najbrutalniji način lišili života četvoročlanu porodicu Krasnići:

Video sam da su zapalili kuće Miljazima Krasnići i Alija Krasnići u kojima su živi spaljeni i njihovi članovi porodice, Đulja, Fadilj, Čerim, i jednogodišnje dete Neđmendin.

O ubistvu Isljama Dibrana iz Lipljana, 23. juna, istraživači FHP-a su saznali od njegovih komšija, takođe Roma. Oni kažu da je Isljama ubio njihov komšija Albanac, inače civil, koji se pridružio

dvojici pripadnika OVK koji su pretili Romima da će spaliti njihove kuće, a vršeći pretrase u potrazi za oružjem često ih fizički zlostavljali. Jedan od svedoka, pozivajući se na suprugu, kaže da je E. zajedno sa dva pripadnika OVK nekoliko puta ranije dolazio u kuću Isljama Dibrana, tukao ga zbog sina, rezerviste VJ u vreme NATO vojne intervencije, tražeći da kaže gde se nalazi. Isti svedok tvrdi da je 23. juna oko 17.00 časova E. ponovo došao kod Isljama.

Ušao je u kuću sam, dok su stražari ostali napolju. Moja supruga je čula kada je E. tukao Isljama šipkama i batinao. To je trajalo do pet sati izjutra kada smo svi čuli pucanj. E. ga je ubio i stavio mu pištolj u ruku kako bi ličilo na samoubistvo. Pretio je da će svi Romi biti pobijeni ako ga neko izda.

Dvadesetosmogodišnji B. M. svedoči o ubistvu svog oca Bećej Ibrahimima:

Čuli smo neku galamu, iz kuće je izašla moja sestra i prvo što je videla bilo je telo našeg oca. Bio je izboden nožem sa leve i sa desne strane ispod pazuha, i na levoj strani na leđima imao je dva uboda. Sestra ga je mrtvog sama unela u kuću.

2.2. Batinanje i mučenje

Najčešći vid zlostavljanja Roma od strane kosovskih Albanaca i pripadnika OVK sastoji se u nanošenju težih i lakših telesnih povreda batinanjem i drugim vidovima nanošenja fizičkih patnji. Pripadnici OVK i naoružani albanski civili su nasilno ulazili u romske kuće i zlostavljali čitave porodice, uključujući i decu. Pretresali su kuće u potrazi za skrivenim oružjem. Batinanjem su

obično iznuđivali od žrtve razna priznanja. Pitanja su se, obično, odnosila na imena Roma koji su saradivali sa srpskim snagama bezbednosti, učestvovali u pljačkanju kuća kosovskih Albanaca i sahranjivanju, kao i na to gde se nalazi skriveno oružje i sl.

O nasilnom ulaženju pripadnika OVK u romsku kuću i maltretiranju koje je pretrpeo, jedan od izbeglih Roma iz Peći kaže:

Krajem juna, kada sam sa posla došao kući, zatekao sam tri pripadnika UČK. Odmah su me uhvatili i vezali mi ruke kablom od kasetofona i počeli su da me biju rukama i nogama. Onda me je jedan od njih pitao, a svu trojicu znam jer su iz Peći, pitao odakle mi sve vredne stvari koje sam posedovao u kući. Ja sam mu odgovorio da mi je sve to poslala sestra iz Nemačke. Pitali su me zašto radim sa Srbima, na šta sam ja odgovorio da moram da bih prehranio svoju porodicu. Zahtevali su od mene da im priznam koliko sam napuštenih albanskih kuća zapalio, koliko sam Albanaca ubio i gde sam ih sahranio. Ja sam odgovorio da nisam činio takva dela, jer zaista nisam to učinio. Onda me je udario kundakom od pištolja u glavu i rekao da ih čekam u kući jer će doći sa glavnim iz štaba OVK iz Peći za 15 minuta. Kada su otišli, zaključali su vrata i mene ostavili u kući. Ja sam sav iznemogao i krvav uzeo stolicu, razbio prozor, u dvorištu je bio bicikl, seo sam i došao do prve italijanske patrole. Pred njima sam pao i izgubio svest. Probudio sam se u bolnici.

Slično iskustvo imala je i M. M. iz Peći. Pripadnici OVK su nasilno ušli u njenu kuću i fizički zlostavljali njenu porodicu:

Petoro pripadnika OVK je uletelo u našu kuću gde smo živeli ja, moj muž i moj sin. Počeli su da biju moga muža i sina pesnicama. Kada je muž iznemogao i pao na pod, nastavili su da ga šutiraju nogama i udaraju motkama.

2.3. Silovanje

Romi ukazuju da su žene često bile predmet nasilja pripadnika OVK. Žrtvama seksualnog nasilja često su nanošene teške telesne povrede. Silovanja su vršena u prisustvu drugih članova porodice. Ovi slučajevi su zabeleženi na području gradova Peć i Vitina.

Svedok A. F. i njena dvadesetogodišnja ćerka A. Z. iz sela Zitinje kod Vitine svedoče o nasilnom ulasku veće grupe naoružanih pripadnika OVK u njihovu kuću sredinom juna, i seksualnom zlostavljanju kojem su bile izložene. Neki članovi domaćinstva su uspeli da pobegnu, dok su u kući ostale majka, njene ćerke A. Z. i A. G. i jedna beba. Trojica pripadnika OVK su krenula da traže ostale članove domaćinstva, dok su dva vojnika ostala u kući gde su seksualno zlostavljali A. F. i A. Z. O tome majka kaže:

Jedan je uperio pištolj na mene i pocepao gornji deo odeće. Počela sam da ga udaram pesnicama po glavi i psujem, ali me on pištoljem udario u glavu. Pala sam dole. On mi je podigao suknju. Glava mi je krvarila i molila sam da me pusti, ali je on samo psovao i krenuo da me siluje. Dok me je ovaj silovao, drugi Šiptar je silovao moju ćerku. Bili su veoma surovi. Nakon silovanja su se priključili grupi koja je tražila muškarce iz moje kuće. Pomogla sam ćerki da ustane sa poda. Obe smo plakale. Uzela sam u naručje bebu koja je ležala na krevetu u istoj sobi sa ćerkom A. G, koja ima 10 godina. Ona je bila prisutna dok su nas silovali. Drhtala je i jecala.

Ćerka A. Z. o istom događaju govori:

Majka je udarala i psovala jednog Šiptara dok je on nije pištoljem udario u glavu, tako da je pala na zemlju i počela da krvari.

Počeo je da siluje moju majku. Mene je drugi zgrabio dok sam stajala u ćošku i plakala. Izvadio je nož i prislonio na moj vrat. Rekla sam mu da sam devojka (devica) i da je to kod nas Roma veoma važno. Jecala sam dok sam govorila, ali mi je on usta zatvorio rukom i naredio da ne smem da kukam i da ne zucnem. Nisam smela da plačem, samo sam jecala. Bacio me na pod, zadigao suknju i pocepao gaće. Ja sam samo drhtala i jecala, dok se on zverski izživljavao na meni. Bilo je veoma bolno. Silovali su nas pola sata. Kada su odlazili, rekli su nam da idemo i da se ne vraćamo. Majka mi je pomogla da ustanem jer su bolovi bili nesnosni. Krvarila sam.

Četrdesettrogodišnja G. M. iz Kosova Polja bila je svedok napada sedmorice pripadnika OVK, krajem juna 1999. godine, na njenog komšiju i njegovu suprugu, dok su išli ulicom sa dvoje maloletne dece. Prišli su im na ulici, udarcem onesvestili muža i silovali njegovu suprugu:

Njega su udarili i on je pao na zemlju. Deca su počela da plaču. Dohvatili su njegovu ženu, oborili na zemlju, zadigli suknju i silovali. Njih sedmorica su je silovali sat vremena. Kada su završili, otišli su. Ne znam šta je posle bilo sa ovom ženom, ni gde su posle otišli.

Š. B. iz sela Blagaja kod Peći tvrdi da je sredinom jula bila izložena seksualnom nasilju od strane grupe OVK, pošto je ista grupa seksualno zlostavljala njenu susetku S. D. Prema njenim rečima, šest pripadnika OVK je naredilo mužu njene susetke S. D. da im njegova supruga iz kuće donese i lično preda 150 nemačkih maraka. Kada je ona izašla sa novcem, uhvatili su je i odvukli u obližnju šumu. Njen muž je bio nemoćan da im se suprotstavi. Ona je ispričala svojoj susetki Š. B. da su je tukli da

bi joj slomili otpor, a onda su se svi redom izivljavali nad njom. Nekoliko sati kasnije, ista grupa pripadnika OVK došla je u kuću Š. B. Od nje su tražili da nađe još dve žene i da krene sa njima.

Ja sam im rekla da ne mogu da nađem još dve žene i molila sam ih da me puste jer imam decu i muža. Jedan od njih mi je pretio da će ubiti moju decu i muža ako ne pođem sa njima. Plačući, pošla sam sa njima u istu šumu u koju su vodili i S. D. Tamo su me vukli za kosu, tukli rukama i nogama i na kraju silovali. Ostavili su me u šumi uplakanu i ukaljane časti.

2.4. Otmice i nestanci

Romi tvrde da OVK ima tajne zatvore u kojima drži uhapšene Rome, Srbe i neke Albance. Prema njihovim rečima zatvori se nalaze u napuštenim kućama i fabrikama, i u sedištu lokalnih štabova OVK. U vezi sa otmicom Bensa Afrima iz Prizrena, FHP je od dvojice njegovih poznanika, s kojima je razgovarano u odvojenim prilikama, saznao da su oni od albanskih komšija dobili uverenje da je Afrim živ i da se nalazi u nekom privatnom zatvoru u selu Budakovu. Od drugih Roma istraživači FHP-a su čuli da ima slučajeva da su neki kidnapovani Romi oslobođeni tako što su njihove porodice platile otkup. O pomenutim navodima nema nezavisne potvrde.

Prikupljeni podaci ukazuju da je najveći broj otmica Roma izvršen u periodu od 15. juna do 1. avgusta 1999. godine. U pomenutom periodu kidnapovano je šest Roma u Orahovcu: Isaku Adrian (20), Mesula Malum (49), Halimi Ali Tasin (45), Harna Jusuf (36), Hamza Halit Skelzen (34) i jedan mladić, gost

orahovačkih Roma, čijeg se imena niko ne seća. O njihovoj sudbini još uvek se ništa ne zna.

U julu je takođe kidnapovan Elmi Cigani iz sela Erić kod Đakovice. Njegov otac kaže da je u njihovu kuću upala grupa od pet naoružanih albanskih civila, i da su sa vrata počeli da tuku njegovog sina. Optuživali su ga da je bio pripadnik MUP-a, što, po rečima A. D., nije istina. Dva dana kasnije je došla ista grupa ljudi i odvela Elmija Ciganija u Dečane.

Uzeli su mog sina, stavili u auto i odvezli u Dečane (Junik) rekavši da će ga vratiti, a nama su naredili da napustimo Kosovo gde su nam i sve stvari pokupili. Sin mi se nikad nije vratio.

Tridesettrogodišnji B. A. iz Prištine svedoči kako su, krajem juna, njegov prijatelj R. M. i on uhapšeni od strane dva naoružana Albanca:

Sa prijateljem R. M. iz Podujeva sam bio u gradu. Prišla su nam dva Albanca i povelili su nas u Dragodan (naselje u Prištini - FHP). Jednog sam prepoznao, bio je prodavac na pijaci. U Dragodanu, u jednoj kući nas je čekao još jedan civil koji nas je ispitivao. Pitao nas je da li smo Cigani ili Albanci. Odgovorili smo da smo Albanci, jer bi nas ubili da smo rekli šta smo. Terali su nas da priznamo da smo Romi, tukli su nas bejzbol palicama i nogama. Nismo ništa priznali. Uzeli su nam lične karte i rekli nam da, pošto smo Albanci, sutra idemo sa njima da ubijamo Cigane i Srbe. Pretili su nam da ako bilo šta prijavimo KFOR-u, kuće će nam biti spaljene, a porodica pobijena. Nakon toga su nas odvezli kući.

2.5. Uništavanje imovine, pljačke

Pod izgovorom da tragaju za predmetima ukradenim iz albanskih kuća, pripadnici OVK i naoružani albanski civili su ulazili u romske kuće, pljačkali i razbijali pokućstvo. Često su spaljivane kuće, ali i čitava romska naselja. Uništavanje imovine i pljačke bilo je rasprostranjeno u Peći, zatim Gnjilanu, Lipljanu, Obiliću, Đakovici, Klini, Srbici i Prištini. Sudeći po podacima, u Đakovici, Obiliću i Kosovu Polju romske kuće su spaljivane sa stvarima, dok se u Klini i Srbici radilo o pljački, uzimanju stvari iz romskih kuća.

Kosovska Romkinja F. T. iz Obilića kaže da su Albanci vršili pritisak na njih da napuste Kosovo, i da je posle toga opljačkana i uništena njihova imovina:

Pošto više nismo mogli da izdržimo taj pritisak, mi smo pobjegli za Crnu Goru. U međuvremenu se naš sin vratio da obiđe kuću i video da su nam sve stvari pokrali Albanci: grejalicu, šporet, dva televizora, devet tepiha, zlato, novac.

R. R. iz Kosova Polja potvrđuje da je zbog pretnji naoružanih Albanaca morao da napusti Kosovo, i da mu je posle toga spaljena kuća:

Kada smo napustili kuću, ušao je R. T. sa sinovima. Video sam kada je gusti dim počeo da izlazi. Tada je zapalio i kuću moga tasta.

Kosovski Rom A. N. iz Gnjilana svedoči kako ga je grupa naoružanih Albanaca u njegovoj kući fizički zlostavljala, kao i članove njegove porodice. Posle batinanja izveli su ih u dvorište, opljačkali kuću i zapalili je:

Pošto od batina nismo mogli da hodamo, izvukli su nas iz dvorišta. Posmatrali smo kako pljačkaju našu kuću i odnose

stvari na traktorima i u kamionima. Na vozilima su bile tablice sa natpisom UČK. Pred našim očima su kuću polili benzinom i zapalili.

2.6. Prinudno raseljavanje

Uz pretnje, zastrašivanje, fizičko zlostavljanje i uništavanje imovine, Romi su bili primorani da napuštaju Kosovo. Prema njihovim svedočenjima ista matrica proterivanja je primenjena širom Kosova – pripadnici OVK i naoružani Albanci nasilno su ulazili u romske kuće i pretnjama ili fizičkim zlostavljanjem primoravali Rome da napuste svoje kuće. Romi su odlazili na teritoriju Srbije i Crne Gore ili su se smeštali unutar Kosova u srpske ili romske enklave pod zaštitom KFOR-a.

Neki Romi tvrde da su u njihovom proterivanju učestvovali i Albanci, pripadnici OVK, koje su poznavali i sa kojima su ranije živeli u dobrim odnosima. Z. V. iz sela Lešane kod Peći tvrdi da je prepoznala pripadnike OVK koji su početkom jula odveli njenog supruga u štab OVK. Tamo su ga batinali i zahtevali od njega da napusti Kosovo. Posle toga su ga oslobodili:

Malo kasnije su došli ovi koji su ga uhapsili, Brahim Uka i Mustafa Hajrudin, i rekli su mom suprugu da je naša kuća sada njihova i tako smo prognani.

Romi iz Gnjilana su masovno napustili Kosovo pošto su lokalni Albanci organizovali akciju zastrašivanja u noći između 16. i 17. juna. M. F., sada raseljeno lice u Srbiji, tvrdi da je tu akciju izvela grupa Albanaca u Proleterskoj ulici:

Albanci su pustili velike kerove i otvorili kapije svih kuća tako da niko nije smeo da izađe napolje. Ujutro je došao komšija Albanac i naredio da u roku od pet minuta napustimo kuću. Pokupili smo se i otišli za Vranje.

2.7. Korišćenje Roma za prinudni rad

Kosovski Albanci su primenjivali istu matricu represije prema Romima kao i Srbi nad njima u periodu od 24. marta do dolaska KFOR-a. Primoravali su Rome da rade za njih, učestvuju u pljačkanju napuštenih srpskih kuća i sahranjivanju tela ubijenih Srba. Sudeći prema izjavama Roma, razlika između prinude koju su vršili Srbi i prinude koju vrše Albanci je u tome što im Albanci, za razliku od Srba, nisu davali nadoknadu. Ovakvi slučajevi su zabeleženi u Peći, Obiliću, Istoku i Klini.

Rom iz Peći, koji je učestvovao u pljačkanju srpskih kuća krajem juna 1999, tvrdi da su on i njegov brat bili primorani da to rade:

Krajem juna došao je jedan pripadnik UČK u našu kuću i naredio meni i mome starijem bratu da pođemo sa njim i vršimo utovar i istovar robe koju su Albanci krali iz napuštenih srpskih kuća. Mi nismo hteli da pođemo sa njim, ali kada nam je zapretio da će dovesti svoje ljude i pobiti nas i naše porodice kao pse, mi smo pošli da bismo pošteđeli živote naših porodica i naše živote.

O primoravanju Roma da sahranjuju stradale Srbe svedoči F. T. iz Obilića. On kaže da su 27. juna u njegovu kuću došli komšije Albanci i tražili da za njih obavlja komunalne poslove:

To je značilo da moram da raščišćavam i sahranjujem leševe. U suprotnom bi nas sve pobili.

2.8. Prinudno vraćanje izbeglica

Romi su napuštali Kosovo u kolonama, zajedno sa Srbima. Na granici sa Srbijom kolone je zaustavljala policija Srbije, terajući ih da se vrate na Kosovo, pod izgovorom da će tamo biti zaštićeni. Onima koji su odbijali da se vrate, nije davana humanitarna pomoć. Prema podacima FHP-a policija Republike Srbije je vratila nekoliko grupa Roma na Kosovo, ali većina je uspjela da pređe u Crnu Goru.

FHP je registrovao jedan slučaj prinudnog vraćanja Roma na Kosovo posle njihovog smeštaja u izbegličkom centru u Srbiji. Reč je o grupi Roma koja je vraćena 18. juna. Među njima je i S. I. iz Obilića, sa svojom dvanaestočlanom porodicom. Nekoliko dana ranije ova porodica je stigla u Srbiju i smestila se u izbegličkom centru u Rudniku. O vraćanju na Kosovo S. I. kaže:

U taj centar gde smo bili smešteni došao je neki visok, crn čovek i predstavio se kao predstavnik Vlade Srbije, koji je bio u Rambujeu. Sa njim je bio neki nizak, sed čovek, njegov pomoćnik. Došli su crnim kolima koja su bila beogradske registracije. Rekao nam je da moramo da se vratimo i da je sve obezbeđeno i osigurano. Mi smo se bunili i rekli da tek sada dolaze izbegličke kolone, da ne mogu da nas vrate kad nema obezbeđenja, tamo nema Engleza i Francuza već Šiptara. A rekli smo da Englezi nisu ništa bolji od Šiptara. Svađao sam se sa policijom. Terali su nas da uđemo u kamion. Nisam hteo i rekao sam im da će da nas napadnu jer su naši sinovi radili za policiju. Onda mi je jedan policajac rekao da ne diram policiju. Pita sam kako mogu sada da nas maltretiraju, a dok smo im trebali, bili smo im dobri. Odgovorio mi je: „Nemoj da primenimo silu. Ide kolona, idete i vi.“

Romi tvrde da su mnogi od njih plaćali nekim pripadnicima srpske policije da ih ne bi dirali i da bi im dozvolili da ostanu u Srbiji. D. A., raseljeno lice u Srbiji, u Prokuplju, svedoči da je 19. avgusta bio u izbegličkom kampu u mestu Rudare, blizu Kosova, i da je video da su neki policajci uzimali pare od Roma koji su hteli da ostanu u Srbiji. O tom događaju on kaže sledeće:

Policije je bilo na svakom koraku, svuda oko logora. Ljude su hteli da prisile na povratak i tako što su zatvorili prodavnicu prehrambenih proizvoda u Rudaru i želeli da ih izgladne. Neki su uspeli da izađu i plaćali su policiji po 200-300 nemačkih maraka, samo da bi se izvukli. Plaćali su i prevoz za Srbiju, tražili su da idu u Kruševac, Suboticu i druge gradove, gde su imali rođake.

2.9. Zlostavljanje i ponižavajuće postupanje u kampovima u Srbiji

FHP je registrovao nekoliko slučajeva policijskog maltretiranja i ponižavanja Roma u izbegličkim kampovima u Srbiji. Ovi slučajevi su zabeleženi u Bujanovcu, u izbegličkom kampu, i na policijskom punktu u obližnjem selu Konculj.

Svedok A. R. iz Gnjilana govori o incidentu u izbegličkom kampu u Bujanovcu, 18. avgusta 1999. godine, u kome je povređen njen osmogodišnji unuk i još troje dece:

Sedela sam ispred šatora. Oko 23.00 časa naišla su dva policajca. Jedan od njih mi je prišao i iz čista mira udario me pendrekom po leđima. Udario me je jedanput. Počeo je da juri decu po kampu i pri tom ih je psovao. Udario je četvoricu dečaka.

Jedan od njih bio je moj unuk. Njega je udario dva-tri puta u levu plećku i jedanput u levu nogu. Udario je i A. D., starog 10 godina, jednog dečaka koga ne znam, starog 9 godina i A. H., starog 8 godina. Udario ih je dva-tri puta po vratu. Jednom je povredio levo oko. Drugi policajac nije ništa radio, samo je gledao šta se događa.

Tridesetogodišnji Rom iz Prizrena G. M. svedoči o ponižavajućem postupanju i batinanju koje je pretrpeo prolazeći sa svojim ocem K. M., 11. avgusta 1999. godine, kroz policijski punkt u Konculju. Policija je zaustavila njihovo vozilo i zatražili su im isprave. Na punktu se nalazilo više od 15 policajaca. Ispitivali su ih da li su bili pripadnici OVK, da li su ubijali Srbe i saradivali sa Albancima. O tome G. M. kaže:

Izveli su nas iz kola i jedan policajac je odmah počeo da me udara. Dva-tri puta me udario pesnicom u grudi. Osetio sam udarac tvrdim predmetom ispod desne plećke i pao na zemlju. Policajac koji me udario pesnicom počeo je da viče: „Ustaj, kako te nije sramota da padaš“. Kada sam se malo osvestio, pokušao sam da ustanem. Jedan policajac me tada palicom udario u predelu desne nadlaktice. Oca su psovali, govoreći mu „kako te nije sramota, ti si star čovek i dozvoljavaš da ti se deca tako ponašaju“. Inače, policajci koji su stajali sa strane imali su pivske flaše u rukama.

Posle dužeg maltretiranja su ih pustili i zapretili im da nikome ne pričaju da su bili zlostavljani.

2.10. Neefikasno delovanje KFOR-a u zaštiti Roma

Svi Romi s kojima su razgovarali istraživači FHP kažu da imaju jako loše iskustvo sa KFOR-om. Kada su prijavljivali slučajeve nasilja, oficiri KFOR-a su im navodno odgovarali da ne znaju šta da rade. Neki Romi tvrde da pripadnici KFOR-a ne čine ništa ni u situaciji kada se nađu pred kućom koja gori.

Romi iz Uroševca tvrde da su im pripadnici KFOR-a, nemački vojnici, otvoreno rekli da ne mogu da zaštite Rome i Srbe. Rom Z. G., koji je posle zatvaranja i zlostavljanja u zatvoru OVK napustio kuću, iznosi utisak da se pripadnici KFOR-a takođe plaše:

Četiri dana sam proveo na železničkoj stanici sa Srbima i Romima, koji su se tu sklonili od nasilja. Čuvali su nas nemački vojnici. Nisu mogli da nam pomognu. Vidljiv je bio njihov strah. Ostali su sa nama četiri dana. Imali su hranu i vodu, dok smo mi bili bez hrane. Ništa nam nisu dali.

Dvadesetsedmogodišnji G. B. iz Ulcinjske ulice u Prizrenu takođe tvrdi da KFOR ništa ne čini da uvede red, nego dozvoljava da OVK vrši hapšenje. Prema njegovim navodima, on je bio zatvoren u zgradi nekadašnje škole za gluvoneme, gde su ga pripadnici OVK batinali i mučili. Za to vreme njegova porodična kuća je spaljena, a njegova majka je umrla. Komšije su zatražile pomoć od KFOR-a ali oni navodno nisu ništa učinili da spreče praksu protivpravnog lišavanja slobode:

Komšije su javile KFOR-u dok sam bio u zatvoru da pokušaju da utiču na OVK da me puste da bih sahranio majku. Nisu me pustili, a nju je sahranio komšija.

Rom iz Obilića, šezdesetdvogodišnji S. I. tvrdi da su ga pripadnici OVK maltretirali ispred kuće u trenutku dok su pripadnici KFOR-a prolazili:

Prošao je KFOR, a oni su nastavili da psuju. Onda je glavni, koga znam po imenu, izdao naređenje i četvorica pripadnika OVK su zapalili moju kuću. Otišao sam u opštinu kod predsednika opštine. On je pitao KFOR zašto dozvoljavaju da se pale kuće, i gde će sada da nas smeste. Oni su rekli da ne znaju šta da rade.

Kosovski Rom N. S. iz Prištine, ranije zaposlen kao prodavac, svedoči kako je krajem juna 1999. godine tražio zaštitu od pripadnika KFOR-a, za sebe i ostale Rome u Prištini, ali mu oni nisu izašli u susret:

Rekli su nam da nema problema, ali nisu ništa preduzeli da nas zaštite. Sutradan smo otišli na autobusku stanicu, uhvatili autobus, i u 16.00 časova otišli smo u Srbiju.

2.11. Preporuke

U najtežem položaju su Romi koji su došli u Srbiju. Najveći deo njih je našao sklonište u postojećim romskim naseljima koja su bez elementarnih komunalnih uslova. Romi koji su dobili smeštaj u izbegličkim kampovima borave u dotrajalim šatorima, u kojima spavaju na zemlji. Ima još uvek romskih porodica koje borave na otvorenom prostoru.

U ovom trenutku prioritet ima organizovanje smeštaja romskih porodica koji će im obezbediti zaštitu od kiše, hladnoće, bolesti i infekcija koje vladaju u nehygijenskim romskim naseljima. Jedan od načina te zaštite su pokretna skloništa, kao što su kontejneri za višečlanu porodicu, koji su se pokazali kao veoma efikasno sredstvo za ukupnu porodičnu zaštitu izbeglica u zimskom periodu.

Prilikom dodele humanitarne pomoći, međunarodne humanitarne organizacije moraju voditi računa da su Romi najugroženija kategorija raseljenih lica u Srbiji i Crnoj Gori.

Romska deca, koja su se na Kosovu školovala na maternjem jeziku, nemaju uslova da nastave svoje školovanje u Srbiji i Crnoj Gori, jer su škole na romskom jeziku retke.

Organizovanje privremene nastave u mestima gde je koncentrisana romska raseljena populacija je najvažnija socijalna i kulturna potreba Roma kao etničke zajednice. Bez pomoći međunarodnih organizacija, pre svega obezbeđivanjem materijalnih uslova, romski nastavnici ne mogu da okupe školsku decu i da nastave sa njima da rade na maternjem jeziku.

Sadržaj

Uvod	3
I FHP Izveštaj: Romi u Srbiji (1998–2003)	7
1. Nasilje policije nad Romima	7
1.1. Vređanje ljudskog dostojanstva i ugrožavanje telesnog integriteta	7
1.2. Domaći standardi	31
1.3. Medjunarodni standardi	36
1.4. Iznuđivanje iskaza i protivpravno lišenje slobode	38
1.5. Domaći standardi	65
1.6. Medjunarodni standardi	74
1.7. Predstavke Komitetu protiv torture	77
2. Nasilje privatnih lica nad Romima	81
2.1. Nasilje „skinhedsa“ nad Romima	81
2.2. Nasilje drugih privatnih lica nad Romima	93
2.3. Nasilje nad Romima u školama	107
2.4. Domaći standardi	111
2.5. Medjunarodni standardi	113

3. Diskriminacija Roma	115
3.1. Diskriminacija u obrazovanju	115
3.2. Diskriminacija u oblasti stanovanja	129
3.3. Diskriminacija prilikom zapošljavanja	137
3.4. Diskriminacija u ostvarivanju prava na socijalnu zaštitu	140
3.5. Diskriminacija na javnim mestima	143
3.6. Diskriminacija od strane stanodavaca	148
3.7. Domaći standardi	150
3.8. Medjunarodni standardi	155
4. Nalazi	160
5. Preporuke	167

II FHP Izveštaj: Zloupotreba i nasilje nad kosovskim Romima

(24. mart – 1. septembar 1999.) 173

1. Položaj Roma na Kosovu u vreme NATO vojne intervencije	176
1.1. Korišćenje Roma za prinudni rad	177
1.2. Notorne pljačke	182
1.3. Diskriminacija u raspodeli hrane	182
1.4. Saradnja kosovskih Roma sa srpskom policijom	183
1.5. Maltretiranje Roma zbog komuniciranja sa Albancima	183
1.6. Strah od paravojnih formacija	184

2. Položaj Roma posle povlačenja srpskih snaga bezbednosti i povratka kosovskih Albanaca	185
2.1. Ubistva Roma	185
2.2. Batinanje i mučenje	187
2.3. Silovanje	189
2.4. Otmice i nestanci	191
2.5. Uništavanje imovine, pljačke	193
2.6. Prinudno raseljavanje	194
2.7. Korišćenje Roma za prinudni rad	195
2.8. Prinudno vraćanje izbeglica	196
2.9. Zlostavljanje i ponižavajuće postupanje u kampovima u Srbiji	197
2.10. Neefikasno delovanje KFOR-a u zaštiti Roma	199
2.11. Preporuke	201

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:

Nataša Kandić

Lektor i korektor:

Nevenka Bošnjak-Čolić

Grafičko oblikovanje:

Dejana i Todor Cvetković

Štampa:

Publikum

Tiraž:

500

Beograd, 2003

Copyright © 2003. Fond za humanitarno pravo

ISBN 86-82599-45-7

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

342.7(=214.58) (497.11)

341.231.14(=214.58) (497.11)

323.12(=214.58) (497.11)

316.662(=214.58) (497.11)

ROMI u Srbiji. - Beograd : Fond za humanitarno pravo, 2003 (Beograd : Publikum). - 205, 206, ; 24 cm. - (Edicija Pod lupom)

Prištampano: Roma in Serbia / [english translation Dragan Novaković]. - Radovi štampani u međusobno obrnutim smerovima. -

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 86-82599-45-7

a) Роми - Правни положај - Србија b)

Права човека - Кршење - Србија

COBISS.SR-ID 110159372

2016

Fond za humanitarno pravo